

**İSLÂM VE KARDEŞLİK
SEMPOZYUMU
(Bildiri Metinleri)**

Gaün Yayınları

2023

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AKSOY

**Bu sempozyum 8 Aralık 2022 tarihinde
Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığınca
gerçekleştirilmiştir.**

ÖNSÖZ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla...

Her türlü hamd ve senâ Allah'a (cc); sayısız salât ve selam ise O'nun sevgili kulu ve elçisi Hz. Muhammed'e (sav) olsun.

“İslâm” ve “kardeşlik” Allah Teâlâ'nın insanlığa bahsettiği çok büyük iki farklı nimet olmakla beraber aralarında öyle bir mülâzemet ve iç içe geçmişlik vardır ki İslam olmadan kardeşlik, kardeşlik olmadan da İslâm'dan bahsetmek mümkün değildir.

Aynı ana babadan meydana gelen iki kişi kardeş olduğu gibi hiçbir kan bağı bulunmayan ama can ciğer iki arkadaş da birbirinin kardeşidir. Aynı görüşü, aynı fikri savunan aynı ideolojiyle hareket eden toplumun bireyleri birbirleriyle kardeş oldukları gibi aynı hedef ve gayede birleşen toplumlar da kardeşlerdir. Hatta hatta ortak paydada birleşen ve menfaatleri kesiştiğinden dolayı ortak hareket eden iki ülke de yine kardeş ülke olarak nitelenmektedir. Kısacası kardeşlik iki bireyle başlayan ve toplumları hatta tüm insanlığı içine alıp çevreleyen ve birbirlerine kenetleyip kaynaştıran ilahi bir nimettir.

İslâm toplumunun diğer toplumlardan ayıran en bariz özelliği Müslümanların tevhit inancında birleşmeleri ve bunun bir semere ve neticesi olarak da toplumda kardeşliği esas almasıdır. Dolayısıyla İslâm cemiyeti demek, tevhit inancıyla bir araya gelmiş kardeşler topluluğudur. İslâm'da kardeşlik bağımlı oluşturan tek ve belirleyici ön şart “*Allah'tan (cc) başka ilah yoktur, Muhammed (sav) O'nun peygamberidir*” demek olan tevhit kelimesidir. Bu kelime-i tevhidi söyleyen herkes Müslümandır ve her Müslüman diğer Müslümanların din kardeşidir. Nitekim bu gerçek Kur'ân-ı Kerîm'de de “*Müminler ancak kardeşler*”¹ ayetiyle açık biçimde ortaya konmuş ve ilan edilmiştir.

Ayet-i kerimeden de açıkça anlaşılacağı üzere İslâm'ın Müslümanlar arasında tesis ettiği bu manevi kardeşlik, ana-baba bir kardeşlikten daha kapsamlı olup, tüm Müslümanları birbirlerine gönül bağıyla bağlamış, zaman ve mekan sınırlarını kaldırarak yeryüzünün neresinde ve hangi devirde yaşamış olurlarsa olsunlar; renkleri, ırkları ve dilleri ne olursa olsun, bütün müminleri birbirlerine kardeş ilan etmiştir. İşte bu kardeşlik insanlar arasındaki her türlü ayrımcılığı temelden yasaklayarak renk, ırk, soy-sop vb. bakımından kimsenin kimseye hiçbir üstünlüğünün olmadığını ve asıl üstünlüğün Allah katında takvada, yani O'na karşı gelmekten sakınmakta olduğu esasını ilan ederek insanlar arasında en büyük eşitliği gerçekleştirmiş ve dengesizliği gidermiştir.

---

¹ Hucurât, 49/10.

Müslümanlar arasında kardeşlik bağından neşet eden birbirlerine karşı yapmaları gereken bir takım sorumluluklar olduğu gibi hiç şüphesiz bu bağı zayıflatıp zedeleyecek hatta koparacak, uzak durmaları ve yapmamaları gereken yasaklar da mevcuttur. Kardeşler arasındaki ilişkilerin nasıl olması lazım geldiği konusunda, hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem de Hz. Peygamber'imizin (sav) hadis-i şeriflerinde çok ciddî tavsiye ve uyarılar bulunmaktadır. Bütün bu uyarı ve tavsiyelerin özünü Hz. Peygamber (sav) çok veciz bir şekilde “*Sizden biri, kendi için sevdiğini kardeşi için de sevmedikçe gerçek imana eremez...*” sözüyle ifade etmiş ve kardeşler arasındaki her türlü münasebette, Müslümana kendi nefsinin ölçü almasını tavsiye etmiştir. Müslüman bir şahsiyet gerek birey, gerek millet olarak tercihlerini daima din kardeşlerinden yana kullanmak zorundadır. Günümüz dünyasında ulusal ve uluslararası platformlarda Müslümanların birbirlerine arka çıkmaları, dünyadaki güç dengeleri bakımından fevkalade ehemmiyet arz etmektedir.

Bir realite olarak gerek Müslümanlığımızda gerekse de kardeşliğimizde her geçen gün dünden daha fazla yozlaşmayla karşı karşıyayız. İslâm ve kardeşlik adına kıymet verdiğimiz ne kadar değerler varsa maalesef yeni dünya düzenlerinin bombardımanı altında varlık mücadelesi sürdürmektedir. Kardeşlik ve kardeşlik hukukuna her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyduğumuz böylesi bir zamanda bu bağın tekrar neşvü nema bulması özelde Müslümanların ve bölge halkının genelde ise tüm insanların ve bölgelerin toplumsal erozyonlarının önüne geçmek için Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Gaziantep Şahinbey Belediyesi ve MİDAD Sınırsız Eğitim Derneği işbirliği ile 8 Aralık 2022 Perşembe günü Gaziantep Üniversitesi Atatürk Kültür Merkezinde “İSLÂM VE KARDEŞLİK SEMPOZYUMU” adıyla uluslararası bir sempozyum düzenlendi. Kardeşlik hukukunun ve özellikle İslâm'da kardeşliğin farklı boyutlarıyla ele alındığı sempozyuma farklı ülkelerden ve üniversitelerden çok değerli ilim ehli akademisyen hocalarımız iştirak ederek birbirinden kıymetli tebliğlerini sundular.

Aşırı izdihamın yaşandığı ve katılımcıların yaklaşık %50'den fazlasını Suriye uyruklu vatandaşların oluşturduğu sempozyum, Müslümanların birbirleriyle kardeş olduklarını ilan eden Kur'ân ayetinin tilavetiyle başlayıp selamlama konuşmaları, açılış konuşması ve üç oturum şeklinde gerçekleşti. GAÜN İlahiyat Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Mehmet AKBAŞ'ın Türkçe, Arapça ve Kürtçe olarak üç dilde yaptığı kucaklayıcı selamlama konuşmasından sonra sırasıyla Gaziantep İl Müftüsü Sayın Dr. Hüseyin HAZIRLAR ve Gaziantep Şahinbey Belediye Başkanı Sayın Mehmet TAHMAZOĞLU selamlama konuşmalarını gerçekleştirdiler. Açılış konuşmasını ise Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürü Sayın Mehmet Nezir GÜL yaptı.

Sunumların Arapça ve Türkçe olarak yapıldığı sempozyumda Uluslararası Ürdün Üniversitesinden Suriyeli âlim Prof. Dr. Râtib NABLUSÎ, Şerif Akademik Araştırmalar Başkanı Mısırlı âlim Prof. Dr. Abdülhalik eş-ŞERÎF² ve Filistinli Âlimler Heyeti Genel Sekreteri Prof. Dr. Nevvâf TEKRÛRÎ tebliğlerini Arapça olarak sunarken³ diğer katılımcılar Dumlupınar Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinden Prof. Dr. Şadi EREN, Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden Doç. Dr. Abdurrahman ENSARÎ, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinden Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DEMİR ve Dr. Öğr. Üyesi M. Sait MECİDOĞLU tebliğlerini Türkçe olarak sundular.

Sempozyumun gerçekleşmesinde desteklerini esirgemeyen Gaziantep Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Arif ÖZAYDIN'a, her türlü katkı ve lojistik desteği sağlayan Gaziantep Şahinbey Belediye Başkanı Sayın Mehmet TAHMAZOĞLU'na ve yardımcısı Sayın Sait ŞAHİN ve ekibine, her türlü destek ve yardımda bulunan MİDAD Sınırsız Eğitim Derneği adına dernek başkanı Sayın Azzam HANCI'ya, Gaziantep İl Müftüsü Sayın Dr. Hüseyin HAZIRLAR'a, bizleri kırmayarak açılış konuşmasını yapmak için sempozyuma teşrif eden MEB Din Öğretimi Genel Müdürü Sayın Mehmet Nezir GÜL'e, katılım sağlayarak bilimsel birikimleriyle bizleri aydınlatan tüm akademisyen hocalarımıza, oturum başkanları Sayın Prof. Dr. Celaleddin HANCI, Sayın Prof. Dr. Mahmut ÇINAR ve Sayın Doç. Dr. Fehmi SOĞUKOĞLU'na, sempozyumun sunuculuğunu üstlenen Sayın Dr. Öğr. Üyesi İsmail YILMAZ'a, sempozyumun düzenlenmesinde başından sonuna kadar her türlü maddi manevi desteklerini esirgemeyen Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Mehmet AKBAŞ ve Yardımcılarına, işin mutfağında olanlar olarak tabir edilen sempozyum düzenleme kurulu üyeleri ve sekreteryası fakültemizin asistanlarına sunmuş oldukları emek ve katkılarından dolayı şahsım ve GAÜN İlahiyat Fakültesi Dekanlığı adına tek tek canı gönülden çok teşekkür ediyorum.

Sempozyum kitabımız ilim dünyasına hayırlı olsun diyor ve kardeşlik adına nice hayırlara vesile olmasını temenni ediyorum.

GAÜN İlahiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AKSOY

Gaziantep/2023

---

² Prof. Dr. Râtib NABLUSÎ ve Prof. Dr. Abdülhalik eş-ŞERÎF sunumlarını Arapça ve irticali olarak yaptıklarından dolayı konuşmaları Arapça metne dönüştürülerek Türkçeye tercüme edilmiştir. Sunumların Arapça metinleri ise kitabın sonuna eklenmiştir.

³ Prof. Dr. Nevvâf TEKRÛRÎ sempozyuma katılım sağlayıp bizzat tebliğini sunmakla beraberer bildirim metnini tarafımıza iletmediğinden dolayı bildirimini maalesef sempozyum kitabında yer almamıştır.

SELAMLAMA KONUŞMALARI

Pof. Dr. Mehmet AKBAŞ

İlahiyat Fakültesi Dekanı v.

Selamün aleyküm!

Sayın Valim, Sayın Din Öğretimi Genel Müdürüm, Sayın Belediye Başkanım, dışarıdan gelen misafirlerimiz, yurt dışından gelen misafirlerimiz, Sayın İl Müftüsü, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi genel sekreteri, kıymetli hocalarım ve kıymetli öğrencilerim... Şeref verdiniz, hoş geldiniz! Sizlere 3 dilde hitap edeceğim. Allah'ın dilleriyle... Türkçe-Kütçe ve Arapça.

“Antep halkı! Buraya gelerek her adımınızda Allah'ın izniyle sevap alacaksınız. Ben Türkleri seviyorum çünkü Fatih Sultan Mehmet Türk'tü. Ben Türkleri seviyorum çünkü Abdülhamit Türk'tü. Ben Kürtleri seviyorum çünkü Selahattin Kürt'tü. Ben Arapları seviyorum çünkü Ömer b. Hattâb Arap'tı. Ben Arapları seviyorum çünkü Ebû Bekir Arap'tı. Ve ben Arapları seviyorum çünkü Muhammed (a.s.) Arap'tı.

أهلا وسهلا أيها الإخوة الأعزاء!

”يا معشر عینتاب! بمجيئکم إلى هنا ستکافأون بإذن الله تعالى في كل خطوة تخطوها. أحب الأتراك! لأن الفاتح السلطان محمداً كان ترکياً. أحب الأتراك! لأن السلطان عبد الحمید كان ترکياً. أحب الأكراد! لأن صلاح الدین كان کردیا. أحب العرب! لأن عمر ابن الخطاب كان عربیا. أحب العرب! لأن أبا بکر كان عربیا. وأحب العرب! لأن محمداً عليه الصلاة والسلام كان عربیا.

Gelî xelké Ayintabé, bi hatina vê derê hûn ê di her gava ku hûn davêjin, wê bibe sebaba sewab qezenckirinê. Ez ji Tirkan hez dikim ji ber ku Fatih Sultan Mehmet tirk bû. Ez ji Tirkan hez dikim ji ber ku Abdulhamît tirk bû. Ez ji Kurdan hez dikim. Ji ber ku Selahattîn Kurd bû. Em ji Ereban hezdikin, çima ku Omer kuré Xetab Arab bu, em ji Ereban hez dikin çima ku Ebu Bekir Siddik Erebu, em jî Ereban hezdikin çima ku Muhammed (s.a.v) Erebu.

Ben şu hususu 5 yıldır söylüyorum ama hiç kimse yapamadı. Belki, Sayın Belediye Başkanımız yapar. Şehrin en merkezi yerine, en güzel yerine ışıklarla Rasulüllah'ın (s.a.v.) şu

hadisini, şu mukaddes sözünü asmak gerekir. “*Kendin için istediğini kardeşin için de istemedikçe tam iman etmiş sayılmazsın.*” Allah razı olsun buraya kadar geldiniz. Sözü fazla uzatmayalım. İnşallah güzel bir toplantı olacak, güzel bir beraberlik olacak. Es-Selamu aleyküm ve rahmetullahi ve berekatuh.

Dr. Hüseyin HAZIRLAR

Gaziantep İl Müftüsü

Bismillâhirrahmânirrahîm, Bizleri dini mübini İslâmı şereflendiren, gönüllerimizi iman nuruyla terbiye eden ve bizlere Kardeş olmayı lütfeden Rabbimize sonsuz hamd ü senalar olsun. Hz. Âdem'den Hz. Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.) kadar gelip geçen ve yeryüzünde kardeşliği tesis etmek için mücadele eden bütün peygamberlere salat ve selam olsun. Sözlerime başlarken hepinizi en kalbi duygularıyla, muhabbetle, sevgiyle, hürmetle selamlıyorum, hepiniz hoş geldiniz sefalar getirdiniz diyorum. Hz. Ali (r.a.) Şam valisi Mâlik'e yazdığı eleştiri mektuplarından birinde ona emri altındakilere adaletli olmalarını öğütlerken şu manidar cümleyi de kullanıyordu, “*İnsanlar senin ya dinde kardeşin ya da hilkatte kardeşindir.*” Değerli misafirler kardeşlik kavramı aynı anne babadan gelenlere hasr edilemeyecek kadar geniştir. Aynı anne babadan gelenlere hasredilemeyecek kadar kapsamlıdır. Kardeşlik yaratanın bakış açısıyla insanı sevmektir. Yağmurun getirdiği bir rahmet gibi birbirimize rahmet olmaktır. Bir yerine, binler olmaktır. Kardeşlik diğerkâm olabilmektir. Kardeşliğin hakkına riayet etmek, saygınlığına gölge düşürmemektir. Fırtınalı denizlerde sığınacak bir liman olabilmektir. Zor zamanlarda gönül alıcı bir sözle de olsa mütebessim bir çehre sunabilmektir. Kardeşlik, kardeşlik bağlarının ciddi yaralar aldığı şu modern zamanlarda birbirimize kardeş olmanın iklim ve ortamını yeniden oluşturmaktır. Rasulullah'ın (s.a.v.) özlemini çektiği kardeşler topluluğu olmayı yeniden hatırlamak ve hatırlatmak zorundayız. Bugün bunun için buradayız ve birbirinden kıymetli hocalarımız, birbirinden kıymetli misafirlerimiz var. Ben bütün misafirlerimize gazi şehrimizde gerçekleştirilecek İslâm ve Kardeşlik Sempozyumuna katkılarından dolayı gönülden teşekkür ediyorum. Öncelikle de İlahiyat Fakültesi dekanımıza ve Gaziantep Üniversitemize teşekkür ediyorum. Bu anlamlı programa katkılarını esirgemeyen Şahinbey Belediyemize teşekkür ediyorum. Etkinliğimizin şehrimizdeki kardeşliğimizin pekişmesine, aramızdaki muhabbetin artmasına vesile olmasını Cenabı Haktan niyaz ediyorum hepinizi hürmetle, muhabbetle selamlıyorum.

Mehmet TAHMAZOĞLU

Gaziantep Şahinbey Belediye Başkanı

Selamün Aleyküm! Çok muhterem misafirlerimiz, sayın valim. Öncelikle hepinize hoş geldiniz diyor, hepinizi saygıyla, muhabbetle selamlıyorum. Bu güzel sempozyumun düzenlenmesinde emeği geçen Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanımız başta olmak üzere herkese çok teşekkür ediyorum. Bu kadar âlimin, ilim adamlarının karşısında bizim söz söyleme hakkımız yoktur. Bundan dolayı yalnızca selamlama konuşması için buraya geldik, bu güzel organizasyon için biz de elimizden gelen gayreti gösterdik. İnşallah bunun neticesi çok güzel olarak ortaya çıkacaktır. İslâm ve Kardeşlik temalı bu güzel sempozyumun “İslâm” ve “Kardeşlik” kavramları birbirine o kadar güzel yaklaşıyor ki Âyeti Kerîmenin “Tüm Müminler kardeştirler” diyerek, tüm müminlerin kardeş ilan edilmesi nesebi kardeşliğin çok çok ilerisinde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla İslâm kardeşliği merhamettir, sevgidir, yardımlaşmadır. Muhterem hocamızın az önce arz ettiği hadis-i şerif “kendi nefsiniz için istediğinizi kardeşiniz için de istemedikçe hakiki iman etmiş olmazsınız.” bu teklifi yeni duydum. Hocam, siz yerini belirleyin, ben hemen yapayım. Hocam başım gözüm üzerine, Allah razı olsun, rabbim bizi hakiki kardeş olanlardan eylesin. Özellikle İslâm kardeşliğinin özellikle de şu zamanda, şu dünyada bir kısım insanlar açlıktan ölürken bir kısmını da tokluktan, şişmanlıktan ne yapacağını bilemez halde. Sen çalış, ben yiyeyim anlayışın yıkılması gereken bir İslâm kardeşliği. Bir tarafta açlıktan ölen insanlar varken, “başkası açlıktan ölmüş bana ne!” anlayışının tam da yıkılması gereken anlayışın hakim olduğu bir zaman. İşte bir tarafta açlıktan ölen insanlar var. Tahıl koridoru açılmazsa 400 milyon insan açlıktan ölecek. işte tam burada bizim daha çok kardeşliğimizi, yardımlaşmamızı, birliğimizi, beraberliğimizi artırmamız gerekiyor. Çok güzel bir sempozyum. Ben her türlü katkılarından dolayı başta Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanı başta olmak üzere emeği geçen herkese ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Nezir hocam da Din Öğretimi Genel Müdürü bu işleri öğreten Milli Eğitim Bakanı Allah razı olsun ondan. İnşallah az sonra dinleyeceğiz. Ben hepinize çok teşekkür ediyorum geldiğiniz için. Hepinizi saygıyla muhabbetle selamlıyorum...

AÇILIŞ KONFERANSI

Mehmet Nezir GÜL*

Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürü

Eûzü Billâhi mine’ş-şeytâni’r-racim, Bismi’l-lâhi’r-rahmâni’r-rahîm.

Kıymetli misafirlerim, muhterem hocalarım, Sayın başkanım, Sayın dekan ve kıymetli misafirler, sevgili gençler... Öncelikle âlemlerin rabbi Allah’a hamd, O’nun kulu ve elçisi Muhammed Mustafa’ya (s.a.v.) salat ve selam ederek programımızın hayırlara ve kardeşliğimizin pekişmesine vesile olmasını yüce Rabbimden temenni ve niyaz ederim. Sözlerime başlarken hepinize, uzaktan ve yakından teşrif eden tüm hocalarımıza da hoş geldiniz der en kalbi sevgilerimi saygılarımı selam ve hürmetlerimi sunarım. Yunus Emre’mizin çok güzel bir ifadesi vardır: “Gelin kardeş olalım, işi kolay kılalım. Sevelim sevilelim, dünya kimseye kalmaz.” Hakikaten Yunus Emre’mizin bu bakış açısı bizim Müslümanlar olarak, onun gölgesinde insanlar olarak hayatımızı sürdürürken göz önünde bulundurmamız gereken hususlar noktasında bizlere önemli ipuçları sunmaktadır. Şunu ifade etmeliyim ki kardeşlik insani bir olgudur ve insana özgü bir husustur. Bu açıdan kardeşlik bizler için en büyük bir erdem, huzur ve mutluluğun kaynağı ve aynı zamanda güven duygusunu edinmemizi sağlayacak olan bir hususiyettir. Kardeşlik hepimiz için bir nevi ayna hükmünde olup aynaya baktığımızda nasıl kendimizi görüyorsak, kardeşimize baktığımız zaman da aynı hissiyatla ondaki sevgiyi, ondaki muhabbeti, ondaki aşkı görebilme melekesidir. Aslında bize özgü olan ve bizim de her zaman göz önünde bulundurmamız gereken bir husustur.

Bu açıdan insanoğlunun, bizlerin aslında mecbur olduğumuz mecbur kaldığımız bir yoldur. Hani, bazı yollarda mecburi istikamet vardır sağa sola gidemezsiniz, geriye dönemezsiniz... Kardeşlik yolu da sadece müminler için değil; tüm insanlar için aslında böyle bir yoldur. Bizim mecburi istikametimizdir kardeşlik yolu. O açıdan bu yoldan hepimizin geçmesi gerekiyor, bu yolu hepimizin benimsemesi gerekiyor. Bizlerden önce yaşayan insanlar iyi veya kötülüklerden, doğru veya yanlışlıklardan bir ömür sürüp hayatlarını yaşayıp geçtiler. Ama bugün bizler yaşıyoruz, gelecek insanlar da henüz gelmedi, o halde bizim bir üst

---

* 1965 yılında Gaziantep'te doğan Mehmet Nezir Gül, 1983 yılları Nizip İmam Hatip Lisesi, 1987 Bursa Uludağ İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Güzel memleketimizin muhtelif yerlerinde öğretmenlik ve idarecilik yapmıştır. Muhtelif alanlarda eserleri bulunan Nezir GÜL evli ve 3 çocuk babasıdır.

sorumluluğumuz vardır. Bizim, mecburi istikamet üzere yürüdüğümüz bu yolda kardeşlik hukukuna uygun bir şekilde davranarak gereğini yerine getirmemize hakikaten ihtiyaç vardır. Buna ihtiyacımızın en büyük mücbir sebebi de aslında bugün insanlığın içerisinde bulunduğu ki ona bazıları medeniyet ötesi diyor, bazıları insanlık diyor, yani ne dersek diyelim tarihi kendi dönemleri içerisinde farklı açılardan yaşayanlar var, kırılmalar var. Bu kırılmaların bir tanesini çok yoğun bir şekilde yaşıyoruz. Aslında 20. asrın sonu, 21. asrın başları ve ilk çeyreğini yaşadığımız bu dönemin, bizlere çok büyük sorumluluklar yüklediği apaçık ortadadır. Yani şunu çok net bir şekilde söyleyebiliriz: Bu hem üzücü hem sevindiricidir. Hem Rabbimizin Kur'ân-ı Kerîm'de ifade ettiği ve hem pek çok peygamberin gerçekleştirmiş olduğu güzellikleri hem de tüm çirkeflikleri, tüm yanlışlıkları yani kavimlerin helakına sebebiyet veren her türlü kötülüğün şu an için yeryüzünde en rahat, en kolay, en hızlı, en erişilebilir olduğu bir dönemde bulunmaktayız.

Bugün Hz. Âdem'den bu asra gelinceye kadar ne tür bir yanlışlık varsa hepsini aynı anda yaşayabilecek insanların, yaşayabildiği bir coğrafya yeryüzü bulunmaktadır. Dünyanın böyle kolay erişilebilir bir yerde aynı şey iyilikler için de geçerlidir, güzellikler için de geçerlidir yani tüm iyiliklere yönelebileme imkânımız vardır. Biz istiyoruz ki bizim tercihimiz iyilik yönünde olsun, dostluk yönünde olsun, kardeşlik yönünde olsun, sevgi ve muhabbet yönünde olsun. Çünkü bunu gerçekleştirdiğimiz takdirde biz hem insanların; sadece insanların bile değil bütün bir kainatın canlı ve cansız bütün varlıkların aslında sınırsız iklimine en güzel bir biçimde yaşayacağına ve gerçekleştireceğine canı gönülden inanıyoruz.

En kısa ifade ile hani söyleyecek olursak gerek bir inanç, bir fikir, bir ideoloji, bir yardımlaşma duygusu, sevgi, saygı, güzelliklerin paylaşımı ekseninde insanların bir araya gelmesi ve bazı güzellikleri ortaya koyması, ortak duygu, his ve hareket noktasında buluşması kardeşliktir. Dolayısıyla kardeşliği en az en asgari iki insan arasında başlatarak iki devlet, iki millet ve devamında pek çok insan, yüzlerce binlerce milyonlarca insanın, yüzlerce devletin, milletlerin, kabilelerin çok rahat bir şekilde bu esas çerçeve içerisinde yürütebileceği bir durumdur. Örneği var mı diye sorulacak olursa aslında, vardır. Hiçbir zaman hayata karamsar bakmamak gerekir ve Gaziantep örneğinde ve Gaziantep'li olduğum için değil ama Gaziantep'in aynı şekilde bir kardeşlik şehri olduğu için iftiharla şu anda bunu söyleyebiliriz. Her yerde her platformda farklı anlayışlardaki farklı Coğrafyadan, farklı bölgelerden gelen insanların huzur içerisinde hayatlarını sürdürebildiği bir mekan olması hasebiyle Gaziantep bu anlamda örnek bir şehirdir. Türkiye -Elhamdülillah- bu anlamda örnek bir ülkedir. Kardeşlik anlamında gönlünü ve kollarını açan, ruh dünyasını açan, her türlü sıcaklığı gösteren

insanların var olduğu bir ÷lkedir. Elbette bu, karşıdakinin duygusuz olduğunu göstermez. Çünkü tek kardeşlik tek taraflı olmaz. Bu anlamda tüm bu güzelliklerin bazı aksamalarla birlikte akrabalarla birlikte yaşandığı bir coğrafya olmasından dolayı da hakikaten çok önemli ve kardeşlik hukukuna bu anlamda riayet eden bunun gereğini yerine getiren hem Gaziantep’lilere hem misafirlerimize bu anlamda teşekkürlerimi sunuyorum... Cenâb-ı Allah hepinizden razı olsun.

Kıymetli kardeşlerim!

Efendimiz’in (s.a.v.) malum olduğu üzere hicreti ile birlikte Medine'deki tesis edilen müâhât yani İslâm kardeşliği bize çok büyük bir örnek sunmaktadır. Aslında, insandaki var olan merhamet duygusunun, insandaki sevgi anlayışının, insandaki yardımlaşma duygusunun velhasıl bize ait Rabbimizin fitratımıza yerleştirmiş olduğu o tüm güzelliklerin eğitimle alarak, inanç ve terbiye ile şekillendirerek temayül ettiği durum itibariyle bunun yaşanmış olması çok önemlidir.

Ben kardeşlik ve akrabalık ile alakalı bazı farklı hususlara da değinmek istiyorum. Tabii ki birincisi kardeş dediğimiz zaman nesep yoluyla ortaya çıkan kardeşlik; hepimizin ilk anda hissettiği ve bunu da yaşadığı bir kardeşliktir. Bu anlamda bakarsak hani hocamız ifade etti, insanların bir insanlıkta eş olmasıdır. Yani Hz. Adem ile Havva’nın olması, çocukların Hz. Adem ile Havva’nın çocukları olması hasebiyle var olan bütün insanlar, inancı ne olursa olsun, fikriyatı ne olursa olsun, cinsiyeti ne olursa olsun bütün insanların kardeş olduğu, hepimizin birbirimize kardeş olduğu bir anlayış. Aslında dünya barışını tesis etmek istiyorsak barış yolu kardeşlik yoludur deyip dünya ölçüleri içerisinde var olan tüm bu sıkıntılara rağmen, tüm zorluklara rağmen, tüm işgal çabalarına rağmen bizim, bir barış iklimine her zaman için her zamankinden de daha çok ihtiyacımız bulunmaktadır. Ama bunun adresini de nerede olduğunu soracak olursak bizim için, sahip olduğumuz İslâmi hassasiyetlerdir. İman ettiğimiz ayetler, hadisler ve bizim gerek 1400 yıldır gelen geleneklerimiz gerekse daha önceki peygamberler silsilesi ile de bize tevarüs eden güzellikler bize, kardeşliğin adresinin İslâmda olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Biz Eğer İslâmın hakikatlerine inanıp ve bunun gereğini yerine getirirsek sevgiyi, barışı çok net ve canlı bir şekilde yaşamamız mümkündür. Kur'an'daki ifadelerini az sonra hocalarımız açıklayacaklardır, ben o konuya girmeyeyim. Değişik vesilelerle kardeşliğini ifade eden bazı güzel örnekler de vardır. Mesela vatan millet bütünlüğü çerçevesi içerisinde aynı coğrafyada yaşıyor olmanın bize sağlayacak bir güzelliği ihmal etmemek gerekiyor. Yani Anadolu coğrafyasında yaşıyoruz. Türkiye Cumhuriyeti toprakları içerisinde yaşıyoruz. Bu toprakların, bu coğrafyanın, bu devletimizin bu anlamda kıymetini kesinlikle bilmemiz ve takdir etmemiz gerekiyor. Bu topraklar üzerinde yaşayan

insanlara gayri müslim olsa dahi bizim, insani düzlemde kardeş olarak yaklaşmamız ve vatandaşlık bağlamında da karşılıklı hukuki zemini göz önünde bulundurmamız kesinlikle bizler için çok önemlidir. Bakın şu iki ayet hakikaten çok önemlidir ve her zaman ilgimi çekmiştir. Ârâf Sûresi 65-66 ve 85. Ayetlerdir. Yani Rabbimiz Âd kavmine kardeşleri Hûd'u gönderdi diyor. Şimdi peygambere karşı bir mücadele veriyor ama bununla beraber kardeş olarak nitelendiriyor yani o toplumla Hûd'u (a.s.) kardeş olarak nitelendiriyor. Burada aslında imani bir kardeşlik söz konusu değil ama aynı coğrafyanın, bölgenin, belki aynı milletten geliyor olmanın da getirdiği bir husus da kardeş olarak tanımlanmaktadır. Aynı şekilde Şuayb (a.s.) için de yine bu tabirin kullanılması bizim içerisinde yetiştiğimiz toprakların, coğrafyanın yapısını, dokusunu dikkate almamız gerektiğine işaret eder. Yine Hûd suresinde bir ayet-i kerimde de⁴ Hz. Muhammed'e (sav) karşı "Yoksa 'O'nu kendisi uydurdu mu" diyorlar? De ki, eğer onu uydurmuşsam suçum bana aittir. Ben de sizin işlemekte olduğunuz suçlardan uzağım." Evet, "Ben sizden uzağım de!" demiyor cenabı Allah. Ben sizden uzağım demek yerine, ben sizin yaptıklarınızdan şirk adına, küfür adına, eziyet adına, eziyet, işkence, hapis adına yapılan şeylerden uzağım de! diyor rabbimiz. Burada yani içerisinde bulunduğumuz yapının karşımızda İslâm inancıyla, İslâmî değerlerle sıkıntısı olan, sorunlu olan insanlarla ilgili yaklaşımlarımızda bile kardeşlik zemininde bizim göz önünde bulundurmamız gerekir.

Bu hususları ifade etmesi açısından örneklendirmek istiyorum. Burada da tabii gerek aynı anne ve babadan hazreti Adem ve Havva'dan geliyor oluşumuz ki alimlerimizin izahında bu var, gerekse şefkat ve merhamet boyutuyla bunu ifade etmek ve onların hidayetine yönelik bir temenni ve arzunun etkili olduğu görülmektedir. Şimdi sosyal anlamda içerisinde bulunduğumuz toplumlarda sosyal kardeşlik çerçevesi içerisinde de oluşturulan bazı çabalar var. Bunlar tabii bir kısmı iyi bir kısmı yanlış ve renk güdümlü bir şekilde oluşturulabiliyor. Mesela Amerika'da özellikle de Üniversitelerde çok yoğun bir biçimde yürütülmeye çalışılan kızlar için kız kardeşliği, erkeklerin de kendi aralarında erkek kardeşliği şeklinde ortaya çıkan ve sömestri tatilinin bir haftasında falan, kardeşlik haftası olarak; aynı zamanda yine Nisanın sonu Mayısın başı Dünya Kardeşlik Günü çerçevesiyle oluşturulmaya çalışılan hususlar bulunmaktadır. Ama daha çok, tabii Amerika'daki Yahudilerin pek çok anlamda imkânlarla kavuşması ile birlikte Yahudilerin uğradığı bazı sıkıntılı durumlar, onları daha da artırmaya yönelik oluşturulan çabalardır. Şuna dikkat çekmek istiyorum, burada yani kardeşlik söylemini dillendirmede bizim, tabi ki bir yönüyle "kardeşim" diyen insana insanın sarılsı

---

⁴ Hûd, 11/35.

geliyor. Ama “kardeşim” derken, arkasından hançeri saplayan insanları da bilmemiz açısından bunu söylüyorum. Ve yine mesela, masonik yapılanmalara bakacak olursak aslında siyonizme hizmet eden şebekelerdir ve şimdi bu yapılar özü itibariyle milli ve dini ilkelerin karşısında olan yapılardır. Ama burada neyi slogan haline getirirler?... Sevgi, saygı, barış, kardeşlik, özgürlük vs. Bunları dile getirirler ama özü itibariyle asıl amaç bütün insanlığı kandırmaktır. Bu yüzden bu gibi iddialara karşı yani kardeşlik iddialarına karşı, kardeşlik iddialarının istismarına karşı da bizim çok dikkatli olmamız gerekiyor. Şimdi toplumumuzda var olan örnek bir kardeşlik kavramıyla ifade edebileceğimiz bir durum veya uygulama... Mesela aramızda Trabzonlu var mı? Trabzonlu hiç yok mu? Trabzonlunun spora karşı ilgisi, alakası bir başkadır. Bize her taraf Trabzon’dur derler. Kısacası bazı takımlar için böyle aşırı tutkulu insanlar vardır. Ben bir yazarımızın anlattığı olayı aktarmak istiyorum sizlere. 2018 yılında Akhisar’da yaşanmış büyük bir hadise. Akhisarspor ile Antalyaspor arasında bir maç var, spor karşılaşması var. Bu spor karşılaşmasında tabii ev sahibi takım, Akhisar. Akhisar takımı seyircileri maçı kapalı mekânda izliyor ve o sırada yağmur yağıyor. Kapalı mekanda yer de var. Antalya takımının gönüllülerini, sevenlerini yanlarına çağırıyorlar, “gelin, siz de! Burada beraberiz.” diye. Onlar, onları çağırıyorlar ama onlara izin verilmiyor. Polis güvenlik gerekçesiyle izin vermiyor. Şimdi, izin vermiyor ama maç biraz hafif devam ediyor, yağmur da bu arada şiddetlenerekten devam ediyor. Akhisarlılar da bundan çok rahatsız oluyor. Belediye başkanı ve oradaki insanlar diyor ki “böyle kardeşlik olmaz. Biz burada nihayetinde, maç yapıyoruz, oyun oynuyoruz. Biz burada kapalı mekanda çok rahat bir şekilde maçı seyredeceğiz! bizim misafirlerimiz Antalyasporu tutanlar da yağmur altında seyredecekler!. Bu kesinlikle olmaz.” diyor ve Akhisarsporun taraftarının hepsi çıkıyor yağmurun altına... Evet, işte kardeşlik budur... Selamlar... Saygılar...

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

KUR'ÂN'DA KARDEŞLİK VE GERÇEK HAYATTAKİ YANSIMALARI

Prof. Dr. Râtib NABLUSÎ

Uluslararası Ürdün Üniversitesi

Ya rabbi Senin bizlere öğrettiğinden başka bizim bir bilgimiz yoktur. Hiç şüphesiz Sen mutlak ilim ve hikmet sahibisindir. Yarabbi bizlere faydalı ilimler nasip et, nasip ettiğin ilimlerden faydalanmamızı nasip et ve ilmimizi artır. Her daim hakkı hak görüp hakka tabi olmamızı; batılı batıl bilip batıldan içtinap etmemizi nasip eyle. Hakkı یشitip en güzel şekilde hakka tabi olanlardan eyle. Rahmetinle bizleri salih kullarının arasına kat. Âmin.

Benim hakkımda bulunduğunuz hüsnü zanna binaen yapmış olduğunuz bu nazik davetiniz için sizlere çok teşekkür eder ve umarım bu güzel düşüncenize muvafık olurum. Eğer benden beklentilerinizde umduğunuzu bulursanız, hiç şüphesiz bu Allah'ın bir takdiri ve tevfidir. Yok, eğer umduklarınızı bulamazsanız Allah size yeter, O ne güzel vekildir.

Değerli kardeşlerim!

Şeriat ahkâmı tüm insanların elinin altında iken; medya ve iletişimin bu devirde olduğu gibi bir devir daha gelmemiş iken, insanı zora sokan şöyle bir soru vardır: Madem bu apaçık hakikatler insanların elinde ve erişimindedir. Öyleyse niçin bu hakikatlere uyulmamakta ve Allah'a karşı sorumsuzca davranılmaktadır?

Kur'ân-ı Kerîm kâfirlerin cehennemde neler dediklerini –modern tabirle- içlerini nasıl döktüklerini haber vermekte ve şöyle demektedir: (وقالوا لو كنا نسمع أو نعقل ما كنا في أصحاب السعير) *“ve derler ki, eğer dinleseydik veya akıl etseydik şimdi cehennem ehlinde olmazdık.”*⁵

Bunun adı tam anlamıyla “bilgi krizi”dir. Dünyadaki herkes illa ki güvenliği, mutluluğu ve istikrarı sever... Bilgi krizi şu demektir: Dünyayı istiyorsan, ilme sahip olman gerekir. Ahireti istiyorsan, ilme sahip olman gerekir. Her ikisini birden istiyorsan, yine ilme sahip olman gerekir. İlimden bir şeyler nasiplenmek için ise kendini tümüyle ilme vermek gerekir. Eğer sen kendini tümüyle ilme vermezsen ilim de sana hiçbir şey vermez. İnsan ilim talep ettiği müddetçe âlim olarak kalır; ne zaman ki kendini âlim olarak görür işte o vakit cahil olur. İlim her iki hayata, her iki dünyaya birden tesir eder.

Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimse için iki cennet vardır: Birisi dünyadaki cennettir ki buna “yakınlık cenneti” denir. Diğeri ise ahiretteki vaat edilen cennettir.

---

⁵ Mülk, 67/10.

Dolaysıyla insan için doğru soru şudur: İlim tefsirler, İslâmi kanallar, camiler, mescitler, kütüphaneler vs. ile her bir insanın elinin altında, avucunun içerisinde. Daha açık olmak gerekirse elinizdeki Kur’ân-ı Kerîm’de emrine imtisal etmemiz gereken emir ayetleri bulunmakta, nehyinden dolayı yasaklarına uymamız gereken nehiy ayetleri bulunmakta ve ders ve ibret almamızı gerektiren vaaz ayetleri bulunmaktadır. Ama bunlarla beraber insan ve evrenden bahseden 1300 ayet vardır ki bu ayetlerle ne yapacağız? Ne yapmamız gerekiyor? Evet. Emir ayetinin emrini yerine getiriyoruz. Nehiy ayeti ile bir şeylerden uzak duruyoruz, vaaz ve nasihat ayetlerinden ders ve ibretler alıyoruz. Peki, Kur’an’daki insan ve evrenden bahseden tamı tamamına 1300 ayet karşı muamelemiz ne/nasıl olacaktır?

Allah c.c. can alıcı noktayı Kur’an’da şöyle ifade etmektedir: (الله الذي خلق سبع سموات) “Allah, yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Ferman bunlar arasından inip durmaktadır ki, böylece Allah’ın her şeye kadir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz.”⁶

İşte, mutlak güç ve mutlak ilim. O halde insan, hayat O’nun elinde iken, ölüm O’nun elinde iken, sıhhat O’nun elinde iken, hastalık O’nun elinde iken, uzun ömür O’nun elinde iken niçin Allah’a isyan eder ve ona karşı sorumsuz davranır?... Asıl bilmemiz gereken ince nokta şudur ki dünyada varlığımızın sebep-i illeti salih ameldir. Delili ise (رب ارجعون لعلي اعمل) “Yâ rabbi, beni dünyaya geri döndür! Umulurki o terkettiğim salih amellerden işlerim...”⁷ Evet, varlığımızın yegâne sebep-i illeti salih ameldir. Peki, salih amel niçin “salih” diye isimlendirilmiştir? Çünkü Allah’a sunmaya elverişli olan ameldir. Peki, bir amel ne zaman Allah’a sunmaya elverişli olur? Eğer halis ve doğru ise... Bir amel yalnızca Allah için yapılırsa halis; sünnete muvafık olursa da doğru kabul edilir.

Öyleyse, benden istenildiği üzere iman kardeşliğinden bahsetmem gerekir. Birbirimize karşı nasıl davranmamız gerekir? Birbirimizle nasıl anlaşabiliriz? Birbirimizi nasıl mazûr görebiliriz? Birbirimizi nasıl sevmeliyiz? Tabii ki bu sayılanların en üst seviyesi Kur’ân ve sünnette belirlendiği gibi olmalıdır. İnsanlar arasında düşmanlık ve kin gütmelerin olması da doğaldır ama bunlar tamamen yasaklanmıştır. İnsani davranış, diğer bir deyişle İslâmi davranış, verilen emek, çaba ve gayretlerin boşa gitmemesi için tek safta buluşmuş insanların aralarının açılmasına kesinlikle izin vermez.

İman kardeşliği... Dikkat ediniz! Bu dilimizle tekrar ettiğimiz bir söz değil; bilakis yapıp ettiklerimizdir. Evet, dilimizle söyleyip tekrarladığımız bir şey değil; hal ve

⁶ Talâk, 65/12.

⁷ Mu’minûn, 23/99-100.

hareketlerimizle icraata geçirdiğimiz uygulamalardır. Peygamberimiz (s.a.v.) Medine’ye hicret ettiğinde ilk yaptığı şey muhacirin ve ensar arasında kardeşliği tesis etmesidir. İman kardeşliği ince ve derin anlamıyla düşmanlığın, nefretin ve ilkesiz rekabetin yerine geçecek yegâne değerdir. Toplumu diğer tarafça kırılması zor, birbiriyle uyumlu tek bir sınıf haline getirebilecek olan da yine iman kardeşliğidir.

Kıymetli Kardeşlerim!

Müslümanların sözlerine kulak kabarttığımızda duyduklarımız... Tam net ve kesin olarak dünya halkının beşte biri üç kıtanın birleştiği yerlerde oturuyorlar, uluslararası ticaretin menşei olan su yollarına sahipler vs. ve uzun uzun Müslümanların olumlu yönlerinden bahsediyorlar. Realite ise maalesef, hiç böyle değil. Gerçekler acı ve üzücüdür. Öyleyse bunun sebebinin araştırılması gerekir. Sebebi araştırıldığında şaşkınlık da ortadan kalkacaktır. O halde iman kardeşliği Allah’ın kullarına bahşettiği en büyük nimetlerden bir nimettir.

O öyle bir nimettir ki, ne hakiki bir maslahat ne de maddi bir menfaat gözetmek için diğer toplumlarda örneğini bulmamız mümkün olmayan İslâm toplumu mensupları arasındaki bağıdır ki bu da ancak Allah için kardeşliktir. Bu bağ koparılması mümkün olmayan, sağlam bir şekilde müminlerin birbirlerine kenetlenmesini sağlayan kalpler ve ruhlar arasındaki bir bağıdır. Delili ise, (إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ) “*müminler ancak kardeşler*”⁸ ayetidir.

(إنما) innemâ edatı Arapçada kısıtlama ve hasr ifade etmek için kullanılır. Dolayısıyla en güçlü kardeşlik iman kardeşliğidir. Bundan dolayıdır ki, eğer müminler arasında bu alaka, bu münasebet yoksa bunun anlamı “sen, kendin ile mümin kardeşin arasındaki kardeşliği yerine getirmemişsin” demektir. Daha sert ve keskin bir ifadeyle “Sen, mümin değilsin!” demektir.

Allah için kardeşlikte izlenilen yol birdir. Tek bir ilaha taparsın, izlediğin şeriat birdir, inandığın kitap birdir, peygamberin birdir ve öyle de olması gerekir. Esas olan şey ise kardeşler arası iletişimdir. Dikkat ediniz! Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyuruyor: “(ومن أحب) (Allah) وأبغض لله وأعطى الله ومنع الله فقد استكمل الإيمان” “*Her kim ki Allah için sever, Allah için buğzeder, Allah için verir ve Allah için engellerse imanını tamamlamış olur.*”⁹ İşte bu, Peygamber’in (s.a.v.) ağzından çıkan iman kardeşliğinin nebevi beyanıdır. Allah için sever, Allah için buğzeder, Allah için verir ve Allah için engellersin. Yine bir hadisi şerifte Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “(ثَلَاثٌ مِنْ كُنْ فِيهِ وَجَدَ حُلَاوَةَ الْإِيمَانِ) “*üç şey vardır ki kimde bunlar*

⁸ Hucurât, 49/10.

⁹ Ebû Dâvûd,

bulunursa o kişi imanın lezzetini tadar...”¹⁰ “İmanın lezzeti, imanın tatlılığı...” ne kadar dakik bir kavram!

İman hakikatleri vardır. Bunlar Kur’ân-ı Kerîm ve Hadisi şeriflerde bulunan hakikatlerdir. Ama imanın tatlığı veya imanın lezzeti başka bir şeydir. Bunu, sizlere şöyle yakınlaştırmaya çalışayım. Diyelim ki çok pahalı bir araba hakkında, onu tanıtan, ondan bahseden bir kitapçığınız var. Bu kitapçık, kitapçığa sahip olmakla pahalı arabaya sahip olmak arasında bir şeydir. İman hakikatleri denilen şey düşünce, sonucu varılan bilgiler ve şahit olunan, görülen delillerden ibarettir. Ama imanın lezzeti, imanın tadına varmaktır.

Şair şöyle der:

Görseydi gözlerin, güzelliğimizden bir parça *** çevirmezdin bir daha, bizden başkasına

İştseydi kulakların hitabımızın güzelliğini *** gelirdi bize çıkararak, beğenmişlik kisvesini

Tatsaydın bir tat, zerre miktarı aşktan *** mazur görürdün, canına kıyanları aşkıımızdan

Üflenseydi sana bir meltem kendi yanımızdan *** hasret kalarak bize, verirdin garip olarak can

Bir ışıltı parlasaydı ışıklarımızdan senin için *** terk ederdin tüm varlıkları bizim için.

Benim celalim için (المتحابون فی جلالي علی منابر من نور، یغبطهم علیها النبیین والشهداء يوم القيامة) *birbirini sevenler nurdan minberler üzerindedirler, kıyamet günü peygamberler ve şehitler onlara gıpta ederler.”¹¹ İman kardeşliği, gölgesinden başka hiçbir gölgenin olmadığı o günde, Cenâb-ı Hakk'ın tahtına giden bir yoldur. Meşhur hadisi şerifte şöyle buyrulmaktadır: “(سَبْعَةُ يُظْلَهُمُ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ: وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللَّهِ، اجْتَمَعَا عَلَيْهِ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ) “Yedi sınıf insan vardır ki, Allah Teâlâ onları kendi (arşının) gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı (Kıyamet) gününde arşının gölgesinde gölgelendirir. Birbirlerini Allah için seven, O'nun uğrunda bir araya gelip, O'nun için ayrılan iki kimse...” İşte... En sağlam, en güçlü ve en dâim iman bağı.*

“(إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا) “İman edip de iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için çok merhametli olan Allah, (gönüllerde) bir sevgi/dostluk yaratacaktır.”¹²

¹⁰ Buhârî, İman, 16.

¹¹ Tirmizî, Zühhd 53, (2390).

¹² Meryem, 19/96.

Sevgi, bir şeydir; dostluk ise, başka bir şeydir. Şöyle ki, sevgi kalbin meyletmesidir. Dostluk ise bir hareket, bir ziyaret, bir temas veya takiptir. Dikkat ederseniz, (وهو الغفور الودود) “O (Allah) çok bağışlayan, çok seven dosttur.”¹³ Yani Allah hem sevendir hem de dosttur. Dostluk harekettir, dostluk icraattır, dostluk ziyarettir, dostluk görüp gözetmektir. Bundan dolayı asıl kahramanlık dostluktur. Nasıl ki Allah ğafûr ve vedûd; çokça affeden ve çok seven dosttur. Mümin de vedûd yani seven dosttur.

Ayette “(سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا) ... Allah onlara dostluk ihsan edecektir.” derken buradaki dostluk ile, ya müminler arasındaki dostluk bağından bahsedilmekte veya müminler ile Allah arasında oluşan dostluk bağından veyahut her iki mana beraber kastedilmiş olabilir. Nitekim başka bir ayeti kerimede şöyle buyrulmaktadır: (لَوْ أَنفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَّا أَلْفَتْ بَيْنَ) “Müminlerin gönüllerini birleştiren de O’dur. Dünyanın bütün servetini harcasaydın onların gönüllerini birleştiremezdin, fakat Allah onların aralarını düzeltti.”¹⁴ Hiç şüphesiz bu, yer ve göklerin Rabbi, vâhid ve kakhâr olan Allah’ın bir eseridir. Demek ki (إِنَّ) “İman edip de iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için çok merhametli olan Allah, (gönüllerde) bir sevgi/dostluk yaratacaktır.” hem kendi aralarında hem de kendileriyle Allah arasında...

Mümin, ahlakıyla, doğruluğuyla, güvenirliliğiyle, iffetiyle ve Allah Azze ve Celle’ye olan rızasıyla mümindir. Kur’ân-ı Kerîm’in îcâzının tecellilerinden biri de ayeti kerimede şöyle buyrulmasıdır: (وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۚ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ) “Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O’nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz...”¹⁵ Âyette ikinci defa Allah, en sağlam, en güçlü ve en kalıcı ilişkinin müminlerin ilişkisi olduğuna dikkat çekmiştir. Çünkü Allah birdir ve yol da birdir. Örneğin belirli bir yerde bir hedef hayal etsek ve ona ulaşmanın tek bir yolu olsa ve bu yolda iki kişi yürüse o vakit iki kişinin bu yolda buluşması kaçınılmazdır. Yok, eğer buluşma yoksa bunlardan biri bu yolda değil demektir. Mevedde yani dostluk Allah’a itaattir. Dolayısıyla yol Allah’a itaat ve O’nun mahlukatına hizmettir.

(وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۚ وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا) Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah’ın size olan

¹³ Burûc, 85/14.

¹⁴ Enfâl, 8/63.

¹⁵ Âl-i İmrân, 3/103.

nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz..."¹⁶ İşte bu yüzdendir ki, sahabiler şerefli, değerli, kıymetli, onlara "Sahabe-i Kirâm" denilmiştir. Onlardan bazılarının şöyle dediği rivayet edilir: "Onların birbirlerine olan sevgilerinde, fedakârlıklarında, yardımlaşmalarında ve karşılıksız vermelerinde öyle hayret verici şeyler gördüm ki... Ensâr, evlerinden vazgeçerek yarısını muhacirin kardeşlerine arz etmişken tarihte hiçbir muhacirinin Ensar'dan bir şey istediği vaki değildir. Bilakis böyle bir arza karşılık muhacirinin verdiği cevap: "Allah, malını, mülkünü bereketlendirsin. Sen bana çarşının yolunu göster, yeter." olmuştur. İşte, bütün kalplerin birleşmesini sağlayan şey yalnızca hakiki imandır.

İslâm'da kardeşlik fuzuli bir sözden ibaret değildir; öylesine söylenilen bir söz değildir. İslâm'da kardeşlik bu dinin esaslarından biridir. Abdullah b. Ömer'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: (المسلم أخو المسلم، لا يظلمه، ولا يسلّمه، من كان في حاجة أخيه، كان الله في حاجته، ومن فرّج عن مسلم كربة، فرّج الله عنه بها كربة من كربة يوم القيامة، ومن ستر مسلماً ستره الله يوم القيامة) *"Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu tehlikede yalnız bırakmaz. Kim, (müslüman) kardeşinin bir ihtiyacını giderirse Allah da onun bir ihtiyacını giderir. Kim bir müslümandan bir sıkıntıyı giderirse, Allah Teâlâ o kimsenin kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Kim bir müslümanın ayıp ve kusurunu örterse, Allah Teâlâ da o kimsenin ayıp ve kusurunu örter."*¹⁷ Bundan dolayı müminin, mümin üzerinde hakları vardır. Peygamberimiz (s.a.v.) altı özellik saymıştır: Hastalandığı zaman ziyaretinde bulunur, vefat ettiğinde hüsnü şahitlikte bulunur, davet edildiğinde icabet eder, karşılaştığında selam verir, hapsirdiğinde rahmet okuyarak karşılık verir ve gıyabında olsun huzurunda olsun her zaman ona karşı dürüst davranır. Diğer benzer bir Hadisi şerifte ise Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: (حق المسلم على المسلم ردّ السلام، وعبادة المريض، وإتياع) الجنّاة، وإجابة الدعوة وتشميت العاطس، وتحفظه بظهر الغيب إذا غاب عنك، وأن تحب له ما تحب لنفسك، وأن تكره له ما تكره لنفسك) *"Müslüman'ın Müslüman üzerindeki hakkı, Selâmı almak, hastayı ziyaret etmek, cenazeye katılmak, davete icabet etmek, aksırana dua etmek, gıyabında onu hayırla yâd edip hakkını savunmak, kendi nefsin için istediğin şeyi onun için de istemek ve kendi nefsin için istemediğin şeyi kardeşin için de istememek."*¹⁸ Bir diğer hadisi şerifte de şöyle buyrulmuştur:

¹⁶ Âl-i İmrân, 3/103.

¹⁷ Buhârî, Mezâlim 3; Müslim, Birr 58. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Edeb 38, 60; Tirmizî, Hudûd 3, Birr 19; İbni Mâce, Mukaddime 17

¹⁸ Buhârî, Cenâiz, 2.

“Dört şey vardır ki bunlar Müslümanların senin üzerindeki haklarındandır: Güzelliklerine ortak olman, günahlarına istiğfar etmen, gıyablarında dua etmen ve davetlerine icabet etmendir.”¹⁹ “أربع من حق المسلمين عليك: أن تعين محسنهم، وأن تستغفر لمذنبهم، وأن تدعو لغائبهم، وأن تحب دعوتهم)”

Kıymetli kardeşlerim, zikrettiğimiz bu hadisi şerifler bizlere iman kardeşliğinin hakiki anlamda niceliğini açıklamaktadır. Âlimler derler ki namaz ve orucun hükmü nasıl farz ise İslâm kardeşliğinin hükmü de farzdır. Sen hiç, hem namaz kılıp hem de kardeşinle savaşılabir misin? Hem namaz kılıp hem de kin besleyebilir misin? Hem namaz kılıp hem de kardeşine tuzak kurabilir misin? Hem namaz kılıp hem de kardeşinin hakkını, haksız yere yiyebilir misin? Bunların olması mümkün değildir. Bunlar kesinlikle ve kesinlikle müstahildir, olağan dışıdır. Zaten böyle de olmamız gerekir.

Bazı hukukçular şöyle der: “Allah’a yemin olsun ki harama giden bir yolu terk etmek, İslâm’a girdikten sonra seksen defa haccetmekten evladır.” Bu dinin aslı, esası istikamettir ve o en kısa yoldur. Bir defasında Peygamberimiz’e (s.a.v.):Ey Allah'ın Resulü, falan kimse çok namaz kılıp, oruç tutmaktadır. Ancak o, diliyle de komşusuna eziyet etmektedir? Diye sorulunca, Allah rasulü cevaben: “O, cehennemliktir.” buyurmuştur.²⁰

İşte şimdi asıl konumuza girmiş bulunuyoruz. Aramızdaki iman kardeşliğini nasıl geliştirebiliriz?

Birinci Madde: Allah İçin Sevmek.

Allah için sevmek tevhidin ta kendisidir. Allah’la birlikte başka bir şey için sevmek ise şirktir. Sevginin en büyüğü ve en kutsalı sevginin Allah için olmasıdır. Böylesi bir sevgide hiçbir anlaşmazlık ve aldatmaca bulunmaz. Kudsî hadiste şöyle buyrulmuştur: (المتحابون في) “Benim celalim adına, birbirlerini sevenler var ya! Onlar için nurdan öyle minberler vardır ki, peygamberler ve şehitler bile onlara gıpta ederler.”²¹ Dikkat edilmesi gereken ilk hassas nokta, kardeşine olan sevgini dünyevi her türlü amaçtan arındırmandır. Zengin olsa da sevmen, fakir olsa da sevmendir. Güçlü olsa da sevmen, zayıf olsa da sevmendir. Sana karşı yumuşak olduğunda da sevmen, bazen kaba davransa da yine sevmendir. Kısacası kardeşini her haliyle sevmen gerekir.

İkinci Madde: Kardeşine Karşı Kalbinin Temiz Olması

Kardeşlerinize karşı kin beslemeyin! Onlardan nefret etmeyin! Onlar hakkında kötü niyet beslemeyin! Kardeşlerinizin eylem ve sözlerini her zaman iyiye yorun! Kendinize karşı

¹⁹ (حديث انس أربع من حقوق المسلمين عليك أن تعين محسنهم وأن تستغفر لمذنبهم وأن تدعو لمذنبهم وأن تحب دعوتهم) (إسناده صحيح) ihyau ulumiddin c.2, s.194. âdâb el-uhuvve

²⁰ Ahmed,Müsned, 2/440.

²¹ Tirmizi, Zühd 53, (2391).

23

ömrünün de bir kısmı biter.” Öyleyse sen, zamansın. Çünkü sen zamanın kendisisin. Çünkü senin tüm sermayen zamandır. Sahip olduğun şey zamandır. Allah da (c.c.) mutlak zamana senin için yemin etmiş ve şöyle buyurmuştur: (والعصر، إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خَسْرٍ) “*Asr’a yemin edeim ki, insan gerçekten ziyandadır.*”²⁴ Niçin ya rabbi? Evet! Yemin eden bir ilah... Asr’a yemin ediyor, insanın hüsranda olduğuna dikkat çekiyor, “ancak” diyerek hüsranda olmayanları zikrediyor... O’nun (c.c.) rahmeti her zaman bizimledir. İmam Şafî hazretleri “إِلَّا/illâ”dan sonrakiler kurtuluşun temelleridir” der. Nedir onlar? (إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا...) “*Ancak, iman edenler hariç.*” Onları Allah’a itaate sevkeden şey hiç şüphesiz imandır. Sonra: (وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ) “*ve salih amel işleyenler hariç.*” Bir amel ne zaman salih diye isimlendirilir? Eğer Allah’a sunulmaya elverişli ise o amele “salih amel” denir. Ne zaman sunuma elverişli olur? Eğer halis ve doğru olursa. Bir amel sırf Allah için ve O’nun rızasını kazanmak için yapılırsa halis; sünnete uygun ve muvafık olursa da doğru kabul edilir. “*Asr’a yemin olsun ki insan kesinlikle bir kayıp içerisinde.*” Çünkü zamanın zamanla geçmesi onu tüketir, bitirir. Sen birkaç günden ibaretsin. Her bir gün geçtiğinde, senden de bir gün eksilmektedir.

Allah Teâlâ’nın rahmeti (إِلَّا) “illâ” edatında yüklüdür. Ayette: (إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصُوا بِالحَقِّ وَتَوَّصُوا بِالصَّبْرِ) “*Ancak iman edip salih amel işleyenler, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler hariç!*” buyrulmaktadır. Evet, bunlar kurtuluşun rükünleri ve esaslarıdır. Bundan dolayı İmam şafî hazretleri (إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا) ayetini “kurtuluş ayeti” olarak nitelendirir.

(وَتَوَّصُوا بِالحَقِّ) “*ve birbirlerine hakkı tavsiye edenler hariç.*” Bu, iyiliği emretmektir ki her bir Müslüman üzerine farzı ayn mesabesindedir. İyiliği emretmek iki kısımdır: Farzı ayn ve farzı kifayedir. Farzı ayn, kime emredeceğin ve neyi emredeceğin bilinmesi haliyle sınırlıdır. (وَتَوَّصُوا بِالحَقِّ وَتَوَّصُوا بِالصَّبْرِ) “*ve birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler hariçtir.*”

Dördüncü madde: Aranızdaki Fazileti Unutmayınız!

Sana bir hediye mi verildi, sen de aynıyla mukabelede bulunarak hediyeleş! Bir kardeşin seni ziyaret mi etti, sen de ona iade-i ziyarette bulun! Yani aranızdaki fazileti, erdemi unutmayınız! Şimdi şu örneğe bir bakalım: Hz Ömer efendimiz (r.a.) Müslümanların en ileri gelenlerinden... Sahabilerden biri bir gün ona şöyle der: “Rasulullah’dan (s.a.v.) sonra senden daha hayırlı birini görmedik”. Evet, bu söz haddi zatında büyük şahsiyet Hz Ömer (r.a.) için söylenen bir hakikattir. “Rasulullah’dan sonra senden daha hayırlı birini görmedik...” Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) orda bulunanları süzerek bakar ve korkuya kapılır. Bunu gören

²⁴ Asr, 103/2-3.

sahabilerden biri tekrar “*vallahi, Rasulüllah’dan sonra senden daha hayırlı birisini gördük*” der. Hz. Ömer (r.a.) “Kim, o?” deyince, sahabenin cevabı “Ebû Bekir’dir (r.a.).” der. Daha sonra Hz. Ömer (r.a.) oradakilere hitaben: “benim için “Rasulüllah’dan (s.a.v.) sonra senden daha hayırlı birini görmedik” denildiğinde hepiniz sustunuz ve böylelikle hepiniz yalan söylemiş oldunuz.” Ve ardından şu hakikati haykırarak devam eder: “ben, devemden daha aşağı biriyken Ebû Bekir (r.a.) misk kokusundan daha güzeldi.” İşte, Hz Peygamber’in (s.a.v.) güzîde ashabı (r.anhum)...

Kıymetli Kardeşlerim:

Konu uzun. Ama nasip olursa Gaziantep’te daha başka programlarımız olacak, o programlarda da devam edeceğiz. Ben, programa katılan herkese teşekkür ederim. Ayrıca bu programa davetinizden dolayı teşekkür ederim. Hamd, âlemlerin rabbi Allah’a (c.c.) mahsustur.

Prof. Dr. Celalettin HANCI'nın Konuşması

Biz de sayın Dr. Râtîb NABLUSÎ'ye çok teşekkür ederiz. Ayrıca katılım sağlayan tüm kardeşlerime ve özellikle de ayakta kalanlara teşekkür ediyorum. Gerçekten sayıları bayağı fazla ve tabii ki ecirleri de oturanlardan fazla olacaktır. Çünkü Peygamberimiz (s.a.v.) Hz. Aişe'ye (r.a.) hitaben “أجرك على قدر مشقتك/alacağın sevap, çektiğin meşakkate göredir.” buyurmuştur. Bundan dolayı, sizler de ayakta ilim öğrenerek ibadet ettiğinizden, sizin ecriniz daha fazla olacaktır inşallah. Allah sizlere bereket ihsan eylesin!

Evet, biraz önce Suriyeli âlim şeyh Râtîb Nablusî'yi dinlediniz. Şimdi de Mısırlı âlim şeyh Abdulhâlik eş-Şerif'i dinleyeceğiz. Kendisi Şerif Akademik Araştırmalar Merkezi'nin kurucusu ve Menârât Merkezi'nin müdürüdür. Ayrıca her iki âlim Şeyh Ratib ve Şeyh Abdülhalik'a ait internet siteleri mevcuttur. Daha fazla istifade etmek için bu siteler üzerinden makalelerini, yazılarını, kitaplarını ve diğer neşriyatlarını takip edebilirsiniz. Web sitelerinde bunları fazlasıyla bulacaksınız. Şeyh Abdulhâlik'in konusu genel olarak kardeşlikle alakalı olacaktır ve tabii ki içeriğinde günümüz kardeşliğiyle ilgili pek çok şey bulunmaktadır. Hocamızın bildirisinin konu başlığı “Kardeşlik ve Arap, Türk ve Kürt Kardeşliğinin Önemi” hakkında olacaktır.

Değerli kardeşlerim bildiğiniz üzere kardeşlik ya soy kardeşliğidir veya akit kardeşliğidir yahut milliyetçilik dediğimiz ırk kardeşliğidir. Kardeşlik kavramı çok geniş anlamlara şamil olduğundan dolayı soy ve akit kardeşliğini de kapsadığına özellikle dikkat çekmememiz gerekmektedir. Bu mevzu, zamanımız şartlarında gerçekten çok hassas bir mevzudur.

İSLÂM COĞRAFYASINDA ARAP-TÜRK-KÜRT KARDEŞLİĞİNİN ÖNEMİ

Prof. Dr. Abdülhalik ŞERİF

Mısırlı Alim-İstanbul Şerif Akademik Araştırmalar Merkezi Başkanı

Bizleri iman nimetiyle nimetlendiren ve inananları birbirlerine kardeş kılan Rabbimize hamd olsun! Kardeşliği yaşayarak bizlere yaşatan O'nun (c.c.) yüce Rasülü'ne de salât ve selam olsun! Bu sempozyum vesilesiyle bir araya gelerek kardeşliğimizi pekiştirmemizi sağlayan Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Hocama, emeği geçen herkese ve dinlemeye gelen siz değerli misafirlere katılımınız için teşekkür ederim.

Değerli Kardeşlerim!

İman, Allah'a ve ahiret gününe inanmaktır. Sahih-i Buh'arî'de bulunan Huzeyfe hadisinde rivayet edildiği üzere Peygamber'imiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: (أول ما نزل نزلت) “*inen ilk şey, emanetin inmesi olmuştur.*” Yani emanetten maksat kalplerin derinliğine inen imandır. (ثُمَّ نَزَلَ الْقُرْآنُ فَعَلِمُوا مِنْهُ) “*Daha sonra Kur'an indi ve ondan (imanın tafsilatını) öğrendiler.*”²⁵ Bunun anlamı kalbe yerleşmiş iman hiç şüphesiz ameli kolaylaştırır. Amelin zorluğunu giderir. O amel esnasında kalbi hastalıkları tedavi eder. İşte o iman Allah'a, gerçek ve tam teslimiyetin olduğu imandır. Bu teslimiyet ise insanın, Allah'ın mülkü olan yeryüzündeki varlığının gayesidir. Yalnızca Allah'a yönelerek O'na teslim olmasıdır. Ayeti Kerime'de Allah Teâlâ (فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ) “*Hayır, rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılmadıkları müddetçe iman etmiş olmazlar.*” dediğinde, aralarında bir tartışma ve bunun neticesinde verilen bir hüküm yeterli olacaktı. Ama ayet bununla bitmedi ve devam etti: (ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجاً مِمَّا قَضَيْتَ) “*sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın onu kabullenmedikçe*” yani kalplerinde senin verdiğin hükme karşı hiçbir şey olmaması gerekmektedir. Peki, böylelikle meseleyi kapatmış oluyor muyuz? Hayır! Kalplerde bir şey olmaması da yetmiyor. Âyet devam ediyor (وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيماً) “*... ve boyun eğip teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.*”²⁶ ve tam bir teslimiyet gerekmektedir. Yani bütün işlerde bu teslimiyet gereklidir. Yalnızca bir tartışmada ya da yalnızca bir anlaşmazlıkta değil. Tam ve her yönlü bir teslimiyet gerekmektedir. Eğer bu teslimiyet gerçekleşirse, hakikatlerde işte o vakit ortaya çıkacaktır.

²⁵ Buhârî, Rikak: 35, Fiten: 13; Müslim, İman: 230, (143); Tirmizî, Fiten: 17, (2180); İbnu Mâce, Fiten: 27, (4053); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/370-371.

²⁶ Nisâ, 4/65.

Kul niçin yaratıldığının farkına varacak, nasıl ve ne doğrultuda amel edeceğini idrak edecek, ne tüketeceğini bilecektir. Çünkü kul bu mutlak teslimiyetten uzaklaştıkça sıkıntı, yorgunluk ve sefalet içerisinde yaşamaya mahkûmdur. Niçin? Çünkü dünya ve nefsin kısmetine düşen her şey imanının nurlarını zayıflatmaktadır. Dikkat ederseniz “iman nuru” demiyorum. Çünkü iman yalnızca bir nuru yoktur. İmanın sonsuz nurları, sayısız nimetleri vardır.

Kulun kalbine giren imanî nurun bir parıltısı, dünyadaki ve dünya üzerindeki her şeyi kolaylaştırmaya ve basitleştirmeye yeterdir. Bundan dolayı insanın düzelmesinin, salaha ermesinin aracı ve edatı imanı oluşturan ve besleyen ruhani haberlerdir ki o da vahiydir. Yani ilahî ve nebevî kelimedir. Bu nedenle ilk asırların yüksek dorukları olan Peygamber’in (s.a.v.) yaşadığı o günlerde, hiçbir zaman günümüzde gördüğümüz ve yaşadığımız imani çatırtılar ne görülmüştür, ne de duyulmuştur.

Ve diyor ki: Onun dili Arapçaydı. Çünkü o bir Arap’tı. Hatta Araplar dahi başkalarına karşı Arapça ile övünmezler. Arapça yalnızca bir dilden ibarettir. Sen Arapça konuşursun, bir başkası Farsça konuşur, bir diğeri İngilizce konuşur... Bu, dildir. Ama iman kalptedir. İman, tüm dillerin üstündedir. İman tüm ırkçılığın, milliyetçiliğin üstündedir. İman her türlü olayın üstündedir. Dil ise, sadece bir dildir. Sadece Peygamber (s.a.v.) değil, O’nun terbiyesinden, O’nun eğitiminden geçenler de aynı şekildedir. İşte size, Kureyşli Hz. Ömer Fârûk (r.a.). Cahiliye döneminde kendini diğer milletlerden üstün gören ve milliyetçiliğiyle övünen bir kişilik. Böyle bir kişilik, pazarlarda alınıp satılan habeşli bir köle olan Bilâl b. Rabâh için “Efendimiz”, “Ömer’in efendisi” diyor. Yani Bilal, Hz. Ömer’in kendi diliyle, Ömer’e efendi oluyor. Neden? Çünkü, Allah’ın birliğine ve her şeyden sorumlu tutulacağımız ahirete olan iman bunu gerektirmektedir. İşte bu imani derinlik her türlü problemleri çözmüş ve her türlü sorunu kökten hallederek bitirmiştir Öyleki iman, bütün bunları içine alıp öğüten bir pota haline gelmiştir.

Dünyanın bütün servetini harcasaydın onların gönüllerini birleştiremezdin, fakat Allah onların aralarını düzeltti.

Şimdi gelin hep beraber şu ayete kulak verelim! (وَأَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا) “Müminlerin gönüllerini birbirlerine kaynaştıran da O’dur. Sen, Yeryüzünde ne var ne yok tamamını infak etseydin, yine de onların kalplerini birbirine ısıtamazdın.”²⁷ O halde kalplerin telifi, birbiriyle kaynaşması Allah’tan başkasının sahip olamayacağı çok büyük rabbani bir nimettir. Gökleri direksiz bir şekilde yükselten de, kalplere sahip olan da yalnızca O’dur (c.c.). O kalpler ki Rahman’ın iki parmağı arasındadır,

---

²⁷ Enfâl, 8/63.

onları dilediği gibi çevirir. Ama onların arasını yalnızca Allah kaynaştırmıştır. İman ile kaynaştırmış, hoşgörü kaynaklı inançla kaynaştırmış, yüce bir bağ ile kaynaştırıp bir araya getirmiştir. O öyle yüce bir bağıdır ki Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bu bağa istinaden Selman (r.a.) hakkında “Selman bizden; ev halkındandır.” diye buyurmuştur.

Hiz. Selman, Hiz. Suheyb ve Hiz. Bilal (r.anhüm) İslâm ümmetini oluşturan zirve şahsiyetlerdir ve hepsi de farklı ırklardandır. Fakat çok farklı soylardan gelseler de İslâm dini bunlar ve bunlar gibi yüce şahsiyetler üzerine neşet etmiştir. Evet, İslâm dini daha sonra öyle büyümüştür ki (m. 571) yılında Peygamber ‘in (s.a.v.) vefatından kısa bir süre sonrasına kadar zirve halini yaşamıştır.

O zamanda Çin, önüne gelen tüm ülkeleri işgal ediyordu. Arap ülkelerine doğru ilerlemek için de Türk diyarlarını işgal ediyordu. O vakit Arapların durumu ise Kürtler, Arapların ordusu içerisinde bulunmakta ve Araplar ile Kürtler tek ümmet halindeydiler. Diyarbakır ve diğer bölgeler bölük bölük Allah’ın dinine girmişlerdi. Sonra ne oldu? Sonra, Araplar ve Kürtler beraber savaşa çıktılar çünkü her iki millet de tek bir cepheyi oluşturuyordu. Ayrıca bunların yanına Türkler de katıldı. Ama henüz Türklerden iman eden azdı. Fakat dinsiz Çin’in gelmekte olan tehlikesini çok iyi sezdiler. Öyle bir tehlike ki geleceği kesin olan ve insan, hayvan ve bitki olarak canlı adına ne varsa her türlü yıkım, yakım ve yağmalamayı yapacak bir tehlike... Dolayısıyla, öylesi hayırlı bir gaye üzerine birleştiler ve nihayetinde Allah’ın izniyle Çinlileri yenerek, geldikleri yere rezil rüsvey bir şekilde geri gönderdiler. İşgal edilmiş ülkeleri tekrar hürriyetlerine kavuşturdular. Bunun neticesinde Türklerin çoğu bölük bölük Allah’ın (c.c.) dinine girerek İslâm ile müşerref oldular. Tarih okuyanlar bunları çok iyi bilir. Gerek Araplardan gerekse Türklerden birçok kişi belki de şunu bilmez: Fatih Sultan Mehmet’in muzaffer ordusunda ciddi manada birçok Arap asker bulunmaktaydı. Çünkü Araplar o zamanlar Anadolu’da oturuyor ve ticaretle uğraşıyorlardı. Hem kendileri iman ettiler hem de onlar sayesinde oturdukları bölgelerde yaşayan kabileler iman etti ve Anadolu’nun farklı bölgelerini kendilerine mesken edindiler. İstanbul’un fethinde ise hep beraber gazveye çıkıp İstanbul’u fethettiler. Neden o tarihten bahsedenler, Ebû Eyyüb el-Ensari’nin İstanbul surlarının kapılarında şehit düştüğünü ve İstanbul sınırları içinde gömüldüğünü söylemezler?

Hiç şüphesiz tarih Arapların, Türklerin ve Kürtlerin kanlarının beraber olduğuna dair yüzlerce örnek barındırır. Mesela, birinci Selim savaştığında -her kim ile savaşırsa savaşsın- Türk’ten başkasıyla işbirliği yapıp birleşmez miydi!? Böyle bir şey olabilir mi? Kesinlikle, hayır! Böyle bir şeyin olması mümkün değildir. Onun ordusu her zaman bütün ümmet

evlatlarını, bütün devlet evlatlarını içine alan bir ordudan başka bir şey değildi çünkü hepsi sadece İslâm'a bağlıydı. Hepsi Allah'a, iman hakikatine bağlıydı. Hepsi de sanki gözleriyle gerçekten görüyorlarmış gibi ahireti bekliyorlardı. Bütün dünya ve içindekiler ayaklarının altlarına serilmişti. İşte bunun için Peygamber Efendimiz (s.a.v.) veda haccında her zamanki gibi başı dik olarak şöyle haykırıyor (أيها الناس، إن ربكم واحد، وإن أباكم واحد، كلكم لأدم، وأدم من تراب)، “Ey insanlar! Rabbiniz birdir. Babanız da birdir. Hepiniz Âdem’in çocuklarısınız ve Âdem de topraktır.”²⁸

Şimdi ben bir soru soracağım ve her birinizin bu soruya vicdanının derinliklerinden içtenlikle cevap vermesini istiyorum. Topraktan olan şu bir parça, yine topraktan olan şu parçadan daha mı yücedir?! Elbette hepimiz topraktan yaratıldık, toprak yoğruldu, yoğrulan topraktan Âdem (a.s.) oluştu ve tüm bu nesiller gelmeye başladı. Bu toprak tanesiyle bunun arasındaki fark nedir ki? Veleve ki bu kırmızı, bu siyah ve bu da beyaz olsa bile? Neticede hepsi de topraktır. Eğer ruh olmasaydı, bizim hiçbir değerimiz olmazdı. Topraktan meydana gelmiş bir ceset... Bundan dolayı da tekrar toprağa dönüşeceğiz. Bunun için Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: (قد علمنا ما تنقص الأرض منهم وعندنا كتاب حفيظ) “Biz, toprağın onlardan neleri eksilttiğini kesinlikle bilmekteyiz. Katımızda her şeyi unutulmaktan koruyan bir kitap vardır.”²⁹ Bu dünyada her ne yediysen hepsi de dünyada kalacak. Cisminin büyümesini sağlayan her şey yine, tekrar yeryüzünde toprağa dönüşecektir. İster bu, sıcaklık dereceleriyle havaya karışan buhar olsun veya insan atıkları olsun ya da sonunda gömülecek olan bu ceset olsun fark etmez. Ruh ise Rabbimizin emrindendir; berzah âlemine yükselir ki işte bu ruhun yüceliğidir. Hadisin devamı şöyledir: (كلكم لأدم، وأدم من تراب لا فرق لعربي على عجمي ولا لعجمي على) “Hepiniz Âdemdensiniz. Âdem ise topraktır. Arap’ın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap üzerine üstünlüğü olmadığı gibi; beyaz tenlinin kırmızıya, kırmızının da beyaza tenliye üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva ileldir.”³⁰ Bundan dolayı küçüklüğümüzden beri hatta çocukluğumuzdan beri öğrendiğimiz şu tepkiler çok hoşuma gider. Küçüklüğümüzde ne öğrendik?

Şu üç sorunun cevabından emin olmamız gerektiğini öğrendik. Rabbin kim? Dinin ne? Ve size gönderilen Peygamber hakkında ne dersin? Yani makamdan, mansıptan, soy soptan, diplomalardan veya başka şeylerden sorulmayacağız. Sorulacağımız tek şey olacak o da Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) kalbini işaret ederek üç defa “işte buradadır.” dediği

²⁸ Şuabu’l-İman, 7/162, H. No: 4774

²⁹ Kâf, 50/4

³⁰ İbn Hanbel, V, 411

takvadır. Evet, derin bir iman gerekir. Bundan ötürü hadisi şerifte: (إِنَّ اللَّهَ أَذْهَبَ عَنْكُمْ عِيَةَ الْجَاهِلِيَّةِ) “Allah (c.c.) sizden câhiliye gururunu ve atalarla övünme âdetini gidermiştir.”³¹ Soy sopla övünmek hiç şüphesiz cahilliktir ve ayıptır. Bundan dolayı Allah Teâlâ: (وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ) “Biz, sizleri halklara ve kabilelere böldük ki birbirinizle tanışıp kaynaşasınız!”³² buyurmuştur. Yoksa ihtilaf edin, birbirinizle münakaşa edin diye değil. Sadece tanışmanız içindir. İslâm ümmetinin birçok özelliğinin yanı sıra soy bilgisine çok ehemmiyet vermesi işte bundan dolayıdır.

Aslının, kökünün nereye dayandığını bilmek içindir. Yoksa birbirlerine karşı üstünlük taslamak için değildir. Yalnızca hangi aileden gelmiş, hangi coğrafyadan gelmiş, ataları kimlermiş? Yalnızca bunun için. İşte tanışma budur. Tanışma, haddi zatında bir rahmettir. Tanışma, yakınlaşma demektir. Tanışma kardeşlik demektir. Tanışma, sevgi ve muhabbet demektir.

Muzaffer lider Selahaddin el-Eyyubi, bir yiğit Kürt evladıdır. Şimdi soruyorum “Ey Selahaddin, cevap ver bana! Haçlıları sadece Kürtlerle mi yendin, yoksa Araplar ve Türkler de yanında mıydı?” Tabii ki yanında Araplar ve Türkler vardı. Çünkü o dönemde Türkler de İslâm ile şereflenmişlerdi. Türkler de İslâm ümmetinin bir parçasıydılar. Türkler deyince tabi ki Türk diyarlarını yani Orta Asya’yı kastediyorum. Allah’ın dinine bölük bölük akın ettiler. Her yerde Allah’ın ismi anıldı ve bu şekilde “İslâm ümmeti” hakikati yüceldi. Ama o insanları birbirlerine yakınlaştıran, birbirleriyle kaynaştıran yalnızca Allah’tı. Kaynaştırdı ki birbirleriyle tanışsınlar diye.

(إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ) “Müminler birbirleriyle sadece kardeşirler”³³ Eğer biz bu Kur’ânî düsturu gerçekten göz önünde bulundursak çok büyük bir kazanç elde etmiş oluruz.

Şimdi gelelim en tehlikeli soruya: “Niçin bazıları, safları bölmek ister? Bu sorunun cevabı “safları bölmek kimlerin işine yarar?” sorusunun cevabıdır. Şimdi ben sizlere Mısır tarihinden bir şey anlatmak istiyorum. Ben çok küçük bir çocukken sabah kuyruğunda sıra beklerdik. Önceleri Mısır ile Sudan arasında ayırım gözetilmez herkes aynı sırada beklerdik. Daha sonra 1952 ve 1957 tarihlerinde ne olduysa oldu ve Sudan’ın Mısır’dan ayrılmasına karar verildi. Sanki şeytandan ilham alınırcasına gönüllü bir şekilde Mısır, Sudan’dan ayrıldı. Ardından Sudan, Güney Sudan’dan vazgeçti... Şimdi durum ne? Durum, şundan ibaret: Mısır zayıf, Sudan daha zayıf, Güney Sudan ise daha da zayıf bir halde. Bu ayrılık, bu bölünmüşlük her üç bölgeye de kaybettirdi.

³¹ Hadisin devamı ve Arapçası (يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَذْهَبَ عَنْكُمْ عِيَةَ الْجَاهِلِيَّةِ) (T3270 Tirmizî, Tefsîrû'l-Kur’ân, 49; D5116 Ebû Dâvûd, Edeb, 110, 111)

³² Hucurât, 49/13.

³³ Hucurât, 49/10.

Eğer bu ümmet bir olsaydı, bugün Mısır bu kadar kalabalık nüfusuyla Sudan'ın uçsuz bucaksız topraklarında otlaklara, çiftliklere sahip olurdu ve Güney Sudan da suyu muhafaza edebilirdi. Ancak bölünme, büyük olan bu ümmeti, ümmetten nefret eden şeytanın lehine zayıflattı. Her zaman, bir şeyden kimin nemalandığına bakmak lazımdır. Bizler ümmet olarak ayrılık ve bölünmüşlük yaşarken Avrupa birlik ve beraberliği yaşıyor. Amerika Birleşik Devletleri 51 vilayetten oluşuyor ama tek karar, tek emir. Hepsi toplanıp bir araya gelerek kendilerini dünyanın efendisi ilan ediyorlar.

İşte bu ve benzerleri, Dünya Güvenlik Konseyi'nde veto etme hakkına sahipler. Fakat dünyanın diğer geri kalan kısmının yeri ise ancak dipnottur... Tabii ki bu dipnot kitaplardaki dipnot değil! Kitaplardaki dipnot güzeldir.

Bahsettiğimiz dipnotun ise kayda değer bir kıymeti yoktur. Bu yüzden Araplar, Türkler ve Kürtler arasında bir düşmanlık veya bir nifak çağrısı görürseniz biliniz ki bu, yalnızca bu ümmetin düşmanlarının yararlandığı, nemalandığı bir çağrıdır; bizden bunu yapmamızı isterler ki parçalanıp dağılalım ve zayıflayalım. Çünkü şu bir gerçektir ki ne kadar parçalanırsak o kadar zayıflarız, o kadar acziyetimiz artar ve o denli tevhit nurunun hakikatinden uzaklaşmış oluruz.

(إن هذه أمتكم أمة واحدة) “Gerçekten bu, tek bir din topluluğu olarak sizin ümmetinizdir.”³⁴ Ümmetler değil! Fıkıh kitaplarını okuyunuz! Hangi mescitte, hangi musallada Cuma namazı kılınabilir? Hangi mezhepten olursanız olunuz, ister Hanefi, ister şafi, ister eşâire, isterse mâturidî olunuz hepsi eşittir, hepsi birdir. İşte buna teâruf denir, tanışma ve kaynaşma denir. Bunun önemini kavramak için aslen imamın (en yetkilinin) Cuma namazını nerde kıldığına iyi bakmak gerekir. Günümüzde birçokları cumadan sonra öğle namazını kılmaktadır. Tabii ki bu ihtiyata dayalıdır ve bunların hepsini fıkıhta bulabilirsiniz ama şimdi bu meselenin detaylarına girmenin yeri ve zamanı değildir.

Ancak bu neyin delilidir. Bu, bu ümmetin tek yürek olduğunun, tek vücut olduğunun, tek yumruk olduğunun, tek rızık ve tek nimet olduğunun delilidir. Milletler ne zaman bir araya gelir, birleşir, birbirleriyle kenetlenirlerse işte o vakit Allah'ın nimetleri sağanak sağanak üzerlerine yağar. Ne zaman da parçalanıp bölünürlerse o zaman da iyilikleri gider, zayıflarlar, varlıkları yokluğa dönüşür, rızıkları azalır. Bu, tarihin bütün derinliğiyle bizlere anlattığı apaçık bir hakikattir.

Eğer vaktin yeteceğini, daha fazla zamanımızın olduğunu bilsem, sizlere on dört asrın tamamını iyisiyle kötüsüyle, artısıyla eksisiyle gösterirdim. Allah'tan avf-u mağfiret, afiyet,

---

³⁴ Enbiya, 21/92

bütün cemiyetlerimizi muhafaza etmesini ve birbirimizle tekrar kardeş olmamızı dilerim. Biz Arap, Türk, Kürt aramıyoruz; biz, secdeye vardığımızda herkesten hep beraber semaya yükselen (سبحان ربي الأعلى) “Ey yüce Rabbim! Sen’i tesbih eder; her türlü noksanlıklardan tenzih ederim” nidalarını dillendiren tek yürek arıyoruz.

Kardeşlik hukuku hakkında nice güzel şeyler işitmişsinizdir. Ama yeryüzünde bulunan dinlerden herhangi birinden hiç şu mesajın bir benzerini işittiniz mi? (من ستر على مسلم ستر الله) (عليه في الدنيا والآخرة) “Bir kimse, bir Müslümanın ayıbını örterse, Allah da onun dünya ve âhiretteki ayıplarını örter.”³⁵ Evet. Allah’a yemin olsun ki, bu ümmeti bölme hayâsızlığı, ırz ve namusa dokunma hayâsızlığından daha kötü ve tehlikelidir, daha çirkin ve bu ümmet için daha yıkıcıdır. Bundan dolayı, şuurlu ümmet, gerçek tarihini bilen ümmet demektir.

İsterseniz tarihin tamamına bir sorun! Eğer, Allah mezarlara dil verip konuşsaydı belki de, yeryüzünde toprağın altından binlerce mezar ortaya çıkar ve hepsi de şöyle derdi: “ben binlerce asır, Türkü de barındırıyorum, Arabı da barındırıyorum, Kürdü de barındırıyorum...” Ama maalesef bizler, bunun daha da ötesinde ecdadımızın tarihini yok edip ülkemizin büyüklüğünü toprağa gömüyor, şehitlerimizin kanını helal sayıp, saygınlığından bir şey bırakmıyoruz.

Hiç şüphesiz bu meselenin yeniden gözden geçirilmesi, derin analizlere tabi tutularak yeni bir çağrıya ve yeryüzünün dört bir yanına özellikle de bu güzel bölgede bu güzel ümmet içerisinde yayılması gerekmektedir. Ta ki, tekrar birbirimizi Allah için sevelim, birbirimize Allah için yardım edip destek olalım ve Allah’ın sözü üzerine birleşelim.

Beni dinlediğiniz için sizlere çok teşekkür ederim. Ayrıca böylesi güzel ve hayırlı bir sempozyumu düzenleyen komisyona çok teşekkür ederim.

Allah’ın selamı, rahmeti ve bereketi hepinizin üzerine olsun...

---

³⁵ Müslim, Zikr 38. Ayrıca bk. İbni Mâce, Mukaddime 17.

DR. CELALEDDİN HANCI'nın İkinci Konuşması

Bizleri, tarihin geniş meydanlarında gezdirdiği için Prof. Dr. Abdülhalik Şerîf hocamıza teşekkür ederiz. Allah ondan razı olsun. Üçüncü konuşmacımız Dr. Nevvâf hâyil. Kendisi şimdi burada olması gerekirken maalesef hesapta olmayan sebeplerden dolayı aramıza katılamadı. Aslen 1965 Nablûs doğumludur. Belki Dr. Râtib Nablusî ile bir akrabalık bağları da bulunabilir. Kendisi doktorasını Temel İslâm Bilimlerinde, usulu fıkıh alanında tamamlamıştır. Filistin âlimler birliğinin kurucu üyesi ve şuan başkanlığını yürütmektedir. İstanbul Başakşehir Akademisi'nde akademisyen olarak görev yapmaktadır. Kaleme aldığı ve şuan salon dışında sergilenen birçok kitabı mevcuttur. Kitapları içerisinde özellikle *İşgal Altındaki Filistin'de Yahudilerle Siyasi Muamelenin Ahkamı* ve beş dile tercüme edilmiş, konusu İslâmi sivil toplum kuruluşlarındaki kardeşlik olan *Allah yolunda mal ile cihad etmenin ahkamı* isimli eserlerini çok iyi mütalaa etmek gerekir. Dr. Nevvaf Hâyil'in uçağının rötar yaptığını ve birinci oturum bitene kadar gelemeyeceğini göz önünde bulundurarak hızlı bir şekilde birkaç kelime etmek istiyorum. Daha sonra ise konuşmasını tamamlaması için sözü tekrar Dr. Râtib Nablusî'ye vereceğim. Dr. Nevvâf geldiğinde³⁶ ise önemli bir başlığı ele alıp detaylıca bahsedeceğiz. Ben kısaca bahsetmek istiyorum.

Fertler ve şahıslar arasında kardeşlik olduğu gibi kurumlar arasında da bir tür kardeşlik vardır. Sosyologlar genellikle toplumu sivil toplum ve politik toplum, yani hükümet ve devlet tarafından yürütülen resmi kurumlar olarak ayırırlar. Sivil toplum, toplum içinde kurulmuş ve toplumu oluşturan her kesime hizmet sunan bir kurumdur. Bu sivil toplum diye adlandırılır ki şu an sivil toplum kuruluşlarının ilgilendiği toplum da budur. Konu ise Müslümanlara hizmet sunan İslâmi kurumların birbirleriyle çalışma ve hizmet şekilleri ve bu kurumlar arasındaki kardeşliktir. Konu gerçekten çok önemli bir konudur. Umarım Dr. Nevvâf'ın bu önemli konudaki sunumunu dinleyebilirsiniz. Tabii ki bu oturumun belirlendiği saatte biteceğini göz önünde bulundurursak şimdi demiyoruz. Ama tam, net bilmemekle beraber onun yarın da Gaziantep'te kalacağını umuyorum. Belki bu akşam bir konferans da verebilir.

---

³⁶ Dr. Navaf Tekruri konuşmasını yaptı, fakat konuşma metni elimize geçmediği için burada yayınlama imkanını bulamadık.

Kıymetli kardeşlerim bu konuyu mutlaka takip ediniz! Bireyler arası kardeşlik normal kardeşiliktir; kurumlar arası kardeşlik ise daha tehlikelidir. Çünkü bizler bazen toplumsal ilişkilerimizi hatta küresel düzeyde ilişkilerimizi kurumlarla sağlamaktayız. Allah, hocamızın hayrını versin ve sağ salım bir an önce buraya ulaşmasını nasip etsin. Fırsat olur da vakit bulursak gerek davet eden kardeşlerimiz gerekse sizler ve biz de onunla bir araya geliriz inşallah. Evet, sözü daha fazla uzatmak istemiyorum. Oturumun bitmesine yarım saatimiz kaldı. Ben her iki hocamıza da yapmış oldukları sunumlara ek olarak vakit yetersizliğinden dolayı söylemek isteyip de söyleyemedikleri veya eklemek istediklerini beyan etmeleri için önce Prof. Dr. Râtib NABLUSÎ'ye daha sonra da Prof. Dr. Abdulhalik ŞERÎF'e on beşer dakika söz vermek istiyorum.

Talep Üzerine Prof. Dr. Râtip NABLUSÎ'nin İkinci Sunumu

Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla... Hamd, âlemlerin rabbine mahsustur. Salât ve selam sözünde sadık, güvenilir Efendimiz Muhammed'e (s.a.v.) olsun. Ya rabbi! Sen'in bizlere öğrettiğinden başka bir ilmimiz yoktur; hiç şüphesiz Sen her şeyi en iyi bilen, her işinde hikmet sahibisin. Ya rabbi! Bizlere faydalı ilimler nasip eyle! Öğrettiklerinden faydalanmamızı nasip eyle ve ilmimizi artır! Hakkı, hak olarak göster ve ona tabi olmayı nasip eyle; batılı da batıl olarak göster ondan sakınmamızı nasip eyle. Bizleri, Senin sözünü işitip en güzel şekilde mucibince hareket edenlerden eyle. Bizleri rahmetinle, salih kullarının arasına girdir ya rabbi.

İkinci kez hızlıca birkaç kelime etmek için söz hakkı verildi, teşekkür ederim.

Konumuz şu iki kavram hakkında olacaktır.

İmanın lezzeti, tatlılığı.

İman hakikatleri

Hakikatleri dediğimiz şey, Kitap (Kurân-ı Kerîm), onun tefsiri olan sünnet ve sünnetin tefsiri olan âlimlerin sözleridir.

İmanın lezzeti, tatlılığı ne kadar büyüktür ki hiç bitmiyor. Bilgi öncelikle tahsile ihtiyaç duyar, daha sonra anlaşılmaya, daha sonrada icraata konulmaya... Öyleyse, imanın halâveti, tadı, lezzeti ne demektir? (ثلاثة من كن فيه وجد بهن حلاوة الإيمان) “Üç şey vardır ki; bunlar kimde bulunursa o kişi imanın lezzetini tadar...”³⁷ Hadisi daha iyi anlamamız için bir örnek üzerinden gitmek istiyorum. Diyelim ki en büyük, en güzel ve en pahalı bir araba var ve bu arabanın kullanım kılavuzu senin elinde. Kullanım kılavuzu öyle güzel öyle zarif hazırlanmış ki sistemi, donanımı, parçaları, renkleri vs. her şeyi detaylıca gösteriyor, anlatıyor. İşte bu kılavuz el kitabı iman hakikatleri demektir, bilgi demektir, nas demektir, tafsilat, şerh... İsmine ne dersiniz...

Ancak imanın halâvetine, tadına, lezzetine gelince bu bambaşka bir şeydir; arabayı içerisine alır. Arabayı anlatan bir kitaba sahip olmak ile bu arabaya sahip olmak arasında ya da avluları havuzlara, büyük ağaçlara ve manzaralara bakan bir saray ile bu saray hakkında bilgiler veren bir metin arasında çok büyük farklar vardır. Şimdi, hadisi şerifin metnine tekrar göz atalım. Adnân Peygamber'in (s.a.v.) kelamı: (ثلاثة من كن فيه وجد بهن حلاوة الإيمان) “Üç şey vardır ki; bunlar kimde bulunursa o kişi imanın lezzetini tadar...” Allah'ı (O'nun kitabı Kur'an-ı Kerîm'i) ve Rasûlü'nü (O'nun (s.a.v.) sünnetini) her şeyden daha çok sevmek.

³⁷ (Buhârî, Îmân, 14; İkraḥ, 1; Edeb, 42; Müslim, Îmân, 67. Ayrıca bkz. Tirmizî, Îmân, 10/2624)

Şimdi, ey iki milyar Müslüman! Soruyorum sizlere, Allah ve Rasûlü sizlere her şeyden daha sevimli değiller mi? Tabii ki cevap evet. Ama cevap bu değil. Ne zaman ki günlük ihtiyaç duyduğun maddi menfaatlerin Kur’ân nassıyla çakışır ve sen menfaat ve maslahatlarını Kur’ân’a tercih eder, Kur’ân nassını kulak ardı edersen imanının lezzetini kaybetmişsin demektir...

Evet, demek ki “*Üç şey vardır ki; bunlar kimde bulunursa o kişi imanının tadını alır. Allah’ın (yani O’nun kitabı Kur’an-ı Kerîm’in) ve Rasûlü’nün (yani O’nun sünnetinin) her şeyden daha sevimli olmasıdır.*”

Dev bir şirketin acentesi iken ve geliriniz de astronomik iken mallarınıza haram mal katmadığınız takdirde sizi ikinci seviyede bulunmaya ve bu duruma boyun eğmeye mecbur ettiklerinde, sınav çok zordur. Eğer şartlara boyun eğersen imanının lezzetini kaybetmişsin demektir.

Değerli kardeşlerim!

Kendisinden başka ilah olmayan Allah’a yemin olsun ki, bir şeyi sırf Allah için; O’nun korkusundan emin olup ve rızasını kazanmak için terk edip de daha ahirete varmadan dünyada iken terk ettiğin şeyden daha hayırlısına nail olmaman imkânsızdır. Her insanın tüm hücreleri adedince hatta milyarlarca defa imkânsızdır. Kul ne zaman ki Allah için bir şeyden vazgeçerse Allah mutlaka onun karşılığı olarak dininde ve dünyasında o kuluna daha hayırlısını bahşeder.

Muhterem sahabe-i kirâm imanının o halavetini, lezzetini tattılar, Allah’a (c.c.) davette parıldayan o önderler imanının tatlılığını tattılar.

Tekrar ikinci defa: (ثلاثة من كن فيه وجد بهن حلاوة الإيمان) “*Üç şey vardır ki; bunlar kimde bulunursa o kişi imanının tadını alır:*

Allah’ı (yani O’nun kitabı Kur’ân-ı Kerîm’i) ve Rasûlü’nü (yani O’nun sünnetini) her şeyden daha çok sevmek.

Sevdiğini sadece Allah için sevmek.” İşte buna velâ ve berâ denmektedir ki hakkında: “Altıncı farz, zayıf ve fakir de olsalar müminleri sevmen; zengin ve kuvvetli de olsa kâfirlerden beri/uzak olmandır.” denilmiştir.

Allah’ın, kendisini küfür bataklığından kurtardıktan sonra, tekrar küfre dönmeyi, ateşe atılmak kadar korkunç ve tehlikeli görmek.”

Bunun içindir ki kıymeti kardeşlerim ikinci bir husus da şudur: Peygamber’in (s.a.v.) gönderilişinden bu zamana ne kadar alim varsa, ne kadar şerî kurum varsa, ne kadar; milyonlarca belki sayısız açıklayan kitap varsa tüm bunları dört şeyde toplamamız mümkündür.

Bir defasında Amerika’da iken bir enstitüye davet edilmiştim. Yanımdaki tercüman bana “burada tam tamına üç yüz bin parça var.” dedi.

Ben, kaportası, motoru, tekerleği, koltuğu, freni, gazı vs. olan bir arabanın yolcusu gibi şunu demek istiyorum. Bu büyük, yüce dinimiz âlimleri, kitapları, okulları, üniversiteleri ile külliyeler çatısı altında toplanabilir.

İlk şey akide yönü, yani ideoloji, teorik hareket noktasıdır. Aynı şeyi ifade eden altı farklı isim. Yani, inanç, düşünce, gerek nazari gerekse fikri hareket noktası.

Öyleyse, mutlaka ilim öğrenmek gerekir. Dünyayı istiyorsan ilim öğrenmelisin; ahireti istiyorsan ilim öğrenmelisin; her ikisini istiyorsan yine ilim öğrenmelisin. İlim ise öyle bir şeydir ki, sen kendini her şeyinle ilme vermedikçe, ilim kendinden sana bir şey vermez.

Mesela, önümde eni, boyu, yüksekliği ve ağırlığıyla bir hacmi bulunan bir masa var. Bu saydıklarımızdan artı olarak camit nesnelerde olmayıp da bitkilerde bulunan ne vardır? Artış... Bitkiler yetiştikçe artar. Peki, saydıklarımızdan fazla cemadât ve nebatâtta bulunmayıp da hareketli canlı organizmalarda bulunan şey nedir? Hareket etmek. Öyleyse, bitkilerde en, boy, yükseklik, ağırlık ve hacme artış eklendiği gibi canlı organizmalarda da hareket eklenir.

Peki, insan? İnsan, Allah Teâlâ yanında en değerli ilk mahlûktur. Her şeyden üstün tutulmuş, yaptıklarından hesaba sorulan, görev ve sorumlulukları olanıdır.

Ayette, (إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا، وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ) “Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi.”³⁸ buyrulmaktadır. Çünkü bu insanoğlu sûret âleminde önce ezel âleminde bu yükü yüklenmeyi kabul etmiştir. Bundan dolayı da Allah Teâlâ indinde en değerli, her şeyden üstün tutulan, yaptıklarından hesaba sorulan, görev ve sorumlulukları olan ilk mahlûktur.

Melek, şehvet olmaksızın akıl ile yaratılmıştır. Hayvan, akıl olmaksızın şehvetle yaratılmıştır.

İnsan ise her ikisiyle beraber yaratılmıştır. Eğer insanın akli şehvetini geçerse meleklerin fevkinde olduğu gibi şehveti aklını geçerse de hayvanlardan daha aşağı olur. Dolayısıyla kıymetli kardeşlerim, külliyelerin ilki akide külliyesidir. Hatta şöyle sorayım. Bir kişi kaç sene öğrenim görüyor? Diyelim ki 23 sene. Ama bununla beraber sonsuz cenneti kazanmak için tefsir gibi takip edebileceğin ilim halkasına dâhil olacak bir vaktin bile yok.

³⁸ Ahzab/72, diyanet vakfı meali

Cuma günü Cuma hutbesine ilk vaktinde geliyor musun?.. İlk vakti geçtik. En azından son vaktinde katıl!

Bu, tüm evrenleri yaratan Allah'ın (c.c.) bir emridir. Bizlere merhamet etmek için bizleri yaratan Allah Teâlâ'nın emridir. Delilimiz ayeti kerimedir: (إِلَّا مِنْ رَحْمِ رَبِّكَ، وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ) “Fakat Rabbinin merhamet ettikleri müstesna. Zaten onları bunun için yarattı.”³⁹ Yani artık bundan sonra bunun dışında başka söz merfûd demektir. Hadis-i kudsîde şöyle buyrulur: (أَعَدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَا غَيْنُ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرٌ عَلَى قَلْبٍ بَشَرٍ) “Ben sâlih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın hatır ve hayal edemediği nimetler hazırladım.”⁴⁰ Evet Allah (c.c.) ezel âleminde bu yükü yüklenmeyi kabul eden biz insanları, bizlere merhamet etmek için yaratmıştır. Bunun için, insanoğlu Allah Teâlâ indinde en değerli, her şeyden üstün tutulan, yaptıklarından hesaba sorulan, görev ve sorumlulukları olan ilk mahlûktur.

Öyleyse külliyeler gerçekten çok hassastırlar. İlk şey ideoloji, inanç, düşünce, harekettir. İnsan, niçin hareket eder? Ayette (كَانُوا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ) “onlar yemek yerler ve çarşıda pazarda gezerlerdi”⁴¹ buyrulur. Acaba insanın beşer olmasının sebebi nedir?

Beşeriyet var olabilmek için gıdaya muhtaçtır. Aynı şekilde gıda için gıda bedeline de muhtaçtır. Öyleyse, sen zayıfsın... Eğer, Allah seni güçlü olarak yaratsaydı, o kuvvetinle Allah'tan bağımsız olmaya çalışırdın ve sonsuza dek şakî olurdun. İnsan fakir olarak yaratıldı ki, zayıflığında muhtaç olduğunu bilsin ve dünyada mutlu olsun. Eğer Allah onu güçlü yaratsaydı, o gücüne kuvvetine güvenir ve yoldan çıkardı. İşte budan dolayı kıymetli kardeşlerim, bu din Allah'ın (c.c.) yoludur. Bu yolda ilk şey ise inançtır. Allah insana hareket etme kabiliyeti vermiştir çünkü yeme ve içmeye muhtaç bir şekilde yaratmıştır. Burası gerçekten çok hassas bir noktadır. Şöyle ki eğer size bir dairenin yarısında hareket etme fırsatı tanınmışsa bu 120 derece demektir. Geri kalan kısım ise size haramdır. Ancak, Allah neyi haram kılmışsa mutlaka onun İslâm'da bir alternatifini de vardır. Öyleyse aslında mahrumiyet diye bir şey yoktur. Öyleyse ilk şey külliyelerdir, inançtır, imandır. Çünkü izinsiz hareket olumsuzluktur, negatiftir. Ben haram bir şey yersem bu negatiftir. Ben aldatırsam negatiftir. Ben, ben, ben... Peki, daha sonra ben salih bir amel işlersem?... Evet, hayatta var olmamızın tek sebebinin, varlığımızın yegane sebebinin salih amel işlemek olduğuna inanabiliyor musunuz? Din, delilsiz kabul edilmez. Delil olmadan söylenenleri kabul etmeyin.

³⁹ Hûd, /119.

⁴⁰ Müslim, ; Buhari, 4779-4780.

⁴¹ Furkan/20

Bizim delilimiz ayettir: (رب ارجعون لعلی أعمل صالحاً) “*Yâ rabbi, beni (dünyaya) geri gönder! Umulur ki salih amel işlerim...*”⁴² Yoksa beşinci katı tamamlamak için değil! Amel “salih” olarak isimlendirilmiştir. Çünkü Allah’a sunmaya elverişlidir. Bir amel ne zaman Allah’a sunulmaya elverişli olur? Eğer, halis/saf ve doğruysa olur. Yalnızca Allah’ın rızası gözetilerek yapılırsa halis/saf olur; sünnete uygun olursa da doğru olarak nitelendirilir. Bir tarafta ideoloji, düşünce gibi farklı birçok isimle bulunsa da asıl olan birdir. O da imandır. Hareket yönü ise gıdaya, yemeye, içmeye olan ihtiyaç, salih zevceye duyulan ihtiyaç, rızka dair ihtiyaçlardır.

İkinci durum ise: Sebptir. (أقم الصلاة لذكری) “*Beni anmak, zikretmek için namaz kıl!*”⁴³ Demek ki sen namaz kıalarsan Allah’ı zikretmiş oluyorsun, O’nu (c.c.) anmış oluyorsun.

İkinci bir ayet daha: (فاذكروني أنكرکم) “*Ben’i anınız ki, ben de sizleri anayım.*”⁴⁴ Siz namaz kıldığınız vakit beni zikretmiş olursunuz. O yüce ilah, şanının azametiyle diyor ki: Beni zikredin, beni hatırlayın ki ben de sizleri zikredeyim. Ne demek Allah’ın seni zikretmesi, anması, hatırlaması? Allah’ın seni zikretmesi demek, her şeyini kaybetsen dahi sana, mutlu olacağın bir sekine, bir rahatlık, bir huzur bahşetmesidir. Allah’ın rasulü (s.a.v.) o huzuru mağarada tattı; İbrahim (a.s.) ateşte tattı; Yûnus (a.s.) balinanın karnında tattı. Evet, kendisiyle mutlu olacağın bir huzur... Öyleyse, külliyeler demek inanç demektir, hareket demektir, sebep demektir... “Namaz kıl!” Eğer sen Allah’ı anarsan, Allah da seni anar, sana huzur verir, seni muvaffak eder, sana rahmet kapılarını açar, verir de verir...

Hamd alemlerin rabbi olan Allah’a mahsustur.

---

⁴² Muminun/99-100

⁴³ Taha, 20/14.

⁴⁴ Bakara/152

Talep Üzerine Prof. Dr. Abdülhalık ŞERİF'in İkinci Sunumu

Allah'ın ismiyle başlarım. Her türlü hamd Allah'a; salât ve selam Allah'ın resülüne olsun!

İki noktaya hızlıca temas etmek istiyorum.

Birincisi bölünme, ayrılık. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) zamanında tamamen beşeri bir ihtilaf yüzünden Evs ve Hazreç kabileleri arasında çıkan bir münakaşada bölünme ve ayrılık davaları güdülmüştü. Olayı öğrenen peygamberimiz (s.a.v.) izarını, üzerine tam olarak örtmeyi dahi beklemeden hatta baldırının bir kısmı açılmış bir halde ve izarını yerde sürükleyerek aceleyle evinden hemen fırladı ve topluluğa vardığında onlara hitaben kelimelerini seçerek ve büyük bir titizlikle (دعواها فإنها منتنة) “*Bırakın bu dâvayı! (Güttüğünüz bu milliyetçilik davası) gerçekten kokuşmuş bir şeydir.*”⁴⁵ diye söyleyeceklerini söyledi. -Tabii ki Efendimiz'in (s.a.v.) sözlerinin tamamı aynı hassasiyet ve titizlikle söylenmiştir, bunda hiç şüphe yoktur.- Yani yer, soy, sop gibi meselelerde haksız yere milliyetçilik yapmak cahiliyedir ve İslâm'da çok çirkin görülmüştür. Artık bırakın bu adetleri, vazgeçin! Bu ırkçılık, milliyetçilik yalnızca kuru bir cahiliye adeti olmaktan öte ayrıca çok pis kokuşmuş bir şeydir. Bizlerden birimiz hiç, kokuşmuş bir şey yemek ister mi? Bir yemeği bir iki ay öylece bırakırsan çürür, bozulur ve çok pis kokar. Böylesi bir yemeği yiyebilir misin? Veya kim yemek ister ki? Ama ne yazık ki, bizlerden bunu yapanlar var. Hem de çürümüş ve kokuşmuş olduğunu bildiği halde. Bilmiyorsa da zaten öğrenmesi lazım. Evet, tekrar olaya dönecek olursak... Ayette geçen: (يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ) “*Şöyle diyorlar: “Hele Medine’ye dönelim, o zaman güçlü olan zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır!”*”⁴⁶ Sözü nü kalbinin ta derinliklerinden gelen bir kinle, seslendiriyor. Ona göre, Güya! Rasulullah zayıf, kendisi de güçlü oluyor. Evet, en azılı, yalancı münafık ne yapacak ki? Ondan, bundan başka ne beklenir ki? Fakat kalpte olan taşınca, dışarıya vuruyor. Gizli olanlar gün yüzüne çıkıyor. Gizli gerçekler ortaya çıkıyor. Onun için daima derim ki, “bölünmenin arkasında kim var? Onu araştır!

⁴⁵ Sahihi Müslim, birr, sıra ve adab, kitab zalim ve mazlum kardeşine yardım et, No 4591.

⁴⁶ Münafikun, 63/8.

Biraz da ayrılık ve bölünmenin günümüzdeki çeşitlerinden, özellikle ülkemizin bu topraklarında meydana gelen parçalanmalardan ve bölücü başrol kahramanı medyadan kısaca bahsedelim. Gaziantep’te Suriyeli bir genç... Bir sebepten ötürü bir Türk’e vuruyor. Sonra, medyaya bakıyorsun, seni öyle bir dolduruyor ki sanki bütün Suriyeliler her biri bir bomba, birer tank olmuş da Türklere eza ve cefa vermek için gelmişler. Yine, dört Türk genci İstanbul’un sokaklarının birinde Türk veya Suriye uyruklu birini dövmüşler. Medyaya baktığında zannedersin ki sanki bütün Türkler ahlaksız, dinsiz, imansız,... Dövüyorlar, öldürüyorlar...

Bu medya, çok pistir. Ne kadar pislik varsa hepsini içerisinde barındırır. Şişirir, karıncayı fil; fili yedi kat gök yapar. Eğer seni sevmez; senden nefret ederse de senin filini karıncadan daha küçük yapar. Yedi kat gökten bahsettiğinde zannedersin ki üst üste konmuş yedi sayfa kâğıt... Evet, gerçekten medya, işte budur.

Ancak, kulun Allah’tan korkması ve her şeyi kendi doğru ölçüsünde değerlendirmesi Rabbimin kullarına olan merhametindendir. Belli bir bölge veya belli bir ülkede olmaksızın nerede olursa olsun, medyaya baktığınızda her halükarda bozgunculuk ve fesatla varlığını devam ettirdiğini görürsünüz. Bir fuhuş ağı kurar, sonra öyle bir yayın yapar ki sanki tüm dünya bir geneleve dönüşmüş de bu dünyada başka bir şey yokmuş gibi... Tüm filmler, tüm diziler cinsel içeriklerle dolu... Kadının sevgilisi var, adam haksız yere öldürü(lü)yor!... Maalesef, tüm bu fesadı, bozgunculuğu öyle yayıyorlar ki sanki ülkemizde hiç takva, Allah korkusu kalmamış, sanki hiç namaz kılan Müslümanlar yokmuş gibi. Evet, yani onlar, “işte biz, buyuz!” diyorlar... İçinde aksiyon yani heyecan bulunan şeyleriz. Bu yüzden hiç bir faydası olmayan anormal şeyler ortaya koyup, izleterek geçimlerini izleyicilerin üzerinden sağlarlar. Ne zaman medyaya baksan, muhakkak ya adam karısından ayrılmış, ya çocuk evden kaçmış, ya şöyle olmuş, ya böyle olmuş gibi hiçbir faydası olmayan şeyler görürsün.

Sizlere bir şey anlatayım... Ben küçükken ilginç hikâyeler okumayı severdim. Tabii ki seviyeli olmasına dikkat ederek. Henüz küçük bir çocuk iken Menfelûtî’ye⁴⁷ ait bir hikaye okumuştum. Bu hikaye, *Majdolin* veya *Zayzafon Ağaçları Altında* yahut *Zayzafon Gölgesi Altında* isminde birinci dünya savaşı yıllarına ait bir hikayeydi.

---

⁴⁷ Mustafâ Lutfî b. Muhammed Lutfî b. Muhammed Hasen Lutfî el-Menfelûtî مصطفیٰ لطفی المنفلوطي (1876-1924), Mısırlı yazar ve şair. Mecdûlîn tahtê zılâlî’z-zeyzefûn (Kahire 1923, 1928). Fransız yazarı Alphonse Karr’ın *Sous les tilleuls* adlı romanının çevirisidir. İsmail DURMUŞ, "Menfelûtî, Mustafa Lutfî", TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2004, 29/134-136; <https://islamansiklopedisi.org.tr/menfeluti-mustafa-lutfi> (16.02.2023)..

Üzerinden yıllar geçmesine rağmen hâlâ bazı satırlarını hatırlamaktayım. Öyle ki o satırlardan birinci dünya savaşı döneminde Fransa'ya dair öğrendiğim bir takım güzel ahlaklar oldu. Hikâyenin kahramanı “Stifin” isminde bir genç ile sevgilisi “Majdolin”. Hikayede Stifin, Hristiyanlıkta, bizim adetlerimizdeki nişana denk gelen, evliliğe dair kilise sakrementlerinin yarısını tamamlamış ve evlenmezden önce askere gitmiştir. Daha sonra bir izin vesilesiyle askerden dönen Stifin, Majdolin'i öpmek ister ama Majdolin buna izin vermez ve kendini geri çeker. Tabii Stifin, sevgilisinin bu hareketine çok öfkelenir, tekrar askere döner ve uzun bir müddet mektuplaşmayı da keser. Bunun üzerine Majdolin, Stifin'a bir mektup yazar... Şimdi, yazılan mektubu dikkatlice dinleyin! Bakın, ne demiş? Majdolin, Stifin'a diyor ki: “Bu gün yapmana engel olduğum şey yani beni öpmen ancak ve ancak yarın onu sana tertemiz sunabilmek içindi” diyor. Şu ahlaka bakınız! “Yarın onu sana tertemiz sunabilmek için.” Ahlakın zirvesi... Ve bu, birinci dünya savaşı dönemindeki Fransa... Aynı Fransa şimdi ne durumda? Çökmüş bir halde. Bizlerin de aynen, kendileri gibi çökmemizi istiyorlar.

Filmlerinde olsun, dizilerinde olsun sanki bütün gençler kendilerinin yaptıkları bu ahlaksızlıkları, bu fuhşiyatı yapmaktalar. Sanki bizim kızlarımızda hiç ahlak yok, sanki bizim insanlarımız hayâdan ve ahlaktan yoksunlar... Evet, maalesef yaptıkları ve gösterdikleri budur. Hatta daha fazlası ve beterini istiyorlar ki o da Araplar, Kürtler, Türkler olarak bizlerin arasına nifak ve ayrılık tohumları ekmektir. Çünkü biliyorlar ki bu bizim için zayıflık demektir, alçaklık demektir. Çünkü bizlerin ayrılması, bizlerin bölünmesi demek, yok olmamız demektir. Bundan dolayı halk dilinde “birlik, kuvvettir” denir. Yine bir atasözünde de “ayrılık, azaptır” denilmiştir. Peki, niçin? Bakınız, ayrılık olunca neler oluyor. Ayrılık olunca, birisi lanet okuyor, diğeri sövüyor, bir diğeri küfrediyor, bir başkası gıybet ediyor, bir başkası laf getirip götürmekle birilerini birilerinin düşmanı yapıyor vs. Maalesef realite bu.

Ümmetimizin şanı da, şerefi de, kuvveti de hiç şüphesiz (لا إله إلا الله، الحق المبين محمد) (رسول الله الهادي إلى الصراط المستقيم)'dir. Yani, “Hak ve gerçek olan Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed (s.a.v.), Allah'ın doğru yola ileten elçisidir.” Ve biz, Allah'a hamd olsun öyle bir ümmetiz ki, bu dine inanmayanlar bile, bu Müslüman topraklarda insanlığın asla başka yerlerde bilemeyeceği, bulamayacağı muameleler görmekteler. Çünkü bizler Allah'tan korkan ve ahirete inanan bir ümmetiz. Bundan dolayıdır ki malumunuz –çok uzak bir zaman da değil- Osmanlı halifelerinden biri zamanında Sırp'lar ve onlara tabi olanlar tarafından Arnavutluk'a saldırı düzenlenmiş, Arnavutlardan yüz bin esir almışlar ve daha sonra bu esirlerin tamamını

öldürmüşlerdi. Bunun üzerine Osmanlı ordusu harekete geçmiş ve hakkı yerine getirerek onlardan dört yüz bin esir almıştı.

Ordu komutanı, halifeye: “onlar yüz bin Müslümanı öldürdüler, izin verin biz de onlardan o kadar öldürelim” deyince halife komutanı şeyhüislama gönderir. Şeyhüislam, “sana Cuma günü cevap vereceğim” der. Cuma günü olur, şeyhüislam, vereceği cevaptan dolayı halifenin kendisini cezalandıracağını zannederek yanında kefeni ile beraber hutbeye çıkar. Namaz bitince akabinde söze başlar ve “hiç şüphesiz Allah, Muhammed’i (s.a.v.) âlemlere rahmet olarak göndermiştir; o’nu bir katil olarak göndermemiştir.” der. Hakla hükmeden halife de bu söze itaat eder ve gereğini yerine getirir. İşte bundan dolayı bu dönem bizim hayatımızın en şerefli dönemlerinden ve en aziz olduğumuz günlerdir. Allah’tan tekrar o günleri bizlere hayırlısıyla nasip etmesini niyaz ediyoruz. Allah’ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun...

Prof. Dr. Celaleddin HANCI'nin Teşekkür Konuşması

Dr. Abdulhalik hocamıza çok teşekkür ediyoruz.

Kıymetli kardeşlerim, normalde dinleyicilere kısa da olsa sorularını sorabilmeleri için bir zaman verme, soru sorma fırsatı tanıma bu gibi ilmi toplantıların, ilmi oturumların adab ve erkânındandır. Ancak, katılımcı sayısının çokluğu ve aşırı yoğunluktan dolayı ve özellikle de vakit çok geçtiğinden dolayı affınıza sığınarak soru almayacağız. Gaziantep Üniversitesi ve tabii ki özelde İlahiyat Fakültesi, İslâm ve Kardeşlik Sempozyumuna teşrif eden bu kıymetli iki misafirimiz Dr. Abdulhalik Şerîf ve Dr. Râtip Nablusî'ye plaket takdiminde bulunmak istiyor. Tabii ki bu plaketler kendilerinin şahıslarına değil; bulundukları ilmi konumlarından dolayı veriliyor. Evet, gençler, dikkat ediniz! Aslında biz bu plaketleri âlimlere ilimlerinden dolayı takdim ediyoruz. Çünkü onlar peygamberlerin varisleridirler. Yoksa onlara yani Dr. Râtip Nablusî'nin şahsına veya Dr. Abdulhalik Şerîf'in şahsına değil; ilmi konumlarından dolayı bu plaketler verilmektedir. Evet değerli kardeşlerim. Bu konuya özellikle dikkat edelim ve kesinlikle unutmayalım ki, hocalarımızı, âlimlerimizi takdir etmek, yüceltmek genç yaşlı hepimizin görevidir. Allah Gaziantep Üniversitesinden razı olsun.

Dinleyici kardeşlerimden yerlerinde oturmalarını rica ediyorum. Ve kıymetli Hocalarımıza plaketlerini verecek hocalarımı da sahneye davet ediyorum.

Bu arada, Filistin Âlimler Derneği başkanı Dr. Nevvaf'ın da Allah'ın izniyle öğleden sonraki oturuma katılacağını hatırlatmak isterim. Allah'ın selamı üzerinize olsun.

UHUVVET RİSALESİ ÇERÇEVESİNDE

İSLÂM KARDEŞLİĞİ

Prof. Dr. Şadi Eren

Dumlupınar Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Temel İslam Bilimleri – Tefsir Anabilim Dalı

Özet

Hz. Âdemin iki oğlunun birbiriyle yaşadıkları problem, bütün zamanlara uzantısı olan bir görünüm arzeder. Nesebî kardeşler kendi aralarında problemler yaşadıkları gibi, aynı toplumun fertleri ve aynı ümmetin mensupları da birbirleriyle problemler yaşayabilmektedir ve yaşamaktadır. Mütefekkir insanlar tarih boyu bu tür ihtilaf problemlerini halletmeye çalışmışlardır. İslam Dini, hemen her alanda olduğu gibi bu meselede de mensuplarına kıymettar ölçüler sunar. Bu ölçüler iyi anlaşıldığında ve uygulandığında ihtilaf problemleri tümüyle kalkmasa da, minimum bir seviyeye iner. Bu konuda Bediüzzaman Said Nursi'nin "Uhuvvet Risalesi" kıymettar bir çalışma olarak önümüzdedir. Bu eserde "Mü'minlerde bölünmeye, kin ve düşmanlığa sebebiyet veren tarafgirlik, inat ve haset" nasslar ışığında ele alınmakta ve okuyucuya güzel çözümler sunulmaktadır. Çalışmada bu menfî hasletlerin kişinin şahsi hayatına, toplum hayatına ve manevi hayatına verdikleri zararlar etkili bir anlatımla anlatılmakta, bunlardan kurtuluşun nasıl olacağına dikkat çekilmektedir. Hz. Peygamber, bir hadislerinde ümmetin ihtilafının bir rahmet olduğunu söyler. İlgili hadis hem sıhhat hem de manası yönüyle hayli yorumlara muhatap olmuştur. Bediüzzaman, bu hadisin sıhhat yönüyle ilgili bir değerlendirme yapmaz. Ama mana yönüyle alakalı olarak "hadîsteki ihtilafın müsbet ihtilaf" olduğunu söyler. Müsbet ihtilafta herkes kendi meslek ve meşrebinin tamir ve revacına gayret gösterir. Başkasının ise tahrip ve iptaline değil, tekmil ve ıslahına çalışır. Menfî ihtilaf ise kişilerin garazkâr ve düşman bir şekilde birbirinin tahribine çalışmalarıdır. Hz. Peygamberin hadîsi bu tür bir ihtilafı reddeder. Çünkü birbiriyle boğuşanlar, müsbet hareket edemezler. Öyle görülüyor ki, Bediüzzaman bu eserinde bizlere güzel bir "ihtilaf ahlakı" sunmaktadır. Dâhili ve harici düşmanlarla ve düşmanlıklarla boğuşan insanımızın ise böyle bir reçeteye ciddi bir ihtiyacı bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uhuvvet, Düşmanlık, Ümmet Şuuru, Muhabbet, Vahdet

Giriş

Bediüzzaman Said Nursi, 1876-1960 yılları arasında yaşamış büyük bir İslam alimidir. Eserleri geniş kitleler tarafından okunmaktadır. Risale-i Nur Külliyyatı adıyla toplam on iki cilt tutan tefsiri, başta Arapça ve İngilizce olmak üzere elliden fazla dile tercüme edilmiştir. Külliyyatta yer alan eserlerinden biri “Uhuvvet Risalesi”dir. İlgili risale, Bediüzzaman'ın Mektubat isimli eserinde 22. Mektub olarak geçer. Müellif bu eserinde İslam kardeşliğinin zihinsel alt yapısını yapmakta, beşeriyet hasebiyle müminler arasında zaman zaman meydana gelen problemlere çözümler üretmektedir.

Uhuvvet, "kardeşlik" anlamına gelir. Kur'an-ı Kerim “**Müminler ancak kardeştir**”⁴⁸ âyetiyle imana dayalı bir kardeşlik tesis eder. Kur'anî çerçevede baktığımızda dört çeşit kardeşlikten söz edebiliriz:

1-Kevnî (evrensel) kardeşlik

2-Beşerî kardeşlik

3-Dinî kardeşlik

4-Nesebî kardeşlik

Kevnî (evrensel) **kardeşlik**, diğer bütün varlıklarla yaratılıştaki beraber olmaktan gelen kardeşliğimizdir. Hepimizi Allah yaratmıştır.

Beşerî kardeşlik, insan olarak hepimizin aynı asıldan gelmemizi anlatır. Bütün insanların atası Hz. Adem'dir.

Dinî kardeşlik, aynı dine mensup kimselerin, -velev farklı etnik kimliklere sahip olsalar bile- benzeri his ve heyecanlarla yaşamalarıdır.

Nesebî kardeşlik ise, aynı anne-babadan gelen kimselerin kardeşliğidir.

Din kardeşliği

Bütün bu kardeşlikler içinde en kuvvetlisi, imana dayalı olan din kardeşliğidir. Bediüzzaman buna şöyle vurgu yapar:

---

⁴⁸ Hucurat, 10

"Tevhid-i imanî, elbette tevhid-i kulûbü ister. Ve vahdet-i itikad dahi, vahdet-i içtimaiyeyi iktiza eder."⁴⁹ Yani iman birliği kalplerin de bir olmasını ister. İnanç birliği de toplumsal birliği gerektirir.

Bizi biz yapan ve bir arada tutan unsurlar

Bir bina tuğlalardan ve taşlardan meydana gelir. Ama bir de bunları birbiriyle bağlayan ve sağlam bir bina haline gelmesine vesile olan harç olayı vardır. Toplum, fertlerden meydana gelir. Bu fertleri birbiriyle kaynaştıran ve sağlam bir yapı haline gelmesini sağlayan esaslar vardır. Bediüzzaman bunlardan bir kısmına şöyle dikkat çeker:

"Her ikinizin Hâlıkınız bir, Mâlikiniz bir, Mabudunuz bir, Râzıkınız bir.. bir bir, bine kadar bir bir.

Hem Peygamberiniz bir, dininiz bir, kıbleniz bir.. bir bir, yüze kadar bir bir.

Sonra köyünüz bir, devletiniz bir, memleketiniz bir.. ona kadar bir bir."⁵⁰

Bediüzzaman'a göre bütün bu esaslar, değil bir toplumu "kâinatı ve küreleri birbirine bağlayacak manevî zincirler" kuvvetindedir. Böyle olmakla beraber bazı müminler bu bağları koparıp atmakta, birbirine düşman olabilmektedir. Halbuki kin ve düşmanlığa sebebiyet veren durumlar, örümcek ağı gibi ehemmiyetsiz ve sebatsız şeylerdir.⁵¹

Fenalıklara karşı tavır

"Beşer şaşar" denilir. Hemen her insanın artıları olduğu gibi eksi ve eksik yönleri de bulunur. Bediüzzaman müminlerin bu yönüne yönelik olması gereken tepkiyi şöyle ifade eder:

"Mü'min, kardeşini sever ve sevmeli. Fakat fenalığı için yalnız acır. Tahakkümle değil, belki lütufla ıslahına çalışır."⁵²

Suçun şahsiliği

---

⁴⁹ Said Nursi, Mektubat, s. 263

⁵⁰ Nursi, Mektubat, s. 264

⁵¹ Bkz. Nursi, Mektubat, s. 264

⁵² Nursi, Mektubat, s. 263

Hristiyanlar, Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın yasak ağaçtan yemeleri sebebiyle dünyaya gelen bütün insanların günahkâr doğduklarını kabul ederler. Buna “**zenb-i aslî**” yani “aslî günah” denilmektedir. Kilisede bebekler için yaptıkları vaftiz töreni, onları bu gûnahtan(!) temizlemeye yöneliktir. Buna mukabil Kur'an “suçun şahsiliği esasını” getirir ve beş ayrı âyetinde şöyle bildirir:

“Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez.”⁵³

Yani "Birisinin hatasıyla, başkası veya akrabası hatakâr olmaz; cezaya müstehak olmaz"⁵⁴ Bediüzzaman âyetin bu manasının yanında "Bir mü'minde bulunan cânî bir sıfat yüzünden sair masum sıfatları mahkûm edilemez" manasına da dikkat çeker.⁵⁵

Bir mü'minde bulunan masum sıfatlar, onun Müslümanlığı, komşu olması, cömertliği... gibi özellikleridir. Aynı kişinin hoşumuza gitmeyen -sözelimi- dedikoducu biri olması gibi canî sıfatları da olabilir. Ama böyle bir sıfatı veya sıfatları var diye onunla alakayı kesmek, hatta düşman olmak üstteki âyetin şümulüne girmek demektir. Halbuki "Dostun dostu dosttur" ve "Bir göz hatırı için çok gözler sevilir."⁵⁶

Bediüzzaman'a göre bir müminde görülen hatalı durumlar âdi küçük taşlar gibidir. Onda olan iman, İslam gibi vasıflar ise Kâ'be misali kıymetli, Uhud Dağı misali azametlidir. Buna göre hoşumuza gitmeyen bir özelliğinden dolayı mümin kişiyle bağları koparmak, sıradan taşları Kâbe'den daha ehemmiyetli ve Uhud Dağından daha büyük görmek gibi bir haksızlıktır. Öte yandan bir gemide dokuz masum ve bir canî olsa, o gemi batırılmaz. Hatta dokuz canî bir masum olsa da batırılmaz. Benzeri bir durum müminin masum ve canî sıfatları için aynen geçerlidir.⁵⁷

Müsbet ihtilaf

Hz. Peygamber "Ümmetimin ihtilafı rahmettir" der.⁵⁸ Hadis, daha çok fıkhi ihtilaflar noktasında değerlendirilmiştir.⁵⁹ Her ne kadar bunun hadis olmadığını iddia eden ve "şayet ihtilaf rahmetse, ittifakın bir azap olması gerekir" diyenler olmuşsa da İslam âlimleri genelde üstteki hadisi sahih bir mananın tercümanı olarak kabul etmişlerdir. Bediüzzaman ilgili

⁵³ En'âm 164, İsrâ 15, Fâtır 18, Zümer 7, Necm 38.

⁵⁴ Nursi, Emirdağ Lahikası 1, s. 39

⁵⁵ Nursi, Mektubat, s. 264

⁵⁶ Nursi, Mektubat, s. 264

⁵⁷ Bkz. Nursi, Mektubat, s. 263

⁵⁸ Muhammed Aclûnî, Keşfu'l-Hafa, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1351 h. I, 64- 66

⁵⁹ Abdülvehhab Şarani, Mizanu'l - Kübra, Mustafa El- Bani Matb. 1. baskı. Kahire, 1940, I, 7 ve 25; İbn Abidin, I, 46-47

hadisin değerlendirirken "Bundan muradın **"müsbet ihtilaf"** olduğunu söyler. Yani Her biri kendi mesleğinin tamir ve revacına sa'yeder. Başkasının tahrip ve iptaline değil, belki tekmil ve ıslahına çalışır. **Menfi ihtilaf** ise; garazkârane, adavetkârane birbirinin tahribine çalışmaktır.⁶⁰

İhtilaf ahlakı

Herkesi tek bir görüş etrafında toplamaya çalışmak ve farklılıkları yok saymak, beşerî realiteye ve insan tabiatına zıttır. Bunun yerine "ihtilaf ahlakı" diyebileceğimiz esaslara riayet edilse, taraflar birbirlerini inkârdan kurtulurlar, mevcut halleriyle kabullenirler. Bunun esaslardan ikisini Bediüzzaman şöyle ifade eder:

"Sen, mesleğini ve efkârını hak bildiğin vakit; 'Mesleğim haktır veya daha güzeldir' demeye hakkın var. Fakat, 'yalnız hak benim mesleğimdir' demeye hakkın yoktur."⁶¹

"Senin üzerine haktır ki: Her söylediğin hak olsun. Fakat her hakkı söylemeğe senin hakkın yoktur. Her dediğin doğru olmalı. Fakat her doğruyu demek doğru değildir."⁶²

Düşmanlıktan kurtuluş

Bediüzzaman düşmanlıktan kurtuluş reğetesi olarak bazı önemli noktalara temas eder ve Uhuvvet Risalesi çerçevesinde şu dört esası nazara verir:⁶³

- 1-Adavet (düşmanlık) etmek istersen, kalbindeki adavete adavet et; onun refine çalış.
- 2-Hem en ziyade sana zarar veren nefs-i emmarene ve heva-i nefsine adavet et, ıslahına çalış. O muzır nefsin hatırı için, mü'minlere adavet etme.
- 3-Eğer düşmanlık etmek istersen; kâfirler, zındıklar çoktur; onlara adavet et.
- 4-Eğer hasmını mağlup etmek istersen, fenalığına karşı iyilikle mukabele et.

Hatadan kurtarmada ince bir psikolojik yaklaşım

---

⁶⁰ Bkz. Nursi, Mektubat, s. 268

⁶¹ Nursi, Mektubat, s. 265

⁶² Nursi, Mektubat, s. 265

⁶³ Bkz. Nursi, Mektubat, s. 265

İnsanların problemlili hallerini düzeltmede müracaat edilebilecek pek çok esaslar vardır. Bediüzzaman bu risalede bunlardan birine şöyle temas eder:

"Fena bir adama 'İyisin iyisin' desen, iyileşmesi ve iyi adama 'Fenasın fenasin' desen, fenalaşması çok vuku bulur."⁶⁴

Hatasını görebilen ve düzeltmeye çalışan kimseler sayıca çok değildir. Genelde insanlar kendi akıllarından razı oldukları gibi, kendi hallerinden de memnundurlar. Böyle birinin yüzüne doğrudan "Sen şöylesin!" deyip hatasını söylemek çoğu kere ters tepkiye yol açar, onun savunma mekanizmalarını harekete geçirir. Bunun yerine onda görmek istediğimiz özellikleri varmış gibi söylediğimizde öyle olmaya gayret gösterir.

Bir mutluluk formülü

Bediüzzaman Uhuvvet Risalesinde iki cihanın rahat ve selâmetini kazandıracak bir formülü, Hâfız-ı Şirazi'den naklen şöyle ifade eder:

"Dostlarına karşı mürüvvetkârane muâşeret ve düşmanlarına sulhkârane muamele."⁶⁵

Mürüvvet, "Erkeklik, insanlığa uygun olan şeyi yapmak, güzel görünen şeyleri alıp yerilmeyi gerektiren hallerden kaçınmak" anlamındadır. Bunun mukabili, namerdliktir. Dostlara karşı mürüvvetkârane muâşeret, pek çok kişinin uyguladığı bir durumdur. Ama düşmanlara karşı barışı esas alan bir muamelede bulunmak genelde ihmal edilir. Halbuki Hâfız-ı Şirazi'nin orijinal metninde geçen "müdârâ", Hz. Peygamberin problemlili kimselere yönelik bir uygulamasıdır. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

"Farz namazla emrolunduğum gibi insanlara müdârâ etmekle de emrolundum"⁶⁶

Müdâra, taşkın hareketleriyle huzursuzluğa yol açmasından endişe edilen veya aşırı alıngan olan kişilere karşı nazik davranarak kötülüğünü önlemeyi yahut gönlünü almayı amaçlayan davranışları ifade eder.⁶⁷

Şu olay, bunun güzel bir misalidir: bir adam Hz. Peygamber'in yanına girmek için izin istedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Kabilelerinin kötü adamıdır, ama haydi gelsin" buyurdu. Adam geldiğinde onunla yumuşak bir üslupla konuştu. Adam Hz. Peygamberin

---

⁶⁴ Nursi, Mektubat, s. 265

⁶⁵ Nursi, Mektubat, s. 267

⁶⁶ Şîrûye b. Şehredâr Deylemî, el-Firdevs bi-me'sûri'l-hitâb, Beyrut 1986, I, 76

⁶⁷ Mustafa Çağrııcı, DİA, "Müdârâ" md. XXXI, 459

yanından ayrıldığında Hz. Aîşe böyle muamele etmesinin hikmetini sordu. Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: "Ey Âîşe! Ne zaman benim nahoş konuştuğuma şahit oldun? Kıyamet günü Allah katında en kötü durumda kalacak kişi, insanların şerrinden çekindikleri için kendisine ilişmedikleri kimsedir."⁶⁸

Tesadüm-ü efkâr

İnsanlar farklı fikirlerde ve kanaatlerde olabilirler. Ama bir araya gelip ortak akılla düşünebilmeli, farklı fikirlerden istifade edebilmelidir. Bunu beyan sadedinde Namık Kemal şöyle der: "Barika-i hakikat müsademe-i efkardan çıkar."⁶⁹ Yani hakikat şimşeği fikirlerin çatışmasından ortaya çıkar. Ancak uygulamada farklı fikirlerin çatışmasından savaşlar da çıkabilmektedir. Bediüzzaman, buna atıfla meselenin her iki yönüne şöyle dikkat çeker:

"Hak namına, hakikat hesabına olan tesadüm-ü efkâr ise; maksatta ve esasta ittifak ile beraber, vesailde ihtilaf eder. Hakikatin her köşesini izhar edip, hakka ve hakikate hizmet eder. Fakat tarafgirane ve garazkârane, firavunlaşmış nefs-i emmare hesabına hodfüruşluk, şöhratperverane bir tarzdaki tesadüm-ü efkardan barika-i hakikat değil, belki fitne ateşleri çıkıyor."⁷⁰

Yani farklı fikirler beyan edilmeli, ama bu hak namına ve hakikat hesabına olmalı. Bunun da ölçüsü, vesilelerde farklılıklar olmakla beraber maksatta ve esasta ittifak edebilmektir. Böyle bir ortam hakikatin her köşesinin açığa çıkmasına hizmet eder. Ama "Benim sözüm doğrudur" diye peşin bir fikirle görüş beyan etmek, Firavun misali kendi doğrularını dayatmaya çalışmak gibi durumlarda farklı fikirleri söylemekten hakikat kıvılcımları değil, fitne ateşleri çıkar.

Siyaset üstülük

Günümüzde insanları en fazla birbirine düşüren, toplumu geren ve kamplaşmaya götüren durumlardan biri siyasi tartışmalardır. Bediüzzaman, kendi hizmet tarzını "Siyaset üstü olmak" şeklinde belirler, şeytandan ve siyasetten Allaha sığınır. Bunun arka planını şöyle anlatır:

⁶⁸ Buhârî, Edeb 38, 48; Müslim, Birr 73. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Edeb 5

⁶⁹ Namık Kemal, İbret, Sayı 98, 22 Zilkade 1289/9 Kanun-ı Sani

⁷⁰ Nursi, Mektubat, s. 268

"Bir zaman, bu garazkârane tarafgirlik neticesi olarak gördüm ki: Mütedeyyin bir ehl-i ilim, fikr-i siyasîsine muhalif bir âlim-i sâlihi, tekfir derecesinde tezyif etti. Ve kendi fikrinde olan bir münafığı, hürmetkârane medhetti. İşte siyasetin bu fena neticelerinden ürktüm, 'Eûzü billahi mine's- şeytani ve's- siyase' dedim, o zamandan beri hayat-ı siyasiyeden çekildim."⁷¹

Dış düşmanların hücumunda dâhilî düşmanlıkları unutmak

Üç yüz yıldan bu yana İslam Dünyası çok zor dönemlerden geçmektedir. İngiltere, Fransa ve Amerika gibi sömürgeci devletler "Böl, parçala, yönet" taktiğiyle Müslümanları birbirine düşürmekte ve aralarındaki ihtilafları kullanarak bir araya gelmelerine engel olmaya çalışmaktadır. Bediüzzaman bunun çözümünü "İttihad-ı İslam'da" bulur. Bunu gayet vurgulu bir şekilde şöyle ifade eder:

"Bu zamanın en büyük farz vazifesi, ittihad-ı İslâmdır."⁷²

Uhuvvet Risalesinde bunu temine yönelik hayli tahşidatta bulunmaktadır. Mesela şöyle der:

"Bedevi aşiretlerinden Hasenan aşiretinin birbirine düşman iki kabilesi varmış. Birbirinden belki elli adamdan fazla öldürdükleri halde; Sipkan veya Hayderan aşireti gibi bir kabile karşılıklarına çıktığı vakit; o iki düşman taife, eski adaveti unutup omuz omuza verip, o haricî aşireti defedinceye kadar, dâhilî adaveti hatırlarına getirmezlerdi."⁷³

Bediüzzaman'ın en belirgin anlatım şekillerinden biri, konuyu anlaşılır örneklerle zihne yaklaştırmasıdır. Müslümanların parça parça olmalarındaki tehlikeyi temsil yoluyla şöyle anlatır:

"Malûmdur ki, iki kahraman birbiriyle boğuşurken bir çocuk, ikisini de döğebilir. Bir mizanda iki dağ birbirine karşı muvazenede bulunsa; bir küçük taş, muvazenelerini bozup onlarla oynayabilir; birini yukarı, birini aşağı indirir."⁷⁴

Bedevi aşiretler bile ortak düşmana karşı ittifak ederken İslam âleminin basit bahanelerle birbirinden yüz çevirmesi ve düşmanla değil birbiriyle uğraşması affedilmez bir gaflettir. Bediüzzaman bu duruma düşmekten uyarma sadedinde şöyle haykırır:

---

⁷¹ Nursi, Mektubat, s. 267

⁷² Nursi, Âsar-ı Bediye, s. 580

⁷³ Nursi, Mektubat, s. 269

⁷⁴ Nursi, Mektubat, s. 270

"Ey ehl-i iman! Zillet içinde esaret altına girmemek isterseniz, aklınızı başınıza alınız! İhtilafınızdan istifade eden zalimlere karşı **إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ** kal'a-i kudsiyesi içine giriniz; tahassun ediniz. Yoksa ne hayatınızı muhafaza ve ne de hukukunuzu müdafaa edebilirsiniz."⁷⁵

Âyet, "**Ancak müminler kardeştir**"⁷⁶ deyip dururken müminleri bırakıp yabancı güçleri dost kabul etmek, onlarla iş birliği yapmak İslam'ın izzetine, Müslümanın şerefine aykırı bir durumdur.

Sonuç

Uhuvvet Risalesi, Müslümanları kardeşliğe ve birbirlerini sevmeye yönlendiren kuvvetli hakikatlerle dopdoludur. Kişinin kendi iç dünyasında bu hakikatleri özümsemesi ve benimsemesi, sağlam bir toplum inşa etmenin olmazsa olmazlarından. Aile ortamında bile eşlerin ve aile fertlerinin birbirine düştüğü böyle bir vasatta bu risale çok daha özel bir anlam kazanmaktadır. Siyasette kutuplaşma, cemaatlerde birbirini inkâr, ideolojik gruplarda birbirine düşmanlık, İslam devletlerinde gayr-i müslimlerle ittifak görünümünü yaşadığımız bu hengamede bu risaleyi çok daha lüzumlu hale getirmektedir. Âyet ve hadislerin bildirdiği İslam kardeşliğini ve bunun gereklerini gayet mukni bir şekilde ele alan bu risale hem bu vatan evladının hem de İslam ümmetinin dertlerine bir reçetedir. Daha geniş kitlelerce okunduğunda ihtilaf problemleri azalacak, İslam ümmeti bir ve beraber olmanın mutluluğunu ve kuvvetini yaşayacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

ACLÛNÎ, Muhammed, **Keşfu'l-Hafa**, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1351 h.

BUHÂRÎ Muhammed İsmâil, **Câmiu's-Sahîh** (Sahîhu'l- Buhârî), Çağrı Yay. İst. 1981.

ÇAĞRICI, Mustafa, DÎA, "**Müdârâ**" md.

DEYLEMÎ, Şîrûye b. Şhredâr, **el-Firdevs bi-me'sûri'l-hitâb**, Beyrut 1986

EBU DAVUD, **Sünen**, Çağrı Yay. İst. 1981.

---

⁷⁵ Nursi, Mektubat, s. 270

⁷⁶ Hucurat, 10

MÜSLİM, İbnu Haccac, **Camii's-Sahih**, (Sahihu Müslim), Çağrı Yay. İst. 1981.

NAMIK KEMAL, **İbret**, Sayı 98, 22 Zilkade 1289/9 Kanun-ı Sani

NURSI, Said (Bediüzzaman),

- **Asar-ı Bediyye**, İttihad Yayıncılık, İst. 2002

- **Emirdağ Lahikası I – II**, Envar Neşriyat, İst. 2002

- **Mektubat**, Envar Neşriyat, İst. 2002

KUR'ÂN VE SÜNNET'İN GÖLGESİNDE BİR KARDEŞLİK ÖRNEĞİ - İHVÂN-I MÜSLİMÎN'DE UHUVVET -

Doç.Dr. Abdurrahman ENSARİ

Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Giriş

Allah'a hamd olsun. Hz. Peygamber'e, aline, ashabına ve etbâına salat ve selam olsun. Kuşkusuz Kur'ân ve Sünnet'in temel değerlerinden biri Müslümanların kardeş olduğunu beyan eden ilkedir. Bu iki kaynak kardeşlerin birbirlerine karşı nasıl davranmaları gerektiğini ve aralarındaki bağın ne kadar güçlü olması gerektiğini detaylı bir şekilde açıklamıştır. Hz. Peygamberin önderliğinde yetişen sahabiler de bu kardeşlik ilkesinin nasıl pratiğe geçeceğini yaşantılarıyla ortaya koyarak, tuğlaları kenetlenmiş muhkem bir bina misali örnek bir nesil oluşturmuşlardır. Bu da onların, dağınıklıktan sonra birliğe, sıkıntıdan sonra bolluğa ezilmişlikten sonra izzete kavuşmalarını sağlamıştır. Tarih boyunca Müslümanlar bir ümmet olarak Kur'ân ve Sünnet merkezli kardeşliği ve onun doğal sonucu olan birliği tesis ettikleri dönemlerde aziz, onu terk ettikleri dönemlerde ise zelil ve perişan olmuşlardır. Son dönemlerde Müslümanların yaşadığı zillet ve perişanlık halinin de aralarındaki bu bağın zayıflamasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Müslümanların yeniden izzetlerine kavuşabilmeleri için Kur'ân ve Sünnet'te sınırları belirlenmiş olan kardeşliğin tesis edilmesi gerektiğini düşünen ümmetin duyarlı âlimleri bu geçici durumdan kurtuluş projeleri üzerinde çalışmışlardır. Kuşkusuz Türkiye'de Bediüzzaman Saîd Nursî (ö.1960), Mısır'da Hasan el-Bennâ (ö.1949), Pakistan'da Ebû'l-'Alâ el-Mevdûdî (ö.1979) Müslümanların içinde bulundukları bu sorunun çözümüne kafa yormuş son dönemin önde gelen dava adamlarındandır. Çalışmaları, içinde yaşadıkları coğrafyaların sınırlarını aşıp geniş kitleleri etkilemiştir. Tümünün, kardeşlik ve fedakârlık ile ilgili ortaya koydukları çabaları ve sergiledikleri örnekleri bir makalede sunmak zor olacağından sadece bunlardan birinin bu konudaki çabalarını arz etmek yeterli olacaktır. Bu çalışmada el-Bennâ'nın tesis ettiği Müslüman Kardeşler Cemaati'nin kardeşlik ve fedakârlık anlayışının arz edilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın başlığında “Kur’an ve Sünnet’in Gölgesinde” ifadesine yer verilmiştir. Bunun sebebi el-Bennâ’nın, birçok yerde, çalışmasının merkezine Kur’ân ve Sünnet’i aldığına delalet eden açıklamalarıdır.

el-Bennâ’nın “Gayemiz Allah, Önderimiz Resûlullah, Düsturumuz Kur’an, Yolumuz cihad ve Allah yolunda ölmek en büyük arzumuzdur” şeklindeki ifadeleri buna açıkça delalet ettiği gibi, bunları çeşitli münasebetlerde kardeşlerinin tekrarlayacakları bir slogan haline getirmesi de çalışmasının Kur’ân ve Sünnet merkezli olduğu bilincinin sürekli olarak kardeşlerinin gönüllerinde diri, davranışlarında canlı kalmasını arzuladığı içindir.

Müslüman Kardeşlerin İslam anlayışını açıklayan *anlama* (فهم) rüknü, el-Bennâ’nın düşüncesini Kur’ân ve Sünnet çerçevesinde şekillendirdiğine delalet eden başka bir örnektir. O bu rüknü açıklarken “Fehm ile kastettiğim fikrimizin saf İslami bir düşünce olduğuna inanman ve İslam’ı bizim anladığımız gibi, son derece veciz olan şu yirmi prensip çerçevesinde anlamandır.” der. Sonra da yirmi prensibi tek tek zikreder. İslam’ın hayatın bütün alanlarını kuşatan evrensel bir nizam olduğunu beyan eden *anlama* (فهم) rüknünün birinci prensibinden hemen sonra ikinci prensip olarak, İslami hükümleri anlamada her Müslümanın kaynağının Kur’ân-ı Kerîm ve Sünnet’i mutahhara olduğunu ifade eder.⁷⁷

Kur’ân’ın istediği bir hayat tarzına ulaşmayı hedeflediğinin bir diğer örneği şu ifadeleridir. “Şüphesiz ki Kur’ân-ı Kerîm kapsamlı bir kitaptır. Yüce Allah bu Kitap’ta inanç esaslarını, sosyal yaşamın gerektirdiği esasları ve dünya hayatıyla ilgili genel hükümleri açıklamıştır. Onda emirler ve yasaklar vardır. Peki, Müslümanlar Kur’an’ı uyguladılar mı? Allah’ın inanç ile ilgili zikrettiklerine inandılar mı? Açıkladığı gayeleri anladılar mı? Davranış ve işlerine onun sosyal hükümlerini tatbik ettiler mi? Eğer araştırmamız bunları uyguladıkları sonucuna götürüyorsa o zaman hep beraber gayemize ulaşmışız demektir. Fakat araştırmamız Müslümanların Kur’ân yolundan uzak oldukları, onun öğretisi ve emirlerini ihmal ettikleri sonucuna götürüyorsa o zaman bilesin ki görevimiz, bize tabi olanlarla birlikte bu yola dönmemizdir.”⁷⁸

Böyle bir çalışmada, çalışmanın tabiatı gereği fotoğrafın bir bütün olarak görülebilmesi için hareketin kurucusunu tanıtmak da kuşkusuz bir zarurettir. Ancak burada el-Bennâ hakkında okuyucuya sadece kısa bir bilginin verilmesiyle yetinilecektir. Çünkü el-Bennâ’yı ve

⁷⁷ Bkz. Hasan el-Bennâ, *Mecmuatu Resâil*, Nida, İstanbul, 2014, 268-269.

⁷⁸ Bennâ, *Mecmuatu Resâil*, Nida, 30-31.

hareketini detaylı olarak tanıtan birçok çalışma yapılmıştır.⁷⁹ Tekrara girilmemesi adına detaylı bilgi almak isteyenlerin bu konuda yapılmış çalışmalara başvurmaları daha isabetli olacaktır.

Bu çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında çalışma hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde İhvân-ı Müslimîn'de kardeşlik ve fedakârlığın neyin üzerine tesis edildiğine delalet eden bazı ayet ve hadisler zikredilmiş, ardından da nübüvvet döneminde yaşanmış birkaç örnek arz edilmiştir. İkinci bölümde Hasan el-Bennâ ve İhvân-ı Müslimîn Cemaati'nin seyri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Bu iki bölüm çalışmanın ana konusunu oluşturan üçüncü bölüme sağlıklı giriş yapabilmenin temelinin oluşturduğu için önemlidir.

Üçüncü bölüm çalışmanın ana konusunu oluşturur. Bu bölümde şu konular arz edilmiştir:

- İhvân'ın isminde ve ilk biat akdinde kardeşlik ve fedakârlık vurgusu.
- İhvân'da bir biat rüknü olarak kardeşlik ve fedakârlık anlayışı.
- İhvân'ın günlük rabita virinde kardeşlik ve fedakârlık.
- İhvân'ın genel mürşitlerinde kardeşlik ve fedakârlık örnekleri.

Bu çalışmanın, azim ve kararlılık gösterilmesi durumunda, kardeşlik ve fedakârlık konusunda halefin de selef gibi muazzam örnekler sunabileceğini yaşanmış örnekler üzerinden göstermesi bakımından önemli olduğu ifade edilebilir.

1. Kur'ân ve Sünnet'te İslam Kardeşliği

Bu başlık altında Kur'ân ve Sünnet'te yer alan kardeşlik ve fedakârlık ile ilgili bütün naslar ve bu naslardan çıkabilecek hükümler serdedilmeyecektir. Burada sadece el-Bennâ'nın başlattığı harekette kardeşlik ve fedakârlığın neyin üzerine tesis edildiğine delalet eden bazı ayet ve hadislerin meali zikredilecek, ardından da nübüvvet döneminden birkaç örnek arz edilecektir. Konunun mecrasından kaymaması için ayrıca ayetlerin tefsirine, hadislerin şerhine ve nübüvvet döneminden bolca örnek arz etme yöntemine başvurulmayacaktır.

---

⁷⁹ Bkz. Bennâ, *Mecmuatu Resâil*, Nida; Bennâ, *Müzekkirâtü'd-Da'veti ve'd-Dâ'ie*, Mektebetu Âfâk, Kuveyt, 2012; Yûsuf el-Kardâvî, *et-Terbiyetü'l-İslâmiyye ve medresetü Hasan Bennâ*, 3. Baskı, Mektebetu Vehbe, Kahire, 1992; *Hasan Bennâ ve Müslüman Kardeşler Uluslararası Sempozyumu*, 5-6 Mayıs, Medeniyet İlim Kültür Eğitim ve Dayanışma Derneği, Ankara 2012; Abdulhalim Hâmid, *Mietu Mevkîf min Hayati'l-Mürşidin*, Daru't-Tevzi ve'n-Neşri'l-İslamiyye, Kahire, 1993; Abdullah el-Akil, *Min A'lami'd-Da'veti ve'l- Hareketi'l-İslamiyye*, 4. Baskı, Dâru'l-Beşir, III, 5-15, 2017; Robert Jackson, *Hasan el-Bennâ, er-Reculü'l-Kur'ânî*, Muhtâru'l-İslâmî, Kahire, 1977; Receb el-Bennâ, *Fi'l-Mieviyetil Ula li Mevlidi'l-İmam Hasan el-Bennâ*, <https://2u.pw/XvFhPZ> (21.01.2023).

Uhuvvet ve fedakârlık ile ilgili Kur'an'da varit olan bazı ayetler:

1. Müminler ancak kardeşler.⁸⁰
2. Hepiniz birden Allah'ın ipine sımsıkı sarılın, sakın ayrılıp bölünmeyin. Allah'ın üzerinizdeki nîmetini anın; hani bir zamanlar birbirinize düşmandınız, kalplerinizin arasını uzlaştırdı da, O'nun bu nimeti sayesinde kardeş oldunuz.⁸¹
3. Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.⁸²
4. Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.⁸³
5. Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir.⁸⁴
6. Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah'a aittir. Şüphesiz O, zalimleri sevmez.⁸⁵
7. Onlar... öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, iyilik edenleri sever.⁸⁶
8. Eğer hile yapıp seni aldatmak isterlerse, şüphesiz ki Allah, sana yeterdir; seni ve müminleri yardımıyla destekleyip güçlendiren O'dur. Müminlerin gönüllerini birbirine ısındırıp bir araya getiren de O'dur. Eğer yeryüzünde bulunan her şeyi harcasaydın yine de onların kalplerini birbirine ısındırıp bir araya getiremezdin. Ama Allah onların kalplerini birbirine ısındırıp bir araya getirmiştir. Şüphesiz ki O, çok güçlü, çok üstündür ve yegâne hikmet sahibidir.⁸⁷

---

⁸⁰ Hucurât: 10.

⁸¹ Al-i İmrân: 103.

⁸² Hucurât: 12.

⁸³ Al-i İmrân: 159.

⁸⁴ 'Araf: 199.

⁸⁵ Şûrâ:40.

⁸⁶ Al-i İmrân:134.

⁸⁷ Enfâl: 62-63.

9. Son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimrilüğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.⁸⁸

Uhuvvet ve fedakârlık ile ilgili bazı hadisler:

1. Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Birbirinize haset etmeyiniz. Almayacağınız bir malın fiyatını müşteri kızıştırmak için artırmayınız. Birbirinize kin ve nefret beslemeyiniz. Birbirinize darılıp yüz çevirmeyiniz. Birinizin satışı üzerine başka biriniz satış yapmasın. Ey Allah'ın kulları, kardeş olunuz. Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, yardımı kesmez ve onu hakir görmez.” Peygamberimiz üç defa göğsüne işaret ederek “Takva buradadır” dedi. Kişinin Müslüman kardeşini hor ve hakir görmesi ona şer olarak yeter. Müslümanın her şeyi; kanı, malı ve ırzı diğer Müslümana haramdır.”⁸⁹
2. Numan b. Beşir'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: Mûminler birbirlerini sevmede, birbirlerine karşı merhamet ve şefkat göstermede tek bir beden gibidir. O bedenin bir organı acı çektiği zaman, bedenin diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateş çekerler.”⁹⁰
3. Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Size, yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir iş göstereyim mi? Aranızda selamı yayınız.”⁹¹
4. Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Kim bir Müslümanın dünyada sıkıntısını giderirse Allah da onu kıyamet gününde bir sıkıntıdan kurtarır. Kim dünyada, darda kalan birisinin işini kolaylaştırırsa Allah da dünya ve ahirette onun işlerini kolaylaştırır. Kim bir Müslüman'ın ayıbını dünyada örterse Allah da dünya ve ahirette onun ayıplarını örter. Kişi, kardeşinin yardımına koştugu sürece Allah da onun yardımcısı olur.”⁹²

⁸⁸ Haşr: 9.

⁸⁹ Müslim, *el-Müsnedu's-Sahîh*, thk: Merkezü'l-Buhûs, Dâru't-Te'sîl, bty., Kahire, Birr, 8; Ayrıca bkz. Buhârî, *Câmi'ül-Müsnedi's-Sahîh*, Dâru İbn Kesîr, thk: Mustafa Dîb el-Buğa, Yemâme-Beyrut, 3. Baskı, 1987, Edeb, 57, 58.

⁹⁰ Müslim, Birr, 16.

⁹¹ Müslim, İmân, 23.

⁹² Müslim, Zikir, 11.

5. Enes'ten (r.a.) rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Sizden biriniz, kendisi için arzu edip istediği şeyi, kardeşi için de arzu edip istemedikçe, gerçek anlamda iman etmiş olmaz.”⁹³

Kur'an ve Sünnet terbiyesi ile yetişen sahabe-ı kiramın hayatlarında muazzam kardeşlik ve fedakârlık örnekleri yer almaktadır. Biri hicretle, diğeri de normal hayatla ilgili olan iki örneği arz etmekle yetinelim.

Dinleri uğruna bütün servetlerini geride bırakıp Medine'ye hicret eden sahabîler bir anda fakir düştüler. Hz. Peygamber bu sıkıntılı dönemin atlatılabilmesi için ensar ile muhacirler arasında özel bir kardeşlik tesis etti. Buna göre her bir ensari bir muhacirle kardeş olacak, ona yardımcı olacak ve sıkıntılarını paylaşacaktı. Bu süreç içinde ensar, muhacir kardeşlerine daha önce tarihte eşine hiç rastlanmamış bir kardeşlik örneği sergilediler. Bu örnekler içinde adeta akla durgunluk verecek boyutta olanlar var. Bunlardan biri, muhacir olan Abdurrahman b. Avf ile ensari olan Sa'd b. Rebi' arasında gerçekleştirilen kardeşlik örneğidir. Abdurrahman b. Avf anlatıyor: “Medine'ye geldiğimizde Resûlullah (s.a.v.) beni Sa'd b. Rebi' ile kardeş kıldı. Bunun üzerine Sa'd b. Rebi bana, ‘Ben Ensar'ın en zenginiyim. Malımın yarısını sana veriyorum’ dedi.” Müthiş bir fedakârlık, böylesi bir fedakârlığı gösterebilmek zor olsa da mümkündür. Ne de olsa muhacir olan Abdurrahman b. Avf her muhacir gibi dinini yaşayabilmek uğruna her şeyini geride bırakarak gelmişti. Ancak Sa'd b. Rebi'in muhacir kardeşine vermeyi teklif ettiği sadece bu değildi. Muhacir olan kardeşine bunun devamında da, “Bak kardeşim, eşlerimden hangisini beğeniyorsan senin için onu boşayayım, iddeti tamamlanınca onunla evlenirsin” dedi. İşte duygunun, tahammülünde zorlanacağı teklif. Peygamber terbiyesinde yetişmiş olan Abdurrahman'ın Sa'd'e cevabı da iffetin zirvesindeki şu ifadeler oldu: “Benim bunlara ihtiyacım yok, Allah malına da ailene de bereket versin, ticaret yapılabilecek bir çarşı var mı?” Bana çarşının yolunu göster. Ensar kardeşi ona çarşayı gösterdi, o da alış-veriş yaparak kısa bir zamanda toparlandı.⁹⁴

Müslümanlar sıkıntı çekiyorlar, günlük yiyeceklerini dahi temin etmede zorlanıyorlardı. Bu durum arz edeceğimiz şu örnekten anlaşılmaktadır. Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiğine göre bir adam Resûlullah'a (s.a.v.) geldi, açlıktan perişan olduğunu söyledi. Müminlere karşı son derece şefkatli olan Peygamber (s.a.v.) evde yiyecek bir şeyin bulunup bulunmadığını öğrenmek için hemen eşlerinden birine haber saldı. Bunun üzerine eşi “Seni hak ile peygamber olarak gönderen Allah'a yemin olsun ki yanımda sudan başka bir şey yok” dedi.

⁹³ Buhârî, İmân 6; Müslim, İmân, 18.

⁹⁴ Bkz. Buhârî, Nikâh, 68; Buyû', 1.

Sonra diğerk bir eşine haber saldı, o da aynısı söyledi. Derken bütün eşlerinden aynı cevabı aldı. Kendisi ve ailesi için dahi o anda evinde yiyecek bulunmayan Allah Resûlünün şefkat ve merhamet duygusu, onu bu adama çare aramaya sevk etti. Yanındakilere şöyle seslendi: “Bu gece bu adamı kim misafir edecek, Allah ondan razı olsun.” Ensar’dan bir adam kalkıp “Ben misafir ederim ey Allah’ın Resûlü dedi ve ardından onu alıp eve götürdü” akla ilk gelen şey bu cevabı veren adamın varlıklı bir kişi olduğudur. En azında ailesini mağdur etmeden misafirini doyuracak kadar bir varlığa sahip olduğu düşünülür. Çünkü misafirini doyuracağını üstlenmiştir. Öyleyse misafirine de yetecek bir yemeği vardır. Ama hakikat hiç de böyle değildir. Eve varınca eşine, yanında yiyecek bir şey var mı diye sordu, eşi de çocukların yiyeceğinden başka bir şeyin bulunmadığını söyledi. Bunun üzerine adam misafirini nasıl doyuracağını planını yapmaya başladı, eşi de ona yardımcı oluyordu. Adam eşine, “Çocukları bir şeylerle oyala misafirimiz geldiğinde lambayı aç ona bizim de yediğimizi hissettir, o yemeğe başlayınca da kalkıp lambayı söndür” dedi. Misafir çekinmeden rahat bir şekilde yemeğini yiyebilsin diye böyle bir taktik uyguladılar. Onlar da onunla birlikte yedikleri görüntüsü verdiler. Böylece misafirlerini doyurup, aç bir şekilde uyudular. Sabah olunca Resûlullah’a (s.a.v.) gittiler. Resûlullah onlara, ‘Bu gece yaptığınızı Allah beğendi’ dedi.⁹⁵ Buhari’nin rivayetinde yer aldığına göre bu olay üzerine Yüce Allah “Son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları (kardeşlerini) kendilerine tercih ederler.” ayetini indirdi ifadesi yer almaktadır.⁹⁶ Bu örnekler Kur’ân ve Sünnet terbiyesiyle yetişmiş sahabenin kardeşlik ve fedakârlık örneklerinden sadece iki tanesidir.⁹⁷

2. Kısaca el-Bennâ ve Hareketinin Seyri

el-Bennâ Ekim 1906’da **Mısır**’ın **Buhayra** iline bağlı **Mahmudiye** kasabasında doğdu. 1927 de Dâru’l-Ulûm Fakültesini birincilikle bitirdi. 1927-1946 yılları arasında ilkokul öğretmenliği yaptı. 1946’da öğretmenlikten istifa eden el-Bennâ 12. Şubat 1949’da 43 yaşında şehid oldu.⁹⁸

el-Bennâ geniş bir ilmi birikim ve derinliğe sahipti. O adeta ansiklopedik bir âlimdi. Bu yönüyle ilgili olarak Muhammed Gazâlî şöyle der: Kur’ân ve Tefsîr’de Taberî veya Kurtubî gibiydi, en zor konularını çözer sonra da halkın anlayacağı bir tarzda arz ederdi. Kendisine

⁹⁵ Müslim, Eşribe, 32; İbn Hibbân, Muhammed, *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, thk: Şuayb el-Arnaût, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1988, XII, 95-96. Şuayb el-Arnaût Buhârî ve Müslim’in şartlarına göre isnadının sahih olduğunu belirtmiştir.

⁹⁶ Bkz. Buhârî: Fedâil, 40.

⁹⁷ Geniş bilgi için bkz. Muhammed Yusuf Kandehlevî, *Hayatu’s-Sahâbe*, Mektebetu Dari’t-Turas, Kahire, bty.

⁹⁸ Akıl, III, 8-9; Mehmet AKBAŞ, İki Dava Adamı Hasan Benna-Said Nursi, Nida Yayıncılık, 2019, s. 9.

tabi olanları gözetme, eğitme ve gönüllerine Allah sevgisini nakşetme konusunda Hâris el-Muhâsibî ve Gazzâlî'yi hatırlatırdı. Sünnet'i mutahhara ilmini muhaddis olan babasından aldı. Mezhep fikhını iyice öğrendi ve bu ona selef ve halef metoduna sağlıklı bir bakış kazandırdı. İslam tarihini detaylı olarak kavradı. İslam âleminin içinde bulunduğu durumu ve yabancı işgalin komplo ve tuzaklarını derinlemesine öğrendi.⁹⁹

Bize bıraktığı ilmi miras hakkında Abdullah el-Akîl şunları ifade ediyor: Son yıllarda gazete, dergi ve salı sohbetleri olmak üzere yazdıklarının tümünü bir araya getirme çabaları neticesinde el-Bennâ'nın toplamda yirmi cilt eser yazdığını görüyoruz.¹⁰⁰

Şeyh Muhammed Hâmid, emsaline yüzyıllardan beridir rastlanmadığını, kendisini bütünüyle Allah'ın dinine adayan ender şahsiyetlerden olduğunu şöyle ifade ediyor: “Ben el-Bennâ hakkında özgürce bir şey söyleyeceğim ve söyleyeceklerimi benden naklederek anlatmanızda da bir sakınca görmüyorum. Derim ki; Kendisinde toplanan özellikler açısından Müslümanlar el-Bennâ gibisini yüzyıllardır görmedi. Mürşitlerin irşadını, âlimlerin ilmini, ariflerin marifetini, hatip ve kâtiplerin belagatini, liderlerin liderliğini, idarecilerin tedbirini ve eğitimcilerin tecrübelerini inkâr etmiyorum. Geçmişte ve sonraki dönemlerde bu özellikleri kendilerinde bulunduranların var olduğunu da inkâr etmiyorum. Ancak bu güzel özelliklerin bütününe Hasan el-Bennâ gibi kendisinde toplayan çok nadir şahsiyetler olmuştur. İnsanlar onu tanıdı ve sadakatine inandı. Ben de onu tanıyanlardan biriyim. Onun için söyleyeceğim öz ifade şudur: O bütün varlığıyla kendisini Allah'a adamıştı; Ruhu ve cesediyle, kalbi ve kalıbıyla, davranışları ve hareketleriyle. O kendini tamamen Allah'a adadı, Allah da onu kabul etti, seçti ve sadık şehitlerin önderlerinden kıldı.”¹⁰¹

el-Bennâ Allah'ın dinine davet yolunda kısacık ömrüne büyük işler sığdırabilmiştir. O, bir öğretmen olduğu ve Cuma gününden başka da haftalık bir tatil günü bulunmadığı halde, Mısır'da dört binden fazla köy, kasaba ve şehir gezmiştir. Perşembe günü okuldan çıkar, vaz etme, konferans verme, ders yapma, cuma namazını ikame etme vb. faaliyetlerde bulunmak üzere yola koyulur, cumartesi sabahı da okuldaki dersini işlerdi. Ona az bir uyku ve az bir yemek yeterdi. Sanki Yüce Allah davasını yayma konusunda ona kuvvet, inanç, sıkıntılara tahammül, uzun yolculuklara sabretme anlamında özel bir azim ve hareketlilik vermişti.¹⁰²

el-Bennâ çalışmasını Mısır'a münhasır kılmamıştı. O, İslam âleminin içinde bulunduğu sıkıntı ve problemleri yakından takip ediyor ve gücünü de zorlayarak gerekli müdahalelerde

⁹⁹ Vasfi Aşur Ebu Zeyd, <https://2u.pw/IMgpNG> (22.11.2022)

¹⁰⁰ Akîl, III, 7.

¹⁰¹ Bennâ, Hasan, *Mecmuatu'r-Resâil*, Dâru'd-Da' ve, İskenderiye, 1989, 10.

¹⁰² Akîl, III, 8-9.

bulunuyordu. Çünkü davasının, herhangi bir memleketle sınırlı olmayan evrensel bir dava olduğuna ve bu evrenselliği de İslam'ın evrenselliğinden aldığına inanıyordu.

1931'de Filistin müftüsü Muhammed Emin Hüseyini'ye, siyonistlere karşı mücadelelerinde bütün imkânlarıyla yanlarında olacaklarını ifade eden bir mektup gönderdi.

1932'de Yemen İmamı ile Suud Kralına sınır konusunda aralarında çıkan problemi barışçıl bir yolla çözmeleri gerektiğini ifade eden bir mektup gönderdi.

Aynı yıl Fas'ı sömüren Fransa hükümetini, Muhammed Ala el-Fâsî'yi tutukladığı için şiddetle kınayan bir protesto mektubu gönderdi.

Daha ilk dönemlerinde İslam âleminin problemlerine eğildi ve nihayet 1933'te cemaatin tesisinden beş yıl sonra Somali'nin Cibüti şehrinde Mısır dışındaki ilk şubesini açtı.

1935'te İzzeddin Kassam'la görüşmek üzere Filistin'e bir heyet gönderdi.

1936'da Filistin mücahitlerine yardım için genel bir çağrıda bulundu. Bunun üzerine İhvân Mısır'ın bütün mescitlerinde Filistin için yardım topladı.

1939'da Mısır müftüsüyle yardımlaşarak "Filistin'de Ateş ve Yıkım" adlı kitabı bastı ve bu kitabı Mısır'ın her tarafına dağıttı. Bunun akabinde Mısır hükümeti el-Bennâ ve arkadaşlarını bir müddet tutukladı.

1944'te İhvân'ın genel merkezi Tunus, Cezayir ve Fas'ın bazı liderlerini, sorunlarını müzakere etmek üzere ağırladı.

1946'da Suriye ve Lübnan Fransa sömürgesinden kurtulunca el-Bennâ her iki devlete bağımsızlıklarını kutlama mektubu gönderdi.

1947'de Irak, Mısır ve Ürdün hükümetlerinden farklı tarihlerde İngiltere ile yaptıkları anlaşmaları ilga etmelerini istedi. Çünkü bu anlaşmalar sömürge gücünün lehine olan anlaşmalardı. Ayrıca sömürgeci İngiltere ile askeri, iktisadi, kültürel ilişkileri kesme ve ürünlerini ne pahasına olursa olsun boykot etme yönünde genel bir fetva yayınladı.

Aynı yıl cemaatin vekili olan Salih Aşmavî'yi Pakistan devletinin kuruluşunu kutlamak için gönderdi. Aşmavî'yi o günkü devlet başkanı Muhammed Ali Cenah karşıladı.

Tek arzusu Müslümanların birliğiydi. O Nil havzasını küçük vatan, Arap âlemini büyük vatan, İslam âlemini de en büyük vatan sayardı. İhvân'ın sesli ve yazılı yayın organlarında bunlar gündemde tutulurdu.¹⁰³

---

¹⁰³ Akıl, III, 9-13

el-Bennâ kardeşlerinden iki hedeflerinin olduğunu sürekli hatırlamalarını istiyordu:

1. Müslüman vatanın yabancı sultasından tamamen kurtulup hürriyetine kavuşması,
2. Hürriyetine kavuşan bu vatanda İslam'ın hükümlerini ve sosyal nizamını uygulayan, dosdoğru prensiplerini ilan eden, hikmetli davetini tebliğ eden bir İslam devletinin kurulması.

el-Bennâ, bu devlet ikame edilmediği sürece Müslümanların bu konuda gösterdikleri gevşeklikten dolayı günahkar sayılacaklarını ve Allah'a karşı sorumlu olacaklarını ifade ediyordu. Bu iki hedefi Nil havzasında, Arap âleminde ve Yüce Allah'ın İslam inancıyla onurlandırdığı bütün topraklarda gerçekleştirmek istediklerini söylüyordu.¹⁰⁴

el-Bennâ'nın tesis ettiği Müslüman Kardeşler Cemaati çok defa baskı, işkence ve eziyete maruz kalmıştır. Mısır'da 2013'te gerçekleşen askeri devrimden bu güne karşılaştıkları sıkıntılar başlarına gelen ilk felaket değildir. Belki son da olmayacaktır. Bundan önce de benzeri birçok sıkıntılarla karşılaşmıştı. Nitekim el-Bennâ İhvân'ın maruz kaldığı ve kalabileceği sıkıntılara birçok makale ve risalesinde değinmiş ve bunun hak ile batıl arasındaki mücadelenin tabiatında var olan bir varlık kanunu / sünnetullah olduğunu, hayırlı davaların belirgin özelliklerinden biri olduğunu son derece net bir şekilde açıklamıştır.¹⁰⁵

Bunu beyan eden bazı ifadeleri 1943'te, İhvân'ın henüz sıkıntı ve baskı dönemine girmeden önce kaleme aldığı risalesinde yer alan şu sözleridir:

“Size açıkça ifade etmek isterim ki, davanız henüz birçok kişi tarafından tanınmamaktadır. İnsanlar onu tanıdıkları ve hedeflerini anladıkları gün, davanız onlar tarafından şiddetli bir husumet ve katı bir düşmanlığa maruz kalacaktır. İlerde birçok sıkıntı göreceksiniz, karşınıza birçok engel çıkacaktır. İşte tam o zaman dava adamlarının yoluna girmeye başlamış olacaksınız. Ama şimdi siz hala tanınmıyorsunuz, hala davetin hazırlık aşamasındasınız, onun gerektirdiği mücadele ve cihada hazırlık yapıyorsunuz.”¹⁰⁶

Bir sonraki aşamada dava arkadaşlarının karşılaşılabilecekleri muhtemel sıkıntılardan bazılarını da şöyle ifade ediyor:

- “Halkın İslam'ın hakikatini bilmemesi önünüzde bir engel olarak duracaktır.
- Dindarlardan ve resmi âlimlerden İslam anlayışınızı garipseyenleri ve bu uğurdaki mücadelenizi kabul etmeyenleri göreceksiniz.

¹⁰⁴ Bennâ, Mecmuatu Resâil, Nida, 513-514; Risaleler, trc. Mehmet AKBAŞ-Recep SONGÜL, Nida Yayıncılık, 2006, s. 489.

¹⁰⁵ <https://2u.pw/d29Nm8> (20.12.2022).

¹⁰⁶ Bennâ, Mecmuatu Resâil, Nida, 515; <https://2u.pw/d29Nm8> (20.12.2022).

- Reisler, liderler, makam-mevki sahipleri ve sultayı / güç ve kuvveti ellerinde bulunduranlar size kin besleyecekler.
- Bütün hükümetler karşınıza dikilecek, çalışmalarınızın önünü kesmeye ve yolunuza engeller koymaya çalışacaktır.
- İktidarı gasp edenler zulme karşı olan direnişinizi durdurmak ve davetinizin nurunu söndürmek için bütün yollara başvuracaklardır. Bunun için zayıf hükümetlerden, zayıf karakterlilerden, kendilerine dilenmek için size ise düşmanlık yapmak için uzanan ellerden yardım isteyeceklerdir.
- Herkes kuvvet ve sultasına, nüfuz ve servetine dayanarak, haddini aşıp davanız hakkında şüpheler yaymaya, ona her türlü kusuru ilıştırmeye ve onu en çirkin şekilde göstermeye çalışacaktır. ‘Allah’ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Oysa kâfirler hoşlanmasalar da Allah, nurunu tamamlamaktan başka bir şeye razı olmaz.”¹⁰⁷

Sonra şöyle devam ediyor: “Böylece imtihan ve deneme merhalesine girmiş olacaksınız. Ardından hapsedileceksiniz, sürgün edileceksiniz, müesseselerinize el konacak, görevlerinizden uzaklaştırılacak ve evleriniz aranacaktır. Bu imtihan uzun da sürebilir. ‘İnsanlar, “İnandık” demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler.”¹⁰⁸

Sonra el-Bennâ bu sınavın başarıyla verilmesi durumunda Allah’ın vereceği mükâfatı Kur’an’dan ayetlere dayanarak şöyle ifade ediyor: “Ancak Allah bütün bunlardan sonra size mücahitlerin zaferini iyi amel işleyenlerin mükâfatını vadetmiştir: ‘Ey iman edenler, size, sizi acı azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi?.. Nihayet biz inananları, düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler.”¹⁰⁹ Allah’ın dininin yardımcıları olmaya kararlı mısınız?”¹¹⁰

el-Bennâ bunları 1943 yılında kaleme aldığı risalesinde ifade etmektedir. Yani henüz tesis ettiğı İhvân cemaati, sözünü ettiğı sıkıntılara maruz kalmamıştı. Dolayısıyla onun, davet yolunda yürüyenlerin bu tür sıkıntılarla imtihan edileceklerini Kur’an’dan, Sünnet’ten ve hak

¹⁰⁷ Tevbe:32.

¹⁰⁸ Ankebut: 2

¹⁰⁹ Saff: 10-14. Bu ayetlerin tamamı şöyledir: “Ey iman edenler! Sizi elem dolu bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi size? Allah’a ve peygamberine inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz. Eğer bilirseniz, bu sizin için çok hayırlıdır. (Bunu yapınız ki) Allah, günahlarınızı bağışlasın, sizi içinden ırmaklar akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki güzel meskenlere koysun. İşte bu büyük başarıdır. Seveceğiniz başka bir kazanç daha var: Allah’tan bir yardım ve yakın bir fetih (Mekke’nin fethi). (Ey Muhammed!) Mü’minleri müjdele! Ey iman edenler! Allah’ın yardımcıları olun. Nasıl ki Meryem oğlu İsa da havarilere, “Allah’a giden yolda benim yardımcılarım kimdir?” demişti. Havariler de, “Biz Allah’ın yardımcılarıyız” demişlerdi. Bunun üzerine İsrailoğullarından bir kesim inanmış, bir kesim de inkâr etmişti. Nihayet biz inananları, düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler.”

¹¹⁰ Bkz. Bennâ, Mecmuatu Resâil, Nida, 515-516; <https://2u.pw/d29Nm8> (22.12.2022).

yolda yürüyenlerin yaşadıklarından çıkardığı anlaşılmaktadır. Bu kaynaklardan çıkardığı sonuca göre İslam'ı hâkim kılmaya çalışanlar mücadelelerinin bir aşamasında mutlaka sıkıntılarla imtihan edileceklerdir. Bu döneme girmeye başlamaları onların gerçek dava adamı olma yoluna girdiklerinin bir başlangıcı sayılacaktır. Sıkıntılı imtihan dönemi çok sürebilir, ancak bu sınavda sıkıntılara karşı sabır ve kararlılık göstererek dik durmaları onları Allah'ın izniyle zafere taşıyacaktır. Çünkü sünnetullah böyledir. Nasslar buna delalet etmektedir.

el-Bennâ'nın bu olaya bakışı sadece bu risalede ifade ettiklerinden ibaret değildir. Mısır başbakanı Nakraşi'nin 8 Aralık 1948 de devletin bütün imkânlarını kullanarak, İhvânı sevmeyen yapıları da arkasına alarak, gerçek dışı iddialarla cemaatin dağıtılması kararını verdiği ve fiilen de onlara birçok ezayı reva gördüğü zaman el-Bennâ kaleme aldığı Davamız / Meselemiz risalesinde bu sözlerini bir daha tekrarladı. Bu risaledeki ifadeleri şöyledir: “Şüphesiz ki Mısır, Arap ve İslam âlemi kamuoyu İhvân ile ilgili davayı / meseleyi tek taraflı olarak dinlemiştir. Bu da, basın-yayın organlarını ve camilerde görevlendirdiği hatipleri arkasına alarak çıkardığı askeri kararlar İhvân'a saldıran ve dağıtılmasını emreden hükümet tarafıdır. Kamuoyu diğer tarafı dinleyememiştir. Çünkü kendilerini müdafaa edebilecekleri bütün imkânları ellerinden alınmış, gazeteleri toplatılmış, kalemleri kırılmış, dilleri susturulmuş, bütün hatipleri hapsedilmiş, onlardan beş kişinin bir araya gelmesi altı aylık cezayı gerektirecek bir suç sayılmıştır. Bundan dolayı Mısır'a, Arap âlemine, İslam âlemine, evrensel insan-i vicdana bu konuda yapılanları açıklamak istiyoruz. Ta ki hata meydana gelmesin, yanlış bir hükümle zulüm işlenmesin, tek tarafı dinlenmeyle hüküm verilmesin. “Bir gözü çıkarılmış olan bir davacı geldiği zaman, diğerini dinlemeden hüküm verme!” demişler. Çünkü diğerinin her iki gözü de çıkarılmış olabilir.

Bundan sonra bizim kamuoyundan beklentimiz, zulmedenlere karşı yanımızda durması, bize yapılan zulmün derhal kaldırılmasını istemesi ve insanlığın yararına olan yüce prensiplere ve erdemli değerlere çağıran davete özgürce çalışabilme olanağının sağlanması talebinde bulunmasıdır. Ta ki bu davet, manevi değerlere ve yüce ahlaki erdemlere susamış topluma kendi payına düşen hizmeti sunabilsin.¹¹¹

Gerçek şu ki Hasan el-Bennâ döneminde İhvân'ın başına gelen ilk felaket her hükümet döneminde farklı şekillerde devam edegelmiştir. İhvân hareketinin zalim hükümetlere karşı muhalefeti de daima şiddete karşı olan barışçıl bir muhalefet olmuştur. Üstelik eğitimli oldukları ve birçok savaşa da katıldıkları için savaş deneyimine de sahip oldukları halde. Çünkü İhvân 1948'de Filistin savaşına, 1952'de Süveyş Kanalı savaşına katılmış ve bu

¹¹¹ <https://2u.pw/d29Nm8> (22.01.2023); Bennâ, Mecuatü Resâil, Nida, 746.

savaşlarda düşmana ağır zayıatlar vermişlerdi. İhvân hiçbir zaman hâkim olan hükümetlere kaşı silah kullanmamıştır. Buna rağmen acaba neden hükümetler onlara karşı bu acımasız tavırlarda bulunuyor, neden bile bile onlara bunu reva görüyor? Sadece kendi düşünceleri çerçevesinde vatanlarına hizmetten başka itham edilebilecekleri bir şey bulunmadığı halde kendilerine reva görülen, işkence, sürgün, görevden uzaklaştırma ve ölüm gibi çirkin cezalara çaptırılmaları memlekete ne kazandırıyor? Aslında *Davamız / Meselemiz* Risalesi ilk felakette İhvân'ın başına gelenleri ve sonraki dönemlerde de gelebilecekleri özetlemiştir.

Acaba İhvân bireyleri bunun farkında mı? Veya neden bunu kabul ediyorlar? Soruları ve benzerlerinin cevabı Hasan el-Bennâ'dan günümüze İhvân'ın üzerinde eğitildiği ve gereğince yaşadığı iman eğitiminde gizlidir. İhvân ile tek adamcı zalim iktidarlar arasında meydana gelen hadiseler aslında kopmayacak zincirin halkalarından biridir.

Bu tür düzenlerle muhalefet içinde olma mantığı, aslında din ile siyaseti birbirinden ayırmayan İslam dininin tabiatında vardır. İhvân'ın, ister memleketin hürriyetine ve haklarına kavuşmasını istemesi, ister sosyal hayata İslam nizamının hâkim kılınmasını istemesi şeklinde siyasetle uğraşması bizzat İslam'ın esasına dayanan bir farzdır. Çünkü siyaset bu dinin vaz geçilmeyen parçalarından biridir. Bu da batının desteklediği hâkim düzenlerin kabul etmediği bir şeydir.¹¹²

3. İhvân-ı Müslimîn'de Kardeşlik ve Fedakârlık

3.1. İhvân'ın İsminde ve İlk Biat Akdinde Kardeşlik ve Fedakârlık Vurgusu

Hasan el-Bennâ 1927'de Dâru'l-Ulûm Fakültesini bitirdikten sonra İsmailiye'de bulunan bir ilkokula öğretmen olarak atanır. Görev yerine doğru yolculuk hazırlığına koyulur ama zihnini meşgul eden şey İslam'a davet için nasıl bir metod takip edeceğidir.¹¹³

el-Bennâ İsmailiye'ye gittiğinde ilk dönemlerde zamanını mescit, okul ve ev arasında geçirir. Boş zamanında da çevreyi tanımaya çalışır. Mescitte şehir halkı ve şehrin sosyal yapısı ile ilgili birçok şey öğrenir. Öğrendiği şeylerden biri de kendisinden önce İsmailiye'ye İslam'ı savunan bir öğretmenin geldiğidir. Bu öğretmenin İslam düşüncesi ile ilgili halkın çoğuna garip gelen bir şeyler anlattığını, bunun üzerine düşüncelerini savunanlar ve ona karşı koyanlar olmak üzere iki grubun oluştuğunu görür. el-Bennâ'nın istediği tek şey ise Müslümanların birliğini sağlamaktır. Her iki grubun da böyle bir hedeften uzak olduğunu görünce, o grupların bulunduğu ortamlardan uzak durarak çalışmasına başlar. Dindarlar

¹¹² <https://2u.pw/d29Nm8> (22.01.2023)

¹¹³ Bkz. Bennâ, Hasan, *Müzekkirâtu'd-Da'veti ve'd-Dâie*, Mektebetu Âfâk, Kuveyt, 2012, 66-67.

genelde camide bir araya gelip orada düşüncelerini yaymaya çalıştıklarından el-Bennâ davasını yaymak için her iki grubun da pek uğramadığı kahvehaneleri seçer ve oradakilere düzenli ve planlı bir şekilde İslam'ı anlatmaya başlar. İnsanlar başta bu yöntemi garipsedilerse de çok geçmeden alıştılar.¹¹⁴

el-Bennâ Müslümanları bilinçlendirerek birliklerini sağlamayı hedeflediğinden anlatacağı konuların seçiminde hassas davranıyor, bu hedefe hizmet edecek genel konular seçiyordu. Allah'ı ve ahireti hatırlatacak konulara yoğunlaşıyor, ihtilaflı meselelerden, farklı grupları eleştirme üslubundan özellikle kaçınıyordu. Kahvehanede oturmayı adet edinmiş kişilerin bulaştıkları, dinin hoş görmediği şeyleri eleştirmeye yoğunlaşmak yerine, genellikle onlarda etki bırakacak, sevgilerini kazanacak ve ilgilerini çekecek konuları işlemeyi önceliyordu. Bunun için son derece etkileyici, kolay anlaşılır, ibretli hikâyeler ve hikmetli sözlerle süslenmiş bir üslup kullanmaya özen gösteriyordu. Ayrıca dinleyicilerin sohbete olan istek ve arzularını daima canlı tutmak için on dakika veya azami on beş dakikayı geçmeyecek şekilde konuşmasını kısa tutuyor ve her sohbetinde daha önce dinleyicilerin gönlüne işlemeyi planladığı bir değeri sunmaya çalışıyordu.

Genellikle Kur'ân-ı Kerîm 'den ve hadislerden dinleyicilerde etki bırakacağını düşündüğü bir konu seçer, önce huşu içinde ilgili ayetleri okur, sonra da kavramsal veya sanatsal açıklamalardan uzak bir şekilde, vermeyi amaçladığı mesaja odaklanarak herkesin anlayacağı bir sadelikte konuyu arz ederdi. Bu metot İsmailiye halkı üzerinde derin etkiler bırakıyordu. İnsanlar onun hakkında konuşuyor, kahvehanelere gidip onun sohbetini bekliyor, yavaş yavaş bilinçleniyor, olup bitenleri düşünmeye ve sorgulamaya başlıyor ve kendilerinde de artık bir yerden işe koyulma gerektiği kanaati oluşuyordu. Derken el-Bennâ'ya gelip Allah'ın rızasına kavuşabilmek ve gazabından korunabilmek adına rablerine, dinlerine ve ümmetlerine karşı sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için neler yapmaları gerektiğini sorumaya başladılar. el-Bennâ da ilgilerini çekmek, devamlılıklarını sağlamak, oluşabilecek fırsatları değerlendirmek ve azmış nefisleri sükûnete kavuşturabilmek için ilişkilerini devam ettirecek cevaplar vermeye çalışıyordu.

Artık kalbi iman dolu bu müminlerin günden güne soruları artıyordu. Nihayet onlardan bir grup el-Bennâ'ya gelip hakiki Müslüman olmak için neler yapmaları gerektiğine dair kendilerine bir yol haritası belirlemesi konusunda ısrar edip hararetle dini hükümleri öğrenmek istediklerini ifade ettiler. Bunun üzerine el-Bennâ onlara kahvehane derslerinden önce veya sonra kendilerine İslam'ın ahkâmını öğretebileceği bir mekân aramalarını istedi,

---

¹¹⁴ Bkz. Bennâ, *Müzekkirât*, 70-71.

onlar da toplantı ve aktivitelerini icra edebilecekleri biraz da tamir edilmeyi gerektiren bir yer buldular.¹¹⁵

el-Bennâ anlatıyor: Hatırladığım kadarıyla Mart 1928’de Hafız Abdulhamit, Ahmed el-Husarî, Fuâd İbrahim, Abdurrahman Hasebellah, İsmail İzz ve Zeki el-Mağribî adındaki altı kardeş beni evde ziyarete gelip şöyle dediler: “Seni dinledik, söylediklerini anladık ve etkilendik, ancak İslam’ın izzetine ve Müslümanların hayrına giden ameli / pratik yolu bilmiyoruz. Biz bu zillet hayatından bıktık. İşte sen Arapların ve Müslümanların bu belde onur adına bir konum ve değerlerinin olmadığını, şu yabancıların yanında ücretle çalışan tebaa mertebesini geçmediklerini görüyorsun. Biz ise sadece damarlarımızda izzetle akan sıcak bir kandan, içimizde iman ve onurla hareket eden temiz ruhlardan ve çocuklarımızın azığı için elimizde bulunan azıcık bir paradan başka bir şeye sahip değiliz. Senin anladığın gibi nasıl çalışılacağını, vatana, dine ve ümmete nasıl hizmet edilmesi gerektiğini de bilmiyoruz. Şu anda istediğimiz tek şey, Allah’ın huzurunda sorumlu olmamak ve neler yapmamız gerektiği konusundaki mesuliyeti sana yüklemek üzere malik olduğumuz her şeyi sana bırakmaktır. Şüphesiz ki bir cemaat samimiyetle Allah’ın dini için yaşamaya, onun yolunda ölmeye söz vermişse ve bunu da sadece onun rızasını kazanmak için yapıyorsa sayısal olarak az, donanım olarak da zayıf olsalar bile zafere ulaşmaya layık olurlar / onu hak ederler.”

el-Bennâ devam ediyor: Bu samimi sözler beni çok etkiledi. Bana yüklenen şeyden kaçamadım. Zaten davet ettiğim, kendisi için uğraştığım, insanları üzerinde birleştirmeye çalıştığım şey de buydu. Derin bir şekilde etkilenmiş vaziyette onlara şöyle dedim: “Allah çabanızı makbul kılsın, bu iyi niyeti bereketlendirsın, kendisini razı edecek ve insanlara yararlı olacak amellere bizi muvaffak kılsın. Bize düşen çalışmaktır, başarılı kılmak ise Allah’a aittir. Öyleyse İslam davası için asker olmak üzere Allah’a söz verelim. Vatanın hayat bulması ve İslam’ın izzete kavuşması bundadır.” Böylece biat gerçekleşti... Bu biat, **kardeşler olarak yaşamak**, İslam için çalışmak ve onun yolunda cihad etmek üzere bir yemindi.

O arada biri kalkıp şöyle dedi: Resmi bir şekil almak için kendimize ne isim verelim, cemiyet mi, kulüp mü, tarikat mı, sendika mı? Bunun üzerine ben de ne bu, ne de o, şekilciliği ve resmiyeti bırakalım. Toplantımızın başı ve esası; fikir, maneviyyat ve amel olsun. Biz **İslam’a hizmet eden kardeşleriz**. Öyleyse biz: “**Müslüman Kardeşler**”iz (el-İhvânü’l-Müslimun).

---

¹¹⁵ Bkz. Bennâ, *Müzekkirât*, 71-72.

İşte isim böylece ansızın oluştu... ve yayıldı... İhvân'ın ilk teşekkülü bu altı kişi ile doğdu. Bu fikir etrafında, bu şekilde ve bu isimle.¹¹⁶

el-Bennân'ın hatıralarından derlenen bu ifadeler, onun tek derdinin genel olarak Müslümanların içinde bulundukları zilletten kurtulmaları ve aziz olarak yaşayabilecekleri bir konuma yükselmeleri olduğu görülmektedir. Bunun da gerçekleşebilmesi için Müslümanların Kur'ân ve Sünnet'in yüce değerleri etrafında birleşmeleri ve vahdeti zedeleyecek her çeşit ihtilaftan uzak durmaları gerektiğine inandığı anlaşılmaktadır. Nihayet anlattıklarının amacını anlayan bir grubun bu hedefin gerçekleşmesi için neler yapmaları gerektiği konusunda kendilerine rehberlik etmesi teklifiyle geldiklerinde o da yapmaları gerekenin “**kardeşler olarak yaşamak, İslam için çalışmak ve onun yolunda cihad etmek**” olduğunu ifade etmiş ve hep beraber bunun üzerine yemin etmişlerdir. Bu gruba verilmesi gereken isim ne olmalı denince de doğal bir şekilde, biz **İslam'a hizmet eden kardeşleriz**. Öyleyse biz: “**Müslüman Kardeşler**”iz demiştir.

3.2. İhvân'da Biat Rükni Olarak Kardeşlik ve Fedakârlık Anlayışı

el-Bennân'ın yazdığı en önemli risalelerinden biri *Tealim / Prensipler* risalesidir. Bu risaleyle İhvân bireylerinin İslam anlayışının çerçevesini belirlemeyi ve bu konudaki fikir birliklerini sağlamayı hedeflemiştir. Söz konusu risale 1938 yılında *Risaletü't-Tealim* ismiyle küçük bir kitapçık şeklinde basılmıştır.

el-Bennâ bu risaleyi İhvân cemaati içinde yer alan *el-İhvânü'l-Mücahidun / Mücahid Kardeşler* olarak isimlendirdiği özel bir gruba yazdığını ifade ediyorsa da bu risalede biat rükünlerinin birincisi olarak yer alan *Fehm / Anlama* rükni İslam kültürü için temel nitelikte bir prensip sayılır. Çünkü el-Bennâ, biatın bu rüknünde İslam'ı doğru anlamının prensiplerini belirlemiş, onun hangi kaynaklardan öğrenilebileceğini beyan etmiş, ihtilaflı konularda takip edilmesi gereken yöntemi ve bunun çerçevesini belirtmiştir.¹¹⁷

el-Bennâ bu risalenin başında şöyle der: “ Bu risalem, davalarının yüceliğine, düşüncelerinin kudsiyetine inanan ve sadık bir şekilde onunla yaşamaya veya onun uğrunda ölmeye azimli olan İhvan'ın içindeki mücahit kardeşleridir. Bu veciz sözleri sadece bu kardeşlere yöneltiyorum. Bunlar ezberlenecek dersler değil, uygulanması gereken talimatlardır. Ey sadık kardeşler haydi çalışmaya “Yaptığınız işleri Allah da görecektir, Elçisi de, mü'minler de. Sonra görülmeyeni de görüleni de bilene döndürüleceksiniz. O size yaptıklarınızı tek tek haber

¹¹⁶ Bkz. Bennâ, *Müzekkirât*, 84-85.

¹¹⁷ Bennâ, *Mecmuatu Resâil*, Nida, 267.

verecektir.”¹¹⁸ “Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Ona uyun, (başka) yollara uymayın ki, sizi O'nun yolundan ayırmaz! İşte sakınmanız için Allah size bunları emretti.”¹¹⁹ el-Bennâ bunları ifade ettikten sonra Müslüman Kardeşler içinde yer alan diğer kardeşler için de ders ve konferansların, kitap ve makalelerin, görüntü ve idari işlerin bulunduğunu onların da bu tür imkânlardan yararlanabileceklerini ifade eder ve ardından da sözünü “Herkesin yöneldiği bir yön vardır. Öyleyse hayırlarda yarışınız.”¹²⁰ “Gerçi Allah her birine en güzel (yurt olan Cennet)i vadetmiştir”¹²¹ mealindeki ayetlerle tamamlar.¹²²

Bu risale arzulanan İslami çalışmanın on rüknünü kapsar. Cemaate katılmış olan bir bireyin “amil üye” veya “amil kardeş” üyeliğine geçebilmesi için davanın önderine veya onun naibine bu merhalenin yükümlülüğünü üstlenmeyi kabul ettiğine dair biat etmesi gerektiğinden bunlara biatın rükünleri denmiştir.¹²³

Söz konusu rükünler şunlardır: Fehm, ihlas, amel, cihad, fedakârlık, itaat, sebat, tecerrüt, kardeşlik ve güven. Görüldüğü gibi el-Bennâ'nın mücahit, amil üye veya amil kardeş olarak isimlendirdiği bu özel grubun bağlı kalacağına ve gereğini yapacağına dair davanın önderine biat ettiği rükünler arasında kardeşlik ve fedakârlık ilkeleri yer almaktadır. Peki, el-Bennâ'nın fedakârlık ve kardeşlik rükününden kast ettiği nedir acaba? Bu sorunun cevabını bizzat kendisi veriyor.

O fedakârlıktan kast ettiğinin ne olduğunu şöyle ifade ediyor: “Ben fedakârlıktan; canın, malın, zamanın, hayatın ve her şeyin gaye uğrunda sarf edilmesini kastediyorum. Dünyada fedakârlığın refakat etmediği bir cihad yoktur. Davamız uğrunda sarf edilen hiçbir fedakârlık boşa gitmez. Onun karşılığı mutlaka büyük bir mükâfat ve güzel bir sevaptır. Bizimle birlikte olup fedakârlıktan geri duran kişi günahkârdır. “Şüphesiz Allah, müminlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır”¹²⁴, “De ki: "Eğer babalarınız, oğullarınız...”¹²⁵

---

¹¹⁸ Tevbe: 105.

¹¹⁹ En'âm: 153.

¹²⁰ Bakara: 148.

¹²¹ Nisâ: 95.

¹²² Bennâ, *Mecmuatu Resâil*, Nida, 267.

¹²³ Karadâvî, *Nahve Vahdetin Fikriyye*, Mektebetu Vehbe, Kahire, 1991, 8-9.

¹²⁴ Tevbe: 111. Ayetin tamamı mealen şöyledir: “Şüphesiz Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşır, öldürürler, öldürülürler. (Bu), Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da Allah üzerine hak bir vaaddir. Allah'tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır! O halde O'nunla yapmış olduğunuz bu alışverişinizden dolayı sevinin. İşte bu, (gerçekten) büyük kazançtır.

¹²⁵ Tevbe: 24. Ayetin tamamı mealen şöyledir: De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, Resûlünden ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevgili ise, artık Allah emrini getirinceye kadar bekleyin. Allah fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez.

“...Çünkü onların, Allah yolunda çektikleri susuzluk, yorgunluk...”¹²⁶“...Eğer emre itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir...”¹²⁷ Sen, böyle yapmakla sürekli sloganın olan “Allah yolunda ölmek en büyük arzumuzdur” sözünün anlamını idrak etmiş olursun.”¹²⁸

Bu ifadelerinden anlaşıldığı üzere el-Bennâ’nın kardeşlerinden istediği fedakârlık, gerektiğinde gaye uğrunda kişinin canını dahi feda etmesini göze almayı gerektiren hatta bunu en büyük arzuya dönüştürebilen bir fedakârlıktır. O, böyle bir fedakârlığı bu özel kervanda yer alan mücahit / amil kardeşlerinin gönlünde daima diri tutabilmenin yollarını aramıştır. Bunun için el-Bennâ “Allah yolunda ölmek en büyük arzumuzdur” sloganını kardeşleri için daima tekrarlanması gereken bir slogan edinmiştir. Onun ve sadık olan birçok mücahit kardeşinin dilinde tekrarlanan bu slogan, bir arzuyu ifade etmenin de ötesine geçmiş, yeri geldiğinde pak ruhların dava uğrunda feda edilmesi suretiyle bir hakikate dönüşmüştür.

el-Bennâ, uhuvvetten / kardeşlikten ne kast ettiğini de şöyle açıklıyor: “Kardeşlikten kast ettiğim, kalplerin ve ruhların akide bağıyla birbirine bağlanmasıdır. Şüphesiz ki akide, bağların en kuvvetlisi ve en değerlisidir. Uhuvvet imanın kardeşi, ayrılık ise küfrün kardeşidir. Kuvvetin başı vahdet / birlik kuvvetidir. Sevgi olmadan vahdet olmaz. Sevginin en azı gönlün selameti (yani kin, nefret ve kıskançlıktan uzak olması), en yücesi ise îsârdır (yani kişinin, kardeşini kendisine tercih etmesidir). “Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”¹²⁹

Sadık kardeş, kardeşlerini kendisinden daha evla görür. Çünkü kendisi, onlarla olmazsa başkasıyla olamaz; ancak onlar kendisiyle olmazsa başkasıyla da olabilirler. “Şüphesiz ki kurt sürüden uzak düşeni yer”¹³⁰, “Mümin, mümin için bir bina gibidir, bir kısmı diğer kısmını

¹²⁶ Tevbe: 120. Ayetin tamamı mealen şöyledir: Medine halkına ve onların çevresinde bulunan bedevî Araplara Allah’ın Resûlünden geri kalmaları ve onun canından önce kendi canlarını düşünmeleri yakışmaz. İşte onların Allah yolunda bir susuzluğa, bir yorgunluğa ve bir açlığa dâçar olmaları, kâfirleri öfkeli edilecek bir yere (ayak) basmaları ve düşmana karşı bir başarı kazanmaları, ancak bunların karşılığında kendilerine salih bir amel yazılması içindir. Çünkü Allah iyilik yapanların mükâfatını zayi etmez.

¹²⁷ Fetih: 16. Ayetin tamamı mealen şöyledir: Bedevîlerden (seferden) geri kalmış olanlara de ki: Siz yakında çok kuvvetli bir kavme karşı savaşmaya çağırılacaksınız. Onlarla, teslim oluncaya kadar savaşacaksınız. Eğer emre itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönecek olursanız sizi acıklı bir azaba uğratar.

¹²⁸ Bennâ, *Mecmuatu Resâil*, Nida, 274.

¹²⁹ Haşr: 9 Ayetin tamamı meal olarak şöyledir: “Daha önceden Medine’yi yurt edinmiş ve gönüllerine iman yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”

¹³⁰ Hakim en-Nisabûrî, el-Müstedrek ala’s-Sahihayn, Daru’t-Ta’sîl, byy., 2014, II, 93.

destekler / takviye eder.”¹³¹, “Mü'min erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin velileridirler (yardımcıları, destekleyicileri ve dostlarıdır.)”¹³² İşte biz de böyle olmalıyız.”¹³³

Görüldüğü gibi el-Bennâ kardeşlikten neyi kast ettiğini kendi cümleleriyle ifade ettikten sonra, böyle bir kardeşliği tesis etmenin bizzat Yüce Allah'ın ve Hz. Peygamberin isteği olduğunu Kur'ân ve Sünnet'ten naslar serdederek göstermektedir. Ardından da “İşte biz de böyle olmalıyız” diyerek bu iki kaynağın tasvir ettiği kardeşliğin pratik örnekleri olmaları gerektiğini ifade etmektedir.

3.3. İhvân'ın Günlük Rabîta Virdinde Kardeşlik ve Fedakârlık

el-Bennâ, kardeşlerinin birbirlerine samimiyetle dua etmelerini günlük bir vazife olarak istemiş ve bu duayı rabîta virdi olarak isimlendirmiştir. Bu duada yer alan ifadelerde samimi bir kardeşlik duygusunu hissetmek mümkündür.

O, adabına uygun olarak bu duanın nasıl yapılacağını şöyle ifade eder: “Kardeş evvela tam bir tedebbür ile şu ayeti kerimeyi okur: ‘De ki: Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsın. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır, yalnız senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin. Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriye çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsın.’¹³⁴ Ardından mesûr olan şu duayı okur: ‘Allah'ım, şüphesiz ki şu an; akşamının gelişi, gündüzünün gidişi ve sana dua edenlerin seslerinin yükseldiği andır. Beni bağışla’”¹³⁵

Sonra kardeşlerinden tanıdıklarını zihninde canlandırır, tanımadıkları kardeşleriyle de kendisi arasında ruhi bir ilişkinin bulunduğunu düşünür, ardından da onlara şöyle dua eder: ‘Allah'ım, biliyorsun ki bu kalpler sana olan muhabbet üzere bir araya geldi. Sana itaat üzere toplandı. Davan üzere birleşti. Dinine yardım etmek üzere birbirine söz verdi. Allah'ım aralarındaki bağı güçlendir, birbirlerine olan sevgilerini devamlı kıl. Onları doğru yoluna ilet. Kalplerini sönmeyen nurunla doldur. Gönüllerini sana olan iman coşkusu ve güzel tevekkül ile huzura kavuştur. Marifetinle onlara hayat ver, yolundaki şehadetle onları kabzet. Sen ne güzel dost ve

¹³¹ Buhârî, Mezâlim, 6.

¹³² Tevbe: 71. Ayetin tamamı mealen şöyledir: “Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah'a ve Resûlüne itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

¹³³ Bennâ, *Mecmuatü Resâil*, Nida, 276-277.

¹³⁴ Al-i İmran: 26-27.

¹³⁵ Ebu Davud es-Sicistânî, Süneni Ebî Dâvud, thk: Şuayb el-Arnaut ve Muhammed Kamil Karabellî, Dâru'r-Risâle el-Alemiyye, byy., 2009, Salat, 40.

ne güzel yardımcısın. Kabul buyur Allah'ım. Efendimiz Muhammed'e, aline ve ashabına salat ve selam eyle Allah'ım.”¹³⁶

Buna göre İhvân'dan her bir birey, tanıdığı-tanımadığı kardeşlerine, güneşin batımına doğru bir vakitte bu şekilde dua etmeyi günlük bir virt edinmiştir. Bu duada iman ve samimiyetin, kardeşlik ve fedakârlığın zirvede olduğunu ifade eden cümleler yer almaktadır. Birbirlerine karşı o kadar eminler ki, bu dualarında Allah'a olan muhabbet, ona olan kulluk ve dinine yardımcı olmak amacıyla bir araya geldiklerine adeta Allah'ı şahit kılacak ifadeler kullanmaktadırlar. Ardından bunu bir mukaddime kılarak bu amaçla bir araya gelen kardeşlerine çok özel ikramlarda bulunması için Allah'a yalvarmayı ifade eden dua cümleleri geliyor. Bu cümlelerin sondan ikincisi “Marifetinle onları yaşat”, sonuncusu da “Yolundaki şahadetle ruhlarını kabzet” ifadeleridir ki zaten bir kardeşin diğer bir kardeşine dua ederken bunlardan daha güzel bir şey arzu edebileceği düşünülemez galiba. Akademik olarak kanıtlanabilir bir şey olmasa da İhvân'ın, kuruluşundan günümüze yaklaşık bir asırlık bir süre geçtiği halde, başına gelen büyük felaketlere rağmen varlığını güçlü bir şekilde sürdürebiliyor olmasında, ilkeli duruşlarının yanında rabıta virdi gibi duaların da önemli bir yerinin olduğunu söylemek mümkündür. Hatta milyonlarca kardeşin birbirine yaptığı samimi duanın, Müslümanca bir bakışla etkisinin kesin olduğu söylenebilir. Yüce Allah'ın “Bana dua edin, duanıza icabet edeyim”¹³⁷ mealindeki ayetinin buna delaleti açıktır.

3.4. İhvân'ın Genel Mürşitlerinde Kardeşlik ve Fedakârlık Örnekleri

Bu başlık altında cüzün külle / parçanın bütüne delaleti düşünülerek İhvân'ın kuruluşundan günümüze rahmete intikal etmiş genel mürşitlerinin kısa bir hayat hikâyesi, ardından da sergiledikleri kardeşlik ve fedakârlık örneklerinden bazıları arz edilecektir.

3.4.1. Birinci Mürşit Hasan el-Bennâ (1906-1949)

“Kısaca el-Bennâ ve Hareketi” başlığı altında el-Bennâ'nın hayatından bahsedildiği için burada tekrar edilmesine ihtiyaç duyulmamıştır. Bu başlık altında sadece Hasan el-Bennâ'nın hayatından kardeşlik ve fedakârlığa delalet eden bazı örneklerin arz edilmesiyle yetinilecektir.

Çiftçinin Çay İkrarı

el-Bennâ Saîd bölgesinin köylerinden birine ziyarete gider. O gün İhvân büyük bir etkinlik gerçekleştirir. Etkinlik tamamlandıktan sonra çiftçilerden biri el-Bennâ'yı ısrarla eve davet eder. İhvân sayıca kalabalıktı. Ayrıca önceden planlanmış randevu ve görüşmeleri de vardı.

¹³⁶ Bennâ, *Mecuatı Resâil*, Nida, 223-224.

¹³⁷ Mü'min: 60.

el-Bennâ şiddetli ısrar üzerine, bu ziyaretini sadece kendisinin geleceği ve ikramın da bir fincan çayı geçmeyeceği şartıyla kabul eder. Onunla birlikte evine yönelirler. Adam eşinden acilen bir fincan çay hazırlamasını ister. İmam'ın ziyaretine çok sevinmişti. el-Bennâ çayı her yudumlamasında tebessüm ediyor ve onunla muhabbet ediyordu. Sonra da güzel bir şekilde uğurlamasıyla el-Bennâ kendisini bekleyen kardeşlerinin yanına gider. Ardından adam hemen eve döner, fincanın içinde kalan artıktan nasiplenmek için onu alır, ama bardakta çayın izinden başka bir şey bulamaz. Bir de ne görsün heyecandan olsa gerek şekerin yerine çaya tuz katılmıştı.¹³⁸ Bu sadece el-Bennâ'nın, kardeşinin mutluluğunu bozmamak için gösterdiği bir incelikti. Muhtemelen artığından nasiplenmek isteyecekleri için bunu anlayacaklarını veya yaptıkları hatanın farkına varıp üzüleceklerini düşündüğü için bardaktaki çayın tümünü içmişti.

İngiliz Elçiliğinin Yardım Teklifi

İngiliz elçiliğinden bir temsilci el-Bennâ ile görüşmek üzere Müslüman Kardeşlerin genel merkezine gelir. Ona şöyle der: İmparatorluğun projeleri içinde dini ve sosyal cemiyetlere yardım etme planı var. Bu kapsamda imparatorluk sizin de çalışma ve fedakârlıklarınızı takdir etmektedir. Bundan dolayı size karşılıksız olarak katkıda bulunmak ister, nitekim falanca ve falanca cemiyetlere ve şahıslara yardımda bulunduk. Buyrun şu on bin cüneyhlik bir çektir. Cemaate katkı olarak kullanırsınız.

Bunun üzerine el-Bennâ tebessüm ederek, siz savaştasınız, bu binliklere sizin daha çok ihtiyacınız var, dedi. Elçi miktarı artırmaya başladı, ancak el-Bennâ reddediyordu. Bazı kardeşlerimiz el-Bennâ'nın yaptığına şaşırıyor ve şöyle fısıldıyorlardı: Neden bu parayı alıp aleyhlerinde kullanmıyoruz? Bunun üzerine el-Bennâ'nın cevabı şöyle oldu: "Uzanan el karşı koyamaz, verileni alan el vurmaya güç yetiremez. Biz başkasının malıyla değil kendi malımızla, başkasının canıyla değil kendi canımızla mücadele ediyoruz."¹³⁹

el-Bennâ bu örnekle dava kardeşlerine, düşmandan alınan yardımlarla onlara karşı konamayacağını, onlarla mücadelenin kendi mallarından hatta gerekirse kendi canlarından yapacakları fedakârlıklarla mümkün olduğunu öğretiyordu.

Şehidin Babasına Taziye Ziyareti

Ömer Tilmisânî anlatıyor: Şehit İmam bu neslin evlatlarında cihad ruhunu diriltti. Kendisi de gençler de gençlerin babaları da bundan çok etkilendi. Bu konuda harika örnekler sergilendi.

---

¹³⁸ Hâmid, 58-59.

¹³⁹ Hâmid, 13-14.

Bu örneklerden biri şöyledir: Kardeşlerden birinin oğlu Filistin’de şehit oldu. İmam, şehidin babasına taziye için gitti. İnsanlar bunu duydu ve müthiş bir örnekle karşılaştılar. Çocuğun babası İmam’a, “Eğer taziye için geldiysen arkadaşlarınla birlikte dön. Ama beni tebrik etmek için geldiyseniz hoş geldiniz. Sen bize cihadı öğrettin, dünyada sağlayacağı izzet ve onuru; ahirette sağlayacağı bol mükâfatı beyan ettin. Allah seni hayırla mükâfatlandırsın. Ben sevabımın katlanmasını istiyorum. İşte bu ikinci oğlum, Allah’a yemin ederim ki onu cihad meydanlarında yanına alacaksın” dedi. Bu üzerine insanlar duygulandı, gözyaşları aktı, iniltiler yükseldi ve bu manzara karşısında İmam heyecandan ve yoğun duygudan ne diyeceğini bilmez oldu.¹⁴⁰

Bu olay, el-Bennâ’nın cemaat bireylerine öğrettiği ve daima canlı kalması için çeşitli münasebetlerde tekrarlanmasını istediği “Allah yolunda ölmek en büyük arzumuzdur” sloganının, bir slogandan öte gönüllere nasıl yerleştiğini göstermesi bakımından güzel bir fedakârlık örneğidir.

İstişareyi Önemsemesi

Muhammed Hâmid Ebû’n-Nasr anlatıyor: İhvân’ın talebi üzerine Hasan el-Bennâ 1942 de İsmailiye’den milletvekilliğine adaylığı açıkladı. Nahhas Paşa İngilizlerin çok baskı yaptıkları ve buna hükümet olarak mukavemet edemeyecekleri gerekçesiyle adaylıktan çekilmesini istedi. Durum cemaatin şura meclisine arz edilince bazıları bununla ilgili kararın, şahsi bir mesele olduğu için Hasan el-Bennâ’ya bıkılması gerektiğini, çoğunluk ise adaylıktan çekilmemesini istedi. el-Bennâ çekilmeyi tercih etti. Bu durum cemaat içinde biraz sıkıntıya neden oldu. Bunun üzerine el-Bennâ şöyle dedi: Adaylıktan çekilme meselesi gerçekleşmiştir. Ancak bundan sonra şartlar ne olursa olsun Genel Mürşid’in çoğunluğun görüşüne göre hareket etmesini rica ediyorum. Sonra beni telefonla arayarak bundan böyle şartlar ne olursa olsun çoğunluğun görüşüne göre hareket edeceğini ifade etti.¹⁴¹ Böylece el-Bennâ kardeşlerinin görüşlerini önemseydiğini ve şartlar ne olursa kendisinin de çoğunluğun görüşüne bağlı kalacağını beyan etmiştir.

3.4.2. İkinci Mürşit Hasan Hudaybî (1891-1973)

Hasan Hudaybî 1891’de Mısır’ın Kalyubiye iline bağlı bir köyde doğdu. Küçük yaşta Kur’ân-ı Kerîm’i ezberledi. 1915’te Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Bir müddet avukat olarak çalıştı. 1924’te yargı kurumuna geçti ve bu kurumda Yargıtay (Temyiz Mahkemesi) müsteşarlığına kadar yükseldi. 1951’de İhvân’ın genel mürşidi olunca bu görevinden istifa

¹⁴⁰ Hâmid, 65-66.

¹⁴¹ ‘Akıl, II, 836-837.

etti. 1954'te hapsedildi, hakkında idam hükmü verildi, sonra da bu hüküm müebbede dönüştürülerek hafifletildi. Daha sonra hastalığından dolayı ev hapsine alındı. 1965'te tekrar hapsedildi. 1971'de serbest bırakılan Hasan Hudaybî 1973'te vefat etti.¹⁴²

Hudaybî, İhvân hareketine 1943'te katıldı. el-Bennâ'nın özel danışmanı oldu. Fakat bu ilişki gizliydi. Sadece el-Bennâ'ya çok yakın olanlar bunu biliyordu. Yargıtay'daki konumu siyasetle ilgilenmesine engeldi. Ancak cemaate gereken katkıyı sağlıyordu. el-Bennâ şehadetinden on gün önce kardeşlerine ihtiyaç durumunda istişare etmek ve görüşlerinden yararlanmak üzere Hudaybî'ye başvurmalarını tavsiye etmişti.¹⁴³

Abdunnasır'ın İftiralarına Karşı Duruşu

Abdunnasır ve yandaşları İhvân'a yönelik iftira kampanyası başlattığı zaman Hudaybî ona bir mektup yazdı. Bu mektupta yar alan bazı ifadeler şöyledir: Ben hala İslam'ın selamıyla seni selamlıyorum, ancak sen selama ithamla, hakikatleri çarpıtmayla, gerçek dışı olaylar üretmeyle... karşılık veriyorsun. Bu İslam'ın adabından ve iyilerin ahlakından değildir. Sana olan nasihatimle hakka tutunacağını umuyor değilim, bu zor görünüyor. Sen Allah'ın huzuruna istediğin gibi çıkabilirsin. Ben, bu ümmetin nefesinin kesilmesi ve hürriyetinin kısıtlanmasıyla büyük bir sıkıntıya girdiğini, onu hayra ilettiğinize inanacak bir ışığa ihtiyaç duyduğunu anlamanızı istiyorum... Hudaybî'ye ve İhvân'a kızmak benliğinize işlemişse onlara kızabilirsiniz bu size kalmış bir şey; ama insanları İhvân aleyhine kışkırtmaya hakkınız yok. Bu durum asla başbakanların yapabileceği akıllıca bir davranış değil... Sizin göreviniz insanların yanlış yapanlarını da isabetli olanlarını da korumanız ve ümmetin hak üzere birliğini sağlamanızdır. Kuşkusuz, İhvân'ın akide erleri olduklarını, bu inançlarını kolayca terk etmeyeceklerini, onu müdafaa etmeyi bırakmayacaklarını biliyorsunuz. Dolayısıyla ümmetin bir kısmını aldatarak onlara karşı kışkırtmanın doğurabileceği tehlikeli sonuçlardan emin olunamaz."¹⁴⁴

Abdunnasır'a karşı hakkı savunması başlı başına bir fedakârlıktır. Zalime karşı her çeşit tehlikeyi göze alarak hakkı haykırmaktır. Nasihatiyle Abdunnasır'ın hakikate tutunabileceğini ummadığını belirtmesine rağmen, bununla sadece ümmetin içinde bulunduğu sıkıntıyı anlamasını sağlamaya çalıştığını ifade etmesi, ümmet için bu riske katlandığını göstermektedir.

¹⁴² Geniş bilgi için bkz. 'Akıl, I, 231-244; Abduh Mustafa ed-Dusûkî ve Meryem Seyyid Hendâvî, 'Amâlika fi Zemeni'n-Nisyan, Nida, İstanbul, 2015, I, 128-168.

¹⁴³ 'Akıl, I, 243; Dusûkî ve Hendâvî, I, 133.

¹⁴⁴ 'Akıl, Mürşidü'l-İhvânî'r-Rahilûn, 31-32.

Hakkında İdam Hükümü Verildiği Anki Duygusu

Hudaybî hakkında idam hükmü verildi. Daha sonra bu hüküm müebbede dönüştürülerek hafifletildi. Ona, hakkında idam hükmü verildiği zaman ne hissettin diye sorulduğunda, oturma odasından yatak odasına gideceğimi hissettim diyerek cevap vermiştir.¹⁴⁵ Bu örnek imanının ne kadar güçlü olduğuna davası uğrunda canını rahatlıkla verebileceğine delalet etmektedir.

Isıtıcıyı Dışarı Atması

Hapishane müdürü Hudaybî'nin tutuklanmış olmasına üzüyor onu sevindireceğini düşündüğü şeyler yapmaya çalışıyordu. Konumuna ve yaşına olan saygısından dolayı bir gün odasını ısıtacak ve daha rahat hale getirebilecek malzemeler gönderdi. Bunun üzerine Hudaybî, benim rahatım yerinde ısınma sıkıntım da yok, eğer bu tür şeyleri hapishanedeki herkese götürebilirsen beni sonuncu kılman beni sevindirir, yapamıyorsan da kalsın, teşekkür ederim, dedi. Hudaybî'nin onurlu duruşunu, örnek şahsiyetini ve fedakârlığını bilen hapishane müdürü günlük havalandırma saatinde zindan odasına bir elektrik sobası yerleştirir. Hudaybî zindan odasına dönünce zindanının bir köşesine yerleştirilmiş elektrik sobasıyla odanın ısınmış olduğunu görür. Hemen kapıya yönelir ve gardiyanın duyması için şiddetle kapıya vurur. Gardiyan kapıyı açtığında Hudaybî elindeki ısıtıcıyı dışarı fırlatır sonra da ses çıkarmadan kapıyı kapatır. Hapishane müdürü geldir, yaptığı bu şeyden dolayı kızar. Çünkü ona değer verdiği için bir ikram olarak kendi ısıtıcısını vermişti. Hudaybî de yaptığı bu iyilikten dolayı ona dua ettikten sonra, “Ben ancak hapishanedeki bütün kardeşlerimin ısındığı gün hediye kabul edebilirim” dedi.¹⁴⁶

Kardeşlerinin Çilelerini Paylaşması

Birçok İhvân mensubu Ocak 1954'te tutuklandı. Mart 1954'te de serbest bırakıldı. Birkaç ay sonra baskı ve şiddet uygulanarak tekrar tutuklandılar. Takdiri ilahi o günlerde Hudaybî davet faaliyetleri için Suudi Arabistan, Suriye ve Lübnan ziyaretlerindeydi. Bu sıkıntıyı duyar duymaz hemen Mısra dönmek için hazırlık yapılmasını emretti. Zor günlerinde kardeşlerinin yanında olmak, onlara sabrı tavsiye ederek teselli etmek ve liderlik sorumluluğunun gereğini yapabilmek için.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Dusukî ve Hendâvî, I, 146; Hâmid, 87.

¹⁴⁶ Dusukî ve Hendâvî, I, 143-144; Hâmid, 83.

¹⁴⁷ Dusukî ve Hendâvî, I, 162-163; Hâmid, 84; 'Akîl, I, 238.

Ahmed el-Bess anlatıyor: 1968 de Hudaybî ile karşılaştım. Cezasının bitmesine üç veya dört gün kalmıştı. Ona, cezan bittikten sonra evine mi yoksa Mezreat Tura hapishanesine mi gitmek istersin diye sordum. O da, sıkıntılarını paylaşmak üzere kardeşlerimin bulunduğu hapishaneye gitmek isterim dedi.¹⁴⁸

3.4.3. Üçüncü Mürşit Ömer Tilmisânî (1904-1986)

Tilmisânî 1904'te Kahire'de doğdu. 1933'te Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Avukat olarak çalıştı. 1932'de İhvân'a katıldı. İhvân'a katılan ilk avukat oldu. Tefsir, Hadis, Fıkıh, Siyer, Tarih ve Teracim gibi farklı ilimlerde de kendisini yetiştirdi. Farklı dönemlerde on yedi yıldan fazla ceza evinde kaldı. Hasan Hudaybî'nin vefatından sonra 1973'te Genel Mürşid oldu. 1986'da vefat etti.

Gerek düşünce gerekse tabiat olarak şiddetin her çeşidine karşıydı. Ancak zulme karşı asla sessiz kalmazdı. İsmailiye'de Reis Enver Sedat'ın radyo ve televizyonlarda canlı olarak yayınlanan bir konferansına, davet üzere katılmıştı. Sedat İhvân'ı fitne çıkarmakla itham edince karşısına dikilip: “Doğal olarak bana yapılan herhangi bir zulmü, en yüksek şikâyet mercii olman vasfıyla sana şikâyet ederim. Ama şu anda sen bana zulmediyorsun, seni de sadece Allah'a şikâyet ediyorum” dedi. Bu şikâyetini duyar duymaz sinirlenen Sedat hemen şikâyetini geri almasını ister. Bunun üzerine Tilmisânî vakur bir şekilde “Ben seni bir zalime şikâyet etmedim, adil olan ve ne dediğimi bilen Rabb'e şikâyet ettim” dedi.¹⁴⁹

Çeki Afgan Mücahitlerine Havale Etmesi

Birleşik Arap Emirlikleri Kültür Bakan'ı 1982'de Ömer Tilmisânî'yi konferans vermesi için davet etti. O da bu davete icabet etti. Ebû Dabî de bulunan Kültür Kulübü'nde, salonun içini ve çevresini tıklım tıklım dolduran büyük kalabalığa konferans verdi. Gerek televizyon gerekse İttihad gazetesi onunla birkaç röportaj yaptı. Ziyaretin sonunda bakanlık değerli misafirine otuz beş bin dirhemlik bir çek verdi. Tilmisânî bu ikramları için teşekkür etti. Hemen ardından Cabir Rızk'tan bu çeki Afgan mücahitlerine havale etmesini istedi.¹⁵⁰

Yaptığı Hizmete Karşı bir Ücret Almaması

Ezher Üniversitesi Abdulhalim Mahmûd döneminde şeria ve kanun alanında konferanslar vermesi için Ömer Tilmisânî'yi davet eder. Görevli, ücretlerinin verilmesi için konferans

¹⁴⁸ Hâmid, 95.

¹⁴⁹ Akıl, II, 657-669;

¹⁵⁰ Hâmid, 136.

veren hocaların listesini getirince, Abdulhalim Mahmud, Ömer Tilmisânî'nin ismini de listede görür. Bunun üzerine görevliye, Tilmisânî'nin bu tür hizmetlerde ücret almadığını söyler, bundan dolayı ismini listeden çıkarmasını ister. Aralarında biraz konuşma geçer fakat görevli onun ismini listeden çıkarmaz. Ücret ödeneceği zaman görevli ücret listesini imzalaması için ilgili evrakı Tilmisânî'ye götürür, ancak Tilmisânî onu imzalamaz. Bunun üzerine görevli Abdulhalim Mahmûd'a gider, durumu arz eder. Abdulhalim Mahmûd da görevliye, ben sana Tilmisânî'nin ücret alanlardan olmadığını söylememiş miydim der.¹⁵¹

Dini dergilerden biri düzenlediği bir sempozyuma Ömer Tilmisânî'yi davet eder, o da bu davete icabet eder. Sonra imzalaması için görevli ona bir evrak getirir. Tilmisânî bu nedir der? O da Sempozyuma sunduğu katkının karşılığı olduğunu söyler. Bunun üzerine Tilmisânî Allah'a davet için bir karşılık ödeyeceğinizi bilseydim gelmezdim der. Görevli, bunun yol masrafları için verildiğini söyler. Tilmisânî, yanında kardeşlerinin bu tür hizmetler için tahsis ettiği bir aracın bulunduğunu söyler. Görevli, herkesin bu ücreti aldığını söyler. Bunun üzerine Tilmisânî de ancak ben bahsettiğin herkesten değilim. Ben Allah'ın kapısında bekleyen bir adamım, bir şey almadan veya imzalamadan dönerim der.¹⁵²

Kardeşlerine Değer Vermesi

Bu başlık altında biri özel yani cemaatteki kardeşine, diğeri genel yani müslüman kardeşine verdiği değeri gösteren iki örnek arz edilecektir.

Muhammed Abdullah el-Hatîb anlatıyor: Ömer Tilmisânî yazdığı bir şeyin gözden geçirilip düzeltilmesini istediği zaman ofisime gelir bana şöyle derdi. Allah için gördüğün bir yanlış varsa düzeltesin asla kıymamazlık ederek görmezden gelmeysin derdi. Bunu adet edinmişti. Aşırı bir yorgunluk veya hastalık olmadığı sürece bir şey istediği zaman bizzat kardeşinin ofisine giderdi.¹⁵³

Tilmisânî, Birleşik Arap Emirlikleri Kültür Bakanlığının daveti üzerine geldiği zaman, bazı kimseler ziyaretlerinde ona eşlik eden şoföre Tilmisânî'nin nasıl biri olduğunu soruldular. Bunun üzerine şoför Tilmisânî hakkında şunları anlattı: Birçok önemli şahsiyet ve bakanlara ziyaretlerinde şoför olarak eşlik ettim. Ancak ahlakında, mütevaziliğinde, hayasında, iffetinde, zühdünde ve şefkatinde onun gibisini görmedim. Büyük şahsiyetler taksiye binince arka koltuğa binmeyi adet edinmişlerdir. Ancak o mütevaziliğinden yanımdaki koltuğa

---

¹⁵¹ Hâmid, 137-138.

¹⁵² Hâmid, 139.

¹⁵³ Hâmid, 140.

oturdu. Benimle tanıştı ve bütün şefkat ve merhametiyle benim, ailemin ve çocuklarımın halini sordu. Her yemek ziyafetinde de beni beraberinde götürür ve yanına oturturdu.¹⁵⁴

Eşine Olan Vefakârlığı

Tilmisânî İskenderiye’de davet edildiği bazı görüşmelere icabet etti. Ramazan ayıydı. Kardeşler ona bir iftar programı düzenledi. Sofrada içecek olarak mango vardı. Kardeşlerden biri ona bir bardak mango takdim etti. Ancak Tilmisânî içemeyeceğini ifade etti. Akabinde bazı kardeşler Tilmisânî’nin yüzünde, bir şeyden etkilendiğini hissettiler. Ona, mangonun sağlığına bir zararı mı var diye sordular. O, hayır dedi. İftardan sonra bazı kardeşler mango içmemesinin sırrını öğrenmek istedi ve bu isteklerinde ısrarcı davrandılar. Bunun üzerine Tilmisânî şöyle dedi: İşimden geç döndüğüm zamanlarda eşim iki bardak mango hazırlamış vaziyette beni beklerdi. Eve vardığımda beraber içmeyi adet edinmiştim. Vefat ettikten sonra onsuz içmek bana ağır geliyor. Allah’ın cennette bizi bir araya getirmesini ve cennet içeceklerinden beraberce içmeyi nasip etmesini diliyorum, dedi.¹⁵⁵

3.4.4. Dördüncü Mürşid Muhammed Hâmid Ebû’n-Nasr (1913-1996)

Muhammed Hâmid Ebû’n-Nasr 1913’te Asyot’a bağlı Manfalut’ta doğdu. 1933’te liseyi bitirdi. Akabinde Mısır’ın zenginlerinden olan ailesinin servetini idare etmeyle meşgul oldu. Sosyal işlerde ve İslami çalışmalarda aktif rol üstlendi. 1932’de Menfalut’ta Sosyal İslah Cemiyeti’nin, 1933’te Müslüman Gençler Cemiyeti’nin üyesiydi. 1934’te Müslüman Kardeşler Cemaati’ne katıldı. Müslüman Kardeşler hareketinde Mektebü’l İrşad üyeliğine seçildi. 1954 olaylarında birçok cemaat üyesiyle birlikte hapsedildi. 25 yıl ağır işlerde çalışma ile müebbet hapse mahkûm edildi. Bunun yirmi yılını tamamladıktan sonra 1974’te hapisneden çıktı. İslami çalışmalarına devam etti. Tilmisânî’nin vefatından sonra 1986’da Müslüman Kardeşlerin Genel Mürşitliğine seçildi. İhvân ilk kez 1987 de onun döneminde 36 milletvekiliyle meclise girdi. 1996’da vefat etti.¹⁵⁶

Kardeşlerine Sadakati

Kendisi anlatıyor: Subaylar hareketinden sonra Abdunnasır beni ve Şeyh Muhammed Fergali’yi evine, sabah kahvaltısına davet etti. İhvân ile Subaylar Hareketi liderleri arasında meydana gelen sıkıntıyı gidermek ve Ezher’i ıslah etmek istediğini söyledi. Onun sözlerinden Ezher Rektörlüğüne Muhammed Fergali’yi getirmek istediği, Asyot’lu olmamız hasebiyle Asyot’lu Müslüman Kardeşleri etrafında toplayarak Müslüman Kardeşlere karşı kullanmak

¹⁵⁴ Hâmid, 151.

¹⁵⁵ Hâmid, 153-154.

¹⁵⁶ ‘Akıl, II, 834-836.

istediği anlaşılyordu. Bunu başaramadı. Ancak Şeyh Muhammed Fergali'nin akibeti idam, benim akibetim de ağır işlerde çalıştırılmak üzere müebbet hapis cezasına çarptırılmak oldu.

19.11.1954'te sabah saat beşte, elli asker, beş subay ve polisler aramak için evime girdiler. Merkez görevlisi, valinin mahkemeye çıkmama engel olabilmesi için İhvân'dan istifa etmem gerektiğini söyledi. Bunu şiddetle reddedip onlara: Bu mümkün değil, ben bu cemaate katıldığımda aklım başımdaydı, İslam'ın prensiplerini gerçekleştirme yolunda engellerin olduğunu çok iyi biliyordum. Allah'a hamd olsun ben ahdime bağlı, cemaatime sadığım, dedim. Sonra hepimizi hapishanelerde gözaltına aldılar, bütün kardeşlerimize en kötü işkenceler yapıldı. 27.11.1954'te de mahkemeye sevk edildik, saçma bir duruşmadan sonra karar günü olan 4.12.1954'e kadar her çeşit işkenceye maruz bırakıldık. Karar günü Abdulkadir Udeh ve Muhammed Fargali'nin de içinde bulunduğu bazı kardeşlerimize idam cezası, Hasan Hudaybî ve benim de içinde bulunduğum bazı kardeşlerimize ağır işlerde çalıştırılmak üzere müebbet hapis cezası, Ömer Tilmisânî ve diğerlerine 15 yıl hapis cezası verildi.¹⁵⁷

3.4.5. Beşinci Mürşid Mustafa Meşhur (1921-2002)

Mustafa meşhur 1921'de Şarkiye iline bağlı Sa'diyyîn'de dindarlığı, cömertliği ve faziletiyle tanınan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Kahire Üniversitesi (Eski adıyla 1. Fuad Üniversitesi) Ulûm Fakültesi'nden 1942'de üstün başarıyla mezun oldu ve üstün başarı ödülü aldı. Astronomi biliminde uzmanlaşıp Meteoroloji Dairesi'nde çalıştı. 1945'te amcasının kızıyla evlendiği zaman ona “Benim ilk eşim davamdır, sen de ikinci eşim olacaksın, onunla uğraşırken seni ihmal etme durumunda kalırsam sakın kıskanmayasın” demişti. Buna karşı eşinden, “Ben de onun hizmetçisiyim” cevabını almıştı.

Müslüman Kardeşler Cemaatine 1936'da 15 yaşında iken katıldı. Meşhur İhvân'ın içinde et-Tanzimü'l-Has¹⁵⁸ olarak isimlendirilen özel teşkilatın üyesi hata liderlerindendi. Farklı dönemlerde hapsedilen Mustafa meşhur yaklaşık 19 yıl ceza evinde kalmıştır.¹⁵⁹ Muhammed Hâmid Ebû'n-Nasr'ın 'ın vefatından sonra 1996 da Müslüman Kardeşlerin Genel Mürşitliğine seçildi. 2002 yılında vefat etti.

Jeep Davası

---

¹⁵⁷ ‘Akıl, II, 837-838.

¹⁵⁸ Bennâ bu teşkilatı 1940 ta kurmuştu. İhvan gençlerinin dindarlık, ahlak, cihad aşkı ve fedakârlık bakımından en seçkin olanlarından oluşturmuştu. Amacı Mısırı İngiliz sömürgesinden, Filistin'i de Yahudilerle işbirliği yapıp onlara Filistin'de bir devlet inşa etmeye çalışan İngilizlerin sömürgesinden kurtarmak için gençlere yüksek askeri bir eğitim vermektir. <https://2u.pw/YvGB0v> (12.01.2023)

¹⁵⁹ <https://2u.pw/YvGB0v> (12.01.2023); ‘Akıl, II, 1167-1170.

Mustafa Meşhur'un muhtemelen en ağır davası jeep davası olarak bilinen davadır.¹⁶⁰ Bu dava için 1948-1951 yılları arasında 89 duruşma gerçekleşmiştir. Mustafa Meşhur bu davada itham edildiği şeyi reddetmemiş, mahkemede af dilememiştir. Çünkü yaptığıının doğru olduğuna inancı tamdı.

Bu davada ilgiyi çeken güzel şey mahkemenin başkanlığını yürüten Kahire İstinaf Mahkemesi vekili Müsteşar Ahmed Kamil Bey'in mahkemedeki şu ifadeleridir: Mahkeme Müslüman Kardeşler Cemaati'nin nasıl oluştuğu ve gençlerin nasıl ona yöneldiği konusunda bilgi sahibidir. Cemaati inşa edenin gönülleri kirlerden temizlemeyi amaçladığını, kalpleri vatan sevgisi ve onun uğrunda canla malla fedakârlıkta bulunma aşkıyla tutuşan yüksek kültüre sahip bir nesil yetiştirmeyi hedeflediğini biliyor. Bu cemaati tesis edenin, hedeflerine ulaşabilmeleri için gençlerin önüne büyük bir örnek sunması gerekiyordu. Bu örneği İslam dininde ve onun ilkelerini açık bir şekilde beyan eden, her zaman ve zeminde uygulanmaya müsait olan Kur'ân ve Sünnet'in belirlediği ilkelerde buldu. Gençler de bu örneğe dayanarak körelmiş duyguları galeyana getirmiş, toprakları işgal edilmiş halkların genel tabiatı olan zafiyet ve zillete son vermiş, insanları bu dinin ibadet, maneviyat ve dünya hükümlerine dair usul ve öğretilerini diriltmeye çağırmıştır. Gençler, bu milletin toplumsal anlayışının ihya edilmesi önündeki tek engelin yaklaşık yetmiş yıldır bu topraklara yerleşmiş olan İngiliz işgal kuvvetleri olduğunu görünce bunlara karşı mücadeleye koyulmuşlardır. Bu açıklama mahkeme başkanının, Devrim Mahkemesi'nin üç dakika içinde Mustafa Meşhur ve 27 arkadaşına 10 yıl ağır işlerde çalıştırılmak üzere hapsedilmelerine dair verdiği kararı okumadan önce, dava hakkında yaptığı açıklamadır.

Mahkeme başkanı yargıladığı gençleri takdir ediyordu. İhlaslarına, samimiyetlerine ve davalarına olan adanmışlıklarına hayran kalmıştı. Bundan dolayı yargıdaki görevinden istifa edip Müslüman Kardeşlere katıldı. "Yargılıyordum... onlara katıldım" diyordu. Sonra bir kitap yazıp neşretti ve kitabında hocaları ve gençleri, Müslüman Kardeşler Cemaatin'e katılmaya davet ediyordu. Kendilerini yargılayan yargıcı, haklı olduklarına ve davalarının asaletine ikna edebilen gençleri yetiştiren cemaate katılmaya çağırıyordu.¹⁶¹

Fedakârlığı

Abdurrauf Bedran anlatıyor: 1965 yılında Mustafa Meşhur ile birlikte hapisshanedeydik. Mahpusların iç çamaşırlarını yıkamak görevi bize verilmişti. Hapishanede hem İhvân

¹⁶⁰ Jeep davası için bkz. <https://2u.pw/gi7GZ9> (12.01.2023)

¹⁶¹ <https://2u.pw/syclwQ> (12.01.2022)

mensupları hem de diğerleri vardı. Mustafa Meşhur bana üst iç çamaşırları yıkamamı emretti. Kendisi ise alt iç çamaşırları yıkayacağını söyledi. Yani zor ve tiksindirici olan işi kendisine diğerini ise bana bırakarak beni kendisine tercih ediyordu. Çünkü özellikle hapishane koşullarında alt iç çamaşırlar daha çok kirleniyor, bazen günlük yıkanmaları gerekebiliyordu. Ne kadar ısrar ettiysem de alt çamaşırları kendisinin yıkayacağı hususunda diretiyor ve artık bu mesele kapanmıştır, her defasında tartışmayalım diyordu.¹⁶² Daha sonraki dönemlerde Mustafa Meşhur İhvân'ın Genel Mürşidi, Abdurrauf Bedran ise Mektebül İrşad üyesi olarak bu davaya hizmet etmeye devam etmişlerdir.

3.4.6. Mürşid Memun Hudaybi (1921-2004)

Memun Hudaybi İhvân'ın ikinci genel mürşidi olan Hasan Hudaybî'nin oğludur. 1921'de Sûhac iline bağlı olan Şivave'de doğdu. 1941'de Kahire Üniversitesi (eski adıyla 1. Fuad Üniversitesi) Hukuk Fakültesi'nden döneminin onuncusu olarak mezun oldu. Savcı olarak tayin edildi. Yargıtay başkanı makamına kadar yükseldi. 1956'da ikinci Arap-İsrail savaşı esnasındaki halk direnişinde aktif rol oynadı. Gazze Mahkemesi başkanlığı yaptı. İsrail ordusu tarafından bir müddet hapsedildi. Sonra Müslüman Kardeşler Cemaati'ne katıldı. 1965-1971 yılları arasında hapsedildi. Hapsedilmesiyle görevinden de alındı. 1971'de beraat ettikten sonra açtığı dava ile mahkeme tarafından göreve dönme hakkı kazandıysa da hükümet hiçbir gerekçe göstermeden görevine dönüşünü reddetti. 1978'de İhvân'dan milletvekili olarak meclise girdi. 2002'de Mustafa Meşhur'un vefatından sonra İhvân'ın Genel Mürşidi oldu. 2004 yılında Kahire'de vefat etti.¹⁶³

Kardeşleriyle İstişare Metodu

Muhammed Habib anlatıyor: Müslüman Kardeşler'in şura ilkesini uygulamadığını söyleyenler ne şura hakkında bir şey biliyorlar ne de Müslüman Kardeşleri tanıyorlar. Müsteşar Memun Hudaybî herhangi bir mesele hakkında Mektebül'l-İrşad üyelerinin görüşünü almak istediği zaman şöyle yapardı: Mesele ile ilgili kendi fikrine hiçbir şekilde meyil oluşmaması için şahsi görüşünü açıklamadan, hata ona delalet edebilecek bir işaret dahi hissettirmeden meseleyi bütün ayrıntılarıyla ortaya koyardı. Sonra da konu ile ilgili görüşlerimizi tek tek dinlerdi. Öyle ki biz tartışmadan usanırdık ancak o dinlemeye devam ederdi. Bu esnada da ne yüz işaretleriyle ne de açıklamalarıyla herhangi bir görüşe meylettiğine veya ondan hoşlanmadığına delalet eden bir şey hissettirmezdi. Ortak görüş veya

¹⁶² Bu olayı kendisiyle yaptığım görüşmede Halid Şahin, Abdurrauf Bedran'dan naklederek bana anlattı. (12.01.2023)

¹⁶³ 'Akıl, III, 159-167.

çoğunluğun görüşü belli olduğu zaman kendi görüşünü belirtmeden hemen o görüşü esas alırdı. Ancak ihtilafın çözümünün kendi görüşünü beyan etmeyi gerektirdiği zamanlarda ise kendi kanaatini açıklayarak ihtilafı bitirirdi. O böyleydi. Ondan öncekiler de böyleydiler. En yüksek düzeyde tevazu ve en mükemmel şekilde liderlik örnekleri sunuyorlardı.¹⁶⁴

3.4.7. Yedinci Mürşid Muhammed Mehdi Akif (1928-1917)

Muhammed Mehdi Akif 1928'de Mısır'ın Mansura ilinin bir köyünde doğdu. İlkokulu Mansura'da okudu. Sonra Kahire'ye yerleşti. 1950'de Kahire'de Beden Eğitimi Yüksek Okulu'ndan mezun oldu. Mezun olduktan sonra 1. Fuad Lisesi'nde beden eğitimi öğretmenliği yaptı. 1951'de Hukuk Fakültesine girdi.

1940 yılında İhvân ile tanıştı. İhva'nın et-Tanzimü'l-Has teşkilatına katıldı. Cemaatin içindeki en önemli birimlerden olan öğrenci biriminin ve İhvân'ın genel merkezinde eğitim kısmının başkanı oldu. 1954'te hakkında idam kararı verildi. Sonra da bu karar ağır işlerde çalıştırılmak üzere müebbet hapis cezasına dönüştürüldü. Tam 20 yıl cezaevinde kaldı. 1974'te hapisneden çıktıktan sonra Talim ve Terbiye Bakanlığı Gençlik Genel Müdürü oldu. 1980'de Almanya Münih'de İslam Merkezi müdürü olarak çalıştı. 1986'da Mısır'a dönen Akif tekrar İhvân'ın gençlik birimi başkanlığını üstlendi. 1987'de Mecliste İhvân'ı temsil eden 35 milletvekilinden biriydi. 1987'den itibaren Mektebül-İrşad'ın üyesi olarak çalıştı. 1996'da hakkında üç yıl hapis cezası verildi. 1999 cezaevinden çıkan Akif, cemaatin İslam Âlemiyle ilişkisini takip etti. 2004'te Memun Hidaybi'nin vefatından sonra İhvân'ın Genel Mürşidi oldu. 2010 da bu görevi Muhammed Bedi'e bıraktı. Ancak cemaatteki çalışmasına aktif olarak devam etti. Abdulfettah Sisi'nin askeri devriminden sonra tutuklanan Akif 2017'de vefat etti.¹⁶⁵

Vatana ve Ümmete Olan Sevgisi

Alya Akif'in babasına olan son ziyaretinde ondan aktardığı ifadeler Akif'in vatanına olan sevgisini ifade etmesi bakımından son derece etkileyici ve anlamlıdır. O kendisini ziyarete gelen kızına ölümden çekinmediğini ve korkmadığını ancak Mısır için endişelendiğini ifade etmişti.¹⁶⁶

Cemal Nassar anlatıyor: 2002'den beri İkhwan.online sitesinin genel yayın yönetmeni olarak çalıştığım için Muhammed Akif'e yakın olma imkanım oldu. Onunla yaşadığım bazı anılarım oldu. Beni çok etkileyen bu anılardan biri şöyledir: Akif, Mektebül-İrşad'ın üyesiiken

¹⁶⁴ 'Akil, III, 166.

¹⁶⁵ <https://2u.pw/dQVtE1> (19.01.1023).

¹⁶⁶ Nessar, Cemal, <https://2u.pw/lcDqJz> (19.01.1023).

onunla bir röportaj yapmak istedik. Akif'in belirlediği zamanda onunla görüşebilmek için, saha vakti gitmek üzere kameramanla anlaştık. Ancak kameraman anlaştığımız zamana göre on dakika gecikti. Dolayısıyla gecikmeli olarak randevumuza gidebildik. Akif'in kızgın bir şekilde bizi beklemekte olduğunu gördük. Çünkü randevu saati konusundaki hassasiyet onun özelliklerindendi. Bize şöyle dedi: Söyleyin bakalım, randevularına geciken gençler ümmet inşa edebilirler mi?¹⁶⁷

Şuraya Bağlılığı ve Kardeşlerinin Görüşlerini Önemsemesi

Cemal Nassar anlatıyor: Onun hayatında şura prensibini önemseydiğine ve ona bağlı olduğuna delalet eden önemli hususlardan biri şudur: 2004'te İhvân'a Genel Mürşid olarak seçilmesi gerçekleştiğinde, ben o zaman bazı arkadaşlarla bitişik odadaydık. Onun, uluslararası teşkilattaki sorumlu kardeşlerinin de görüşlerini almadan Mürşid olarak seçildiğine itimat etmeyeceğini söylediği anlaşıyordu. Her taraftan muvafakat geldikten sonra "İşte şimdi sorumluluğu kabul ederim. Ve sizinle de birlikte olarak davamızın ve ümmetimizin hizmetindeyiz." dedi.¹⁶⁸

Kardeşleri ve Davası Uğrunda Sergilediği Eşsiz Fedakârlık ve Askerlik Örneği

Cemal Nassar anlatıyor: Muhammed Mehdi Akif, kardeşlerini sorumluluğu yüklenmeye teşvik etme, yönetimi barışçıl bir şekilde diğer kardeşlerine devredebilme konularında Müslüman Kardeşlerin Mısır'daki bütün siyasi güçlere örnek olduğunu göstermek istemiştir. Şöyle ki, İhvân'ın iç tüzüğüne göre Genel Mürşit altı yıllığına seçilir. Bu süre dolduktan sonra ikinci altı yıl için ona tekrar seçilebilme hakkı tanınır. Akif'in 2010 yılında birinci altı yıllık dönemi tamamlandı. 2. altı yıl için de görevine devam etmesi hususunda İhvân'ın yaptığı bütün baskılara rağmen Akif 2. altı yıl için görev yapmayacağı konusunda ısrarcı davrandı. Fiilen de böyle oldu. Onun ardından Muhammed Bedi seçildi. O ise bir adım geriye çekilerek Mektebü'l-İrşad'da hizmetine devam etti.

En Önemlisi Müslümanların Birliği

Bir röportaj esnasında gazeteci ona, hilafet hakkında ne dersin diye sordu. Bunun üzerine Müslümanların birliğinin önemini anlattı. Bunu kuvvet açısından Avrupa Birliğine benzetti. Gazeteci peki, o zaman Mısır'ın durumu ne olur, halifenin mesela Malezya'dan veya başka bir yerden olmasını kabul eder mi, diye sordu. Akif, evladım, mesele bundan daha büyük Mısır'a ne olur ki? Müslümanların birliği her şeyden daha önemlidir, dedi.

¹⁶⁷ Nassar, <https://2u.pw/9Dmb1y> (19.02.2023).

¹⁶⁸ Nassar, <https://2u.pw/9Dmb1y> (19.02.2023)

Sonuç

“Kur’an ve Sünnet’in Gölgesinde Bir Kardeşlik Örneği” dediğimizde aklımıza ilk gelen şeyin tarihin seyrini karanlıktan aydınlığa çevirmede büyük payı olan ashâb-ı kiramın oluşturduğu kardeşlik ve fedakârlık örnekleri olması son derece doğaldır. Çünkü onlar bizzat Yüce Allah tarafından hayatın bütün alanlarında örnekliliği tescil edilmiş ve tabi olunması emredilmiş Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yetiştirdiği bir nesildir. Bundan dolayı örneklilik bakımından gönüller hep onları arar. Ancak bu durum kardeşlik ve fedakârlık örnekleri sunmada onların izinde giden, onları örnek edinen ve yaşadıkları zaman diliminde çağdaşlarına örnek olabilecek başka nesillerin yetişmediği / yetişemeyeceği anlamına gelmez.

Kur’ân-ı Kerîm’in gelecek bütün zamanlarda uyulması gereken evrensel bir kitap olması, Hz. Peygamberin de bizzat Kur’an’ın emriyle uyulması gereken bir örnek olarak sunulması, doğal olarak onun örnekliliğinde yetişen sahabe neslini model edinen ve onlar gibi yaşamaya çalışan nesillerin sonraki zamanlarda da yetişebileceğini ve onlar gibi kardeşlik ve fedakârlık örnekleri sunabileceklerini gerektirmektedir.

Bu çalışmada 20. yüzyılın ilk yarısının ortalarında kurulan, günümüze kadar da varlığını devam ettiren ve birçok ülkede mensubu bulunan “İhvân-ı Müslimîn’de Kardeşlik” örneği ele alındı. Onların kardeşlik ve fedakârlık anlayışlarını dayandırdıkları Kur’ân ve Sünnet’ten konu ile ilgili bazı naslar serdedildi. Örnek edindiklerini sıklıkla ifade ettikleri sahabîlerin bu anlamda sergiledikleri bazı misaller kısaca arz edildi. Sonra da onların kardeşlik ve fedakârlık anlayışı açıklandı. Böylece İhvan’ın bu konudaki anlayışının Kur’ân ve Sünnet’te uyup uymadığının ve bu iki kaynağı uygulayan sahabe neslinin sergilediği örnekliliğe benzeyip benzemediğinin okuyucu tarafından gözlemlenebilmesi sağlandı.

İhvân’ın kardeşlik ve fedakârlık anlayışlarının ve bu anlamda sergiledikleri örneklerin incelendiği bu çalışmada cemaatin isminden, biat rükünlerinden ve günlük rabîta virtlerinden hareketle bu konudaki anlayışlarının Kur’ân ve Sünnet’in ilkelerine uygun bir anlayışı yansıttığı anlaşılmıştır. Rahmete intikal etmiş İhvân Mürşitleri’nin bu anlamda sergiledikleri örneklerden hareketle de İhvân’ın ashâb-ı kiramın sergiledikleri örnekleri hatırlattıkları görülmüştür.

Çalışma esnasında birçok İhvân bireyinin hayatında da, sahabe hayatını hatırlatan birçok örnekle karşılaşıldığını, çalışmanın hacmini fazlasıyla aşacağından o örneklerle yer verilmediğini, dolayısıyla bu konuda araştırma yapmak isteyenler için birçok örneğin bulunduğunu ifade etmek isterim.

Belirtmek istediğim bir diğer husus da İhvân örneği üzerinde yapılan bu çalışmadan hareketle çağımızda Kur'ân ve Sünnet'in öğretilerini sahabe neslini hatırlatacak bir şekilde yaşayan başka oluşumların da var olduğu söylenebilir. Alanda yapılacak çalışmalar bunu ortaya koyacaktır. İnsanlar, çağdaşları arasında Kur'ân ve Sünnet'in ilkelerine göre hayatlarına yön verebilen topluluk veya bireyleri gördüğü zaman bu ilkelerin uygulanabilir olduğunu daha kolay anlarlar. Bu da erdemli birey ve toplumların tesisine katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla bu sahada yapılacak çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça

- Akbaş, Mehmet, *İki Dava Adamı Hasan el-Benna-Said Nursi*, Nida Yayıncılık, İstanbul 2019.
- Akîl, Abdullah, *Min A'lami'd-Da'veti ve'l- Hareketi'l-İslâmiyye*, 4. Baskı, Dâru'l-Beşir, 2017.
- Akîl, Abdullah, *Mürşidü'l-İhvâni'r-Rahilûn*, Nadî Şebabî, byy., bty.
- Aşûr, Vasfî, <https://2u.pw/IMgpNG> (22.11.2022)
- Bennâ, Hasan, *Mecmuatu Resâil*, Nida, İstanbul, 2014;
- Bennâ, Hasan, *Mecmuatu'r-Resail*, Daru'd-Da've, İskenderiye, 1989.
- Bennâ, *Müzekkirâtü'd-Da'veti ve'd-Dâ'ie*, Mektebetu Âfâk, Kuveyt, 2012.
- Benna, Hasan, *Risaleler*, trc. Mehmet AKBAŞ-Recep SONGÜL, İstanbul, Nida Yayıncılık, 2006.
- Buhârî, *Camii'l-Müsne'di's-Sahîh*, 3. Baskı, Daru İbn Kesîr, thk: Mustafa Dîb el-Buğa, Yemame-Beyrut, 1987.
- Dusûkî Abduh ve Meryem Seyyid Hendâvî, *'Amalika fî Zemeni'n-Nisyân*, Nida, İstanbul, 2015.
- Ebû Davud es-Sicistânî, *Süneni Ebî Dâvud*, thk: Şuayb el-Arnaut ve Muhammed Kamil Karabellî, Dâru'r-Risâle el-Alemiyye, byy., 2009.
- Hakim en-Nisabûrî, *el-Müstedrek ala's-Sahih*, Daru't-Ta'sîl, byy., 2014.
- Hâmid, Abdulhalîm, *Mietu Mevkîf min Hayati'l-Mürşidin*, Daru't-Tevzi ve'n-Neşri'l-İslamiyye, Kahire, 1993.
- Hasan el-Bennâ ve Müslüman Kardeşler Uluslararası Sempozyumu*, 5-6 Mayıs, Medeniyet İlim Kültür Eğitim ve Dayanışma Derneği, Ankara 2012.

<https://2u.pw/d29Nm8> (20.12.2022).

<https://2u.pw/dQVtE1> (19.01.1023).

<https://2u.pw/gi7GZ9> (12.01.2023)

<https://2u.pw/YvGB0v> (12.01.2023).

İbn Hibban, Muhammed, *el-Ihsan fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, thk: Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1988.

Jackson, Robert, *Hasan el-Bennâ, er-Reculü'l-Kur'anî*, Muhtaru'l-İslami, Kahire, 1977.

Kandehlevî, Muhammed Yusuf, *Hayatu's-Sahâbe*, Mektebetu Dari't-Turas, Kahire, bty.

Karadâvî, Yûsuf, *Nahve Vahdetin Fikriyye*, Mektebetu Vehbe, Kahire, 1991.

Karadâvî, Yûsuf, *et-Terbiyetü'l-İslâmiyye ve Medresetü Hasan el-Bennâ*, 3. Baskı, Mektebetu Vehbe, Kahire, 1992.

Müslim, *el-Müsnedu's-Sahih*, thk: Merkezü'l-Buhus, Daru't-Te'sîl, Kahire, bty.

Nessar, Cemal, <https://2u.pw/9Dmb1y> (19.02.2023).

Nessar, Cemal, <https://2u.pw/lcDqJz> (19.01.1023).

Receb el-Bennâ, *Fi'l-Mieviyetil Ūlâ li Mevlidi'l-İmâm Hasan el-Bennâ*, <https://2u.pw/XvFhPZ> (21.01.2023).

KUR'ÂN PERSPEKTİFİNDEN İMAN KARDEŞLİĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DEMİR*

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi

Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi)

Özet

Kur'ân'a göre Hz. Âdem insanların atasıdır. İnsanlar asıl, yani kök itibarıyla hepsi aynıdır. Buna insanî kardeşlik denilebilir. Bunun yanı sıra aynı anne ve babanın ya da bu ikisinden herhangi birinin çocuğu olanlar da nesebî kardeşler olarak ifade edilmektedir. Bu iki kardeşlik türüne maddî (biyolojik) kardeşlik demek mümkündür. Ayrıca zikredilen bu maddî iki çeşit kardeşlikten başka farklı inançlara sahip insanların hak veya batıl olan aynı inancı paylaşarak kendi aralarında oluşturdukları manevî (itikadî) kardeşlikten de söz edilebilir.

Kur'an önce maddî yani insanî kardeşliği ve nesebî kardeşliği dile getirir. Bu noktada nesebî kardeşliğin önemini belirtir. Maddî kardeşliğin insanî kardeşliğini genel çerçevede, nesebî kardeşliğini ise özel çerçevede nikâh, miras ve benzeri dairelerde mütalaa eder. Sonra şirk, nifak, putperestlik, inkâr, iman kardeşliği gibi şekilde ifade edilebilecek olan manevî kardeşlikten bahsederek bunların arasından önemseyip vurguladığı iman kardeşliğini dünya ve ahiret hayatında esas ve gerçek kardeşlik olarak değerlendirebilir. Bu durum, muhtelif kültür ve inançlara sahip olan insanların hayatı birlikte yaşama fırsatını ve imkânını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Kur'ân birbirlerinden muhtelif kardeşlik türlerinin birbirleriyle olan irtibatlarını ele alarak hangi inançta olursa olsun her insanın diğerine karşı hak ve ödevlerini, sorumluluklarını söz konusu eder. Burada doğal olarak mü'minlerin hem kendilerine hem diğerlerine karşı vazifeleri gündeme gelmektedir. Kur'ân'da mü'minlerin iyiliği emredip kötülüklerden sakındırmaya çalıştıkları ve Yüce Allah'a iman etmiş olmaları hasebiyle insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet oldukları ifade edilmektedir.

Bununla birlikte mü'minler iman kardeşlerinden iki grubun birbirleriyle savaştıklarını görmeleri halinde onların aralarını düzeltmekle mükellef tutulmuşlardır. Onlardan biri

---

* mdemir6358@gmail.com orcid.org/0000-0001-5808-7522

diğerine karşı haddi aşması durumunda ise Yüce Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan ile savaşmakla, haddi aşan taraf Yüce Allah'ın emrine dönmesi durumunda artık her iki grubun aralarını adaletle düzeltmekle ve onlara adaletli davranmakla yükümlü kabul edilmişlerdir. Yüce Allah adaletli davrananları da sevdiğini bildirmektedir. Ayrıca mü'minler özellikle iman kardeşlerinin aralarını ıslah etmekle emredilmiş; mü'min topluluklar birbirleriyle alay etmekten nehyedilmişlerdir.

Sunacağımız bildiride bu çerçevede özellikle Kur'ân perspektifinden iman kardeşliği algısı ve bu hususta onun koymuş olduğu bazı ilkeler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, İman, Kardeşlik, Birlikte Yaşama.

Abstract

According to the Qur'an, Hz. Adam is the ancestor of humans. People are all the same in terms of the root. This can be called human fraternity. In addition to this, those who have children of the same mother and father or either of them are expressed as siblings by lineage. It is possible to call these two types of fraternity material (biological) fraternity. In addition to these two kinds of material brotherhood, one can also talk about the spiritual brotherhood that people of different beliefs form among themselves by sharing the same true or false belief.

The Qur'an first expresses the material, that is to say, human brotherhood and genealogical brotherhood, and indicates the importance of genealogical brotherhood. It considers the human fraternity of material fraternities in the general framework, and the genealogical fraternity in the specific context, in the context of marriage and inheritance. Then, he talks about the spiritual brotherhood, which can be expressed as polytheism, hypocrisy, idolatry, denial and brotherhood of faith, and considers the brotherhood of faith, which he cares about and emphasizes, as the main and real brotherhood in the life of this world and the hereafter. This situation reveals the opportunity and possibility of people with different cultures and beliefs to live life together. Therefore, the Qur'an deals with the rights, duties and responsibilities of each person towards the other, regardless of their belief, by addressing the relations of various types of brotherhood with each other. Here, naturally, the duties of believers towards both themselves and others come to the fore. In the Qur'an, it is stated that believers try to enjoin good and forbid evil, and that they are the best ummah raised for people because of their belief in Almighty Allah.

However, if believers see two groups of their fellow believers fighting each other, they are obliged to make peace between them. If one of them transgresses against the other, they are considered obliged to fight the transgressors until they return to the command of Almighty Allah, and if the transgressor turns to the order of Allah, they are now considered responsible for reconciling both groups with justice and treating them justly. For, Almighty Allah states that He loves those who act justly. In addition, believers are especially ordered to make peace between their fellow believers, and besides this, believing communities are prohibited from making fun of each other.

In this paper, we will focus on the perception of brotherhood of faith from the perspective of the Qur'an and some of the principles he has set in this regard.

Keywords: Qur'an, Faith, Brotherhood, Living Together.

Giriş

İslâm kardeşlik dinidir. Evveleminde bütün insanların insan olma noktasında kardeş olduklarını beyan eder. Zira Kur'ân'da Yüce Allah'ın bütün insanları bir tek nefisten yarattığı ve ondan da eşini yarattığı, ikisinden ise birçok erkek ve kadın üretilip yaydığı, dolayısıyla insanların Yüce Allah'a karşı gelmekten sakınmaları gerektiği ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra insanların O'nun adını anarak birbirlerinden dilek ve istekte bulundukları Yüce Allah'a itaatsizlik ve saygısızlık yapmaktan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten sakınmaları gerektiği bildirilmiştir. Ayrıca Yüce Allah'ın insanlar üzerinde gözetleyici olduğu vurgulanmıştır.¹⁶⁹

Kur'ân'da Yüce Allah'ın insan türünü sudan yaratıp onların arasında soy ve sıhriyet bağı kurduğu, bununla birlikte Yüce Allah'ın üstün kudret sahibi olduğu beyan edilmiştir.¹⁷⁰ İnsanların bir erkek ile bir dişiiden yaratıldığı, birbirleriyle tanışsınlar diye onların kavim ve kabilelere ayrıldığı, Yüce Allah katında en değerli olanlarının Yüce Allah'a itaatsizlikten, O'na karşı gelmekten en fazla sakınanlar olduğu, bununla beraber Yüce Allah'ın her şeyi hakkıyla bildiği ve her şeyden haberdar olduğu da ifade edilmiştir.¹⁷¹

¹⁶⁹ Bk. en-Nisâ 4/1; Ebû Muhammed Sadrüddîn Rûzbihân b. Ebî Nasr el-Baklî, *Arâisü'l-beyân fî hakâiki'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2008), 1/228-231; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî (Beyrut: Muessesetu'r-risale, 2006), 6/6-17; Muhammed es-Seyyid Tantâvî, *et-Tefsîru'l-vasît* (Kahire: Dâru'l-maârif, 1992), 3/19-25.

¹⁷⁰ Bk. el-Furkân 25/54; Kurtubî, *el-Câmi'*, 15/451-455; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 10/210 ط

¹⁷¹ Bk. el-Hucurât 49/13; Baklî, *Arâis*, 3/329-330; Kurtubî, *el-Câmi'*, 19/410-420; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 13/318-320.

Kur'ân'da kardeş anlamına gelen kelimenin bulunduğu mevkie göre farklı mânâlar taşıdığı müşahade edilmektedir. Yüce Allah'ın, kendi kavimlerini Yüce Allah'a ibadet etmeleri ve O'ndan başka ilah olmadığını bildirmeleri için Âd kavmine kardeşleri Hz. Hûd'u,¹⁷² Semûd kavmine kardeşleri Hz. Salih'i,¹⁷³ Medyen'e kardeşleri Hz. Şuayb'i¹⁷⁴ gönderdiği beyan edilmiştir. Burada söz konusu edilen âyetlerde her peygamberin gönderildiği kavmin kardeşi olarak nitelendirildiği görülmektedir. Malum olduğu üzere zikredilen peygamberlerin her birinin kendi kavminin bütün fertleriyle neseb bakımından birinci derecede, yani aynı anne ve babanın veya ikisinden herhangi birinin çocuğu olarak kardeş olması herhalde düşünülemez.

Lügatlere göre kardeş kelimesinin şu anlamlara geldiği görülmektedir: 1- Aynı anne babadan doğmuş veya anne babalarından biri aynı olan çocukların birbirlerine göre adı; öz kardeş, üvey kardeş, kız kardeş, erkek kardeş. 2- Yaşça küçük olan çocuk. 3- Bilinmeyen kimselere söylenen bir seslenme sözü. 4- Aralarında değer verilen ortak bir bağ bulunanlardan her biri; din kardeşi, yol kardeşi.¹⁷⁵

Kur'ân'da anne baba-bir ve anne farklı baba-bir olan çocukların kardeşliği söz konusu edildiği gibi¹⁷⁶ topluluk bireylerinin birbirlerinin kardeşleri olarak belirtildiği görülmektedir. Bu hususta bir âyette şöyle buyurulmuştur: *"Allah buyuracak ki: 'Sizden önce geçmiş cin ve insan toplulukları arasında siz de ateşe girin!' Her ümmet girdikçe yoldaşlarına (kardeşlerine) lânet edecektir. Hepsi birbiri ardından orada (cehennem de) toplanınca, sonrakiler öncekiler için, 'Ey rabbimiz! Bizi işte bunlar saptırdılar! Onun için onlara ateşten bir kat daha azap ver!' diyecekler. Allah da, 'Zaten hepiniz için bir kat daha azap vardır, fakat siz bilmezsiniz' diyecektir.*"¹⁷⁷

Kur'ân perspektifinden kardeşliği maddî (biyolojik) kardeşlik ve manevî (itikadî) kardeşlik şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Maddî kardeşlik de genel mânâda Hz. Âdem'in çocukları olarak insan ve özel mânâda anne baba bir veya anne yahut baba bir yani nesebî

¹⁷² Bk. Hûd 11/50; Kurtubî, *el-Câmi'*, 11/140-141; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 3/221-222.

¹⁷³ Bk. Hûd 11/61; Kurtubî, *el-Câmi'*, 11/148; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 3/231-233.

¹⁷⁴ Bk. Hûd 11/84; Kurtubî, *el-Câmi'*, 11/190-191; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 3/256-257.

¹⁷⁵ Bk. İsmail b. Abbâd, *el-Muhîtu fi'l-lüğa*, thk. Muhammed Hasan Âl Yasin (Beyrut: âlemu'l-kutub, 1994), 4/438; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, thk. Muhammed Basil Uyûu's-sûd (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1998), 22; Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulkadir er-Râzî, *Muhtâru's-sihâh* (Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1986), 3-4; Ebû't-Tâhir Meccüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîd*, thk. Muhammed Naim el-Arkasûsî (Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 2005), 1258; İsmail Parlatır vd. (Haz.), *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998), 2/1214.

¹⁷⁶ Yûsuf 12/8, 59; en-Nisâ 4/11, 176; el-Mâide 5/25; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 7/322-323, 384-385.

¹⁷⁷ Kur'an Yolu (Erişim 20 Kasım 2022), el-A'râf 7/38; bk. Tantâvî, *et-Tefsîr*, 5/269-270.

olarak ikiye ayrılabilir. Manevî kardeşlik ise insanların sahip oldukları inançlarına, başka bir ifadeyle manevî yapılarına göre şirk kardeşliği, nifak (küfür münafıklığı) kardeşliği, putperestlik kardeşliği, inkâr kardeşliği ve iman kardeşliği olmak üzere beş grupta ele alınabilir.

Burada iman kardeşliği manevî kardeşlik karakterini taşımış olması hasebiyle her ne kadar manevî kardeşlik başlığı altında gösterilmişse de bildiride müstakil bir başlıkta beyan edilecektir. Kur'ân perspektifinden diğer kardeşlikler hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Kur'ân'ın bilhassa önemseydiği iman kardeşliğine dair algı ve Kur'ân'ın hakkında koymuş olduğu bazı ilkeler üzerinde durulacaktır.

1. Kur'ân Perspektifinden Kardeşlik

Kur'ân perspektifinden kardeşliği şu şekilde ele almak mümkündür:

1. *Maddî (biyolojik) kardeşlik*: 1- İnsanî kardeşlik 2- Nesebî (öz) kardeşlik.

2. *Manevî (itikadî) kardeşlik*: 1- Nifak kardeşliği (münafıklar) 2- Şirk kardeşliği (müşrikler) 3- Putperestlik kardeşliği (Putperestler) 4- İnkâr kardeşliği (kâfirler) ve 5- İman kardeşliği (mü'minler).

Ancak burada manevî kardeşlik türleri hakkında bilgi verilirken bunlardan biri olarak gösterilen “iman kardeşliği (mü'minler)” bildirinin ve/veya tebliğin ana konusunu teşkil ettiği için müstakil bir başlık altında ele alınacaktır.

1.1. Maddî (Biyolojik) Kardeşlik

Kur'ân'da, öldükten sonra dirilişe dikkat çekmek için insanların biyolojik olarak nasıl neşet edildiklerinden bahsedilirken onların önce topraktan, sonra nutfeden, bilahare belli belirsiz et parçasından yaratılmış oldukları ifade edilmiştir. Yüce Allah'ın dilediği kimseleri rahimlerde belirli bir vakte kadar kalmalarını sağladığı, sonra onları bebek olarak çıkardığı, daha sonra yetişkinlik çağına erıştirdiği, insanlardan kimini erken vefat ettirdiği kimini de önceden bildiklerini bilmez hale gelinceye kadar ömrünün en düşkün çağına erıştirdiği de belirtilmiştir. Bununla birlikte yeryüzünün kupkuru ve cansız görüldüğü, üzerine yağmur indirildiğinde ise canlanıp kabardığı ve her cinsten güzel bitkiler çıkardığı bildirilmiştir.¹⁷⁸ Yine Kur'ân'da Yüce Allah'ın insan türünü sudan yarattığı, onların arasında soy ve sıhriyet bağıni kurduğu; Yüce Allah'ın üstün kudret sahibi olduğu ifade edilmiştir.¹⁷⁹ Ayrıca insana

¹⁷⁸ Bk. el-Hac 22/5; Kurtubî, *el-Câmi* , 14/312-325; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 7/278-281.

¹⁷⁹ Bk. el-Furkân 25/54; Kurtubî, *el-Câmi* , 15/451-455; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 10/210-211.

hitap edilerek onu Yüce Allah hakkında yanıltıp aldatanın ne olduğu sorulduğu, Yüce Allah'ın onu yarattığı, şekil verip dengelediği, terkiibini dilediği gibi yaptığı beyan edilmiştir.¹⁸⁰

Kur'ân'a bakıldığında bu hususta onda pek çok âyetin¹⁸¹ insanların maddî olarak yaratılmış oldukları özlerinin aynı olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Şimdi Kur'ân'ın söz konusu ettiği bu maddî kardeşlikler üzerinde kısaca durulacaktır.

1.1.1. İnsanî Kardeşlik

Bilindiği gibi bütün insanlar erkek olsun kadın olsun insan olma noktasında aynıdır. Başka bir ifadeyle erkek ve kadın olarak onları birbirlerinden ayıran farklı biyolojik yapıları olmakla beraber öz itibarıyla onların birbirlerinin aynısı ve benzeri olduğunu görmek mümkündür. Bu benzerliğe insanî kardeşlik denilebilir. Kardeş kelimesinin benzer anlamını ifade ettiği herkesçe malumdur. Dolayısıyla Kur'ân bağlamında insanî kardeşlik hakkında şunları söylemek mümkündür:

Kur'ân'da insanların önce bir tek ümmet olduğu, sonra Yüce Allah'ın müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberleri gönderdiği; onların aracılığı ile anlaşmazlığa düştükleri konularda insanların arasında hüküm vermek için gerçeği içeren kitabı indirdiği ifade edilmiştir. Kendilerine apaçık gerçekler geldikten sonra aralarındaki kıskançlık yüzünden o kitap hakkında anlaşmazlığa düşenlerin onun kendilerine verildiği kimselerden başkası olmadığı, sonra Yüce Allah'ın onların üzerinde ayrılığa düştükleri gerçeği kendi izniyle mü'minlerin bulmasını sağladığı ve Yüce Allah'ın dilediğini doğru yola ilettiği belirtilmiştir.¹⁸² İnsanların bir tek nefisten yaratıldığı, ondan da eşi yaratıldığı, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilip yayıldığı bildirilmiş; insanların Yüce Allah'ın adını anarak birbirlerinden dilek ve istekte bulundukları Yüce Allah'a karşı gelmemeleri ve akraba bağlarına riayet etmeleri gerektiği, ayrıca Yüce Allah'ın insanlar üzerinde gözetleyici olduğu bildirilmiştir.¹⁸³

Kur'ân'da mü'minlere iyi ve temiz nimetlerin, kendilerine kitap verilenlerin yiyeceğinin, mü'minlerin yiyeceğinin de kendilerine kitap verilenlere helal kılındığı beyan edilmiştir. Bununla birlikte gayri meşru ilişkide bulunmak veya gizli dost tutmak şeklinde değil de meşru bir nikâhla evlenmek şartıyla mü'min kadınlardan iffetli olanlar ile

¹⁸⁰ Bk. el-İnfîtâr 82/6-8; Kurtubî, *el-Câmi'*, 22/121-125; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 15/310-311.

¹⁸¹ Bk. el-Bakara 2/30; Âl-i İmrân 3/6; el-En'âm 6/2; el-A'râf 7/11; el-Hicr 15/26, 28; en-Nahl 16/4 vd.

¹⁸² Bk. el-Bakara 2/213; Kurtubî, *el-Câmi'*, 3/404-409; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 1/456-462.

¹⁸³ Bk. en-Nisâ 4/1; Kurtubî, *el-Câmi'*, 6/6-17; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 3/19-25; Muhammed et-Tâhîr b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhîr et-Tûnisî İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, (Tunus: ed-Dâru't-Tunisiyye, 1984), 4/214.

Müslümanlardan önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınların -mehirleri verildiği takdirde- mü'minlere helal kılındığı belirtilmiştir. Ayrıca inanmayı reddedenlerin amelinin kesinlikle boşa gideceği ve ahirette hüsrana uğrayanlardan olacağı ifade edilmiştir.¹⁸⁴

Yine Kur'ân'da Yüce Allah'tan başkasına tapanlara, onların Yüce Allah hakkında bilmeden taşkınlık yaparak kötü söz söylememeleri için mü'minlerin kötü söz söylemeleri yasaklanmıştır.¹⁸⁵ İnsanlara Yüce Allah'tan bir öğüt, kalplerdeki hastalıklara bir şifa, inananlara bir rehber ve rahmet geldiği bildirilmiştir.¹⁸⁶ Yüce Allah'ın erkekler için kendi cinslerinden eşler yarattığı, eşlerinden de onlar için oğullar ve torunlar türettiği; onları güzel ürünlerle rızıklandığı; onların yine de bâtila inanıp Yüce Allah'ın nimetine karşı nankörlük etmelerinin akıl kârı olmadığı belirtilmiştir.¹⁸⁷ İnsanların bir erkek ile bir dişiden yaratıldığı, birbirleriyle tanışmaları için kavim ve kabilelere ayrıldığı, Yüce Allah katında en değerli olanlarının O'na itaatsizlikten en fazla sakınanlar olduğu; Yüce Allah'ın her şeyi hakkıyla bildiği ve her şeyden haberdar olduğu vurgulanmıştır.¹⁸⁸

1.1.2. Nesebî (Öz) Kardeşlik

Kur'ân'da nesebî kardeşlikten önemle bahsedildiği görülmektedir. Bir âyette Yüce Allah bize çocuklarımız hakkında erkeğe iki kadın payı kadar vermemizi ancak mirasçılarımızın ikiden fazla kadın olması halinde ölenimizin bıraktığının üçte ikisini onlara vermemizi, eğer yalnız bir kadınsa yarısını ona vermemizi emretmiştir. Bunun yanı sıra ölenimizin çocuğu varsa anne babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi olacağı, eğer çocuğu yok da anne babası ona vâris olmuşlarsa annesinin hakkı üçte bir, ölenimizin kardeşleri varsa annesinin payı vasiyetten ve borçtan sonra altıda bir olacağı bildirilmiştir. Ayrıca babalarımız ve oğullarımızdan hangisinin fayda bakımından bize daha yakın olduğunu bilemediğimiz hususu; bunların Yüce Allah tarafından konulmuş paylar olduğu; Yüce Allah'ın ilim ve hikmet sahibi olduğu vurgulanmıştır.¹⁸⁹ Bununla birlikte bu konuda Kur'ân'da şöyle buyurulmuştur:

“Yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra, eşlerinizin, çocukları yoksa bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Çocuğunuz yoksa sizin de,

¹⁸⁴ Bk. el-Mâide 5/5; Kurtubî, *el-Câmi'*, 7/315-321; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 4/51-57.

¹⁸⁵ Bk. el-En'âm 6/108; Kurtubî, *el-Câmi'*, 8/491-493; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 5/151-154.

¹⁸⁶ Bk. Yûnus 10/57. Kurtubî, *el-Câmi'*, 11/10; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 7/87-88.

¹⁸⁷ Bk. en-Nahl 16/72; Kurtubî, *el-Câmi'*, 12/375-376; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 8/195-197.

¹⁸⁸ Bk. el-Hucurât 49/13; Kurtubî, *el-Câmi'*, 19/410-420; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 13/318-320.

¹⁸⁹ en-Nisâ 4/11; bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî (Kahire: Dâru hicr, 2001), 6/456-457; Kurtubî, *el-Câmi'*, 6/93-125; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 3/64-71; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 4/256.

yapacağınız vasiyetten ve borçtan sonra, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Çocuğunuz varsa bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. Eğer bir erkek veya kadının, annesi, babası ve çocukları bulunmadığı halde malı (diğer) mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, vasiyetten ve borçtan sonra her birinin payı altıda birdir. Bundan fazla iseler üçte bire ortaklırlar. Kimse zarar görmesin; Allah'ın hükmü budur. Allah her şeyi bilendir, hilim sahibidir.”¹⁹⁰

“Senden fetva istiyorlar. De ki: Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bunundur. Eğer (ölen) kız kardeşin çocuğu yoksa erkek kardeş de ona vâris olur. Kız kardeşler iki tane olursa, bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer erkekli kadınlı daha fazla kardeş varsa, erkeğin hakkı iki kadın payı kadardır. Yanılmayasınız diye Allah size açıklama yapıyor. Allah her şeyi bilmektedir.”¹⁹¹

Yine Kur'ân'da Hz. Mûsâ'nın Yüce Allah'a kendisinden ve kardeşinden başkasına söz geçiremediği, kendileriyle bu yoldan çıkmış kavim arasında hükmetmesini istediği belirtilmiştir.¹⁹² Yüce Allah'ın Hz. Mûsâ ile otuz gece için sözleştikleri ve buna on gece daha ekledikleri; böylece tayin edilen vaktin kırk geceyi bulduğu; sonra Hz. Mûsâ'nın kardeşi Hz. Hârûn'a: “Kavmimin içinde benim yerime geç, onları ıslah et, bozguncuların yolunu izleme” dediği ifade edilmiştir.¹⁹³ Hz. Mûsâ'nın kızgın ve üzgün olarak kavmine dönünce, “Benden sonra arkamdan ne kötü işler yapmışsınız! Rabbinizin emrini (beklemeyip) acele mi ettiniz?” dediği; Tevrat'ın levhalarını yere attığı ve kardeşinin başını tutup kendine doğru çekmeye başladığı, bunun üzerine Hz. Hârûn'un: “Ey anam oğlu! Senin bu kavmin beni cidden zayıf gördüler; neredeyse beni öldüreceklerdi! Sen de şimdi düşmanları bana güldürme ve beni zalim kavimle bir tutma!” dediği beyan edilmiş, Hz. Mûsâ'nın da “Ey rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla, bizi rahmetine garkeyle! Sen merhametlilerin en merhametlisisin” dediği ifade edilmiştir.¹⁹⁴ Ayrıca Kur'ân'da Yüce Allah'ın Hz. Mûsâ'ya ve kardeşine kavimleri için Mısır'da evler hazırlamalarını; evlerini ibadet mahalli yapmalarını ve namazı kılmalarını ve Hz. Mûsâ'nın inananları müjdelemesini emrettiği;¹⁹⁵ Yüce Allah'ın rahmetinin bir sonucu

¹⁹⁰ en-Nisâ 4/12; bk. Taberî, *Câmi*’, 6/473-475; Kurtubî, *el-Câmi*’, 6/126-135; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 3/71-76; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 4/265.

¹⁹¹ en-Nisâ 4/176; bk. Taberî, *Câmi*’, 7/713-714; Kurtubî, *el-Câmi*’, 7/239-242; Tantâvî, *et-Tefsîr*, 3/410-413.

¹⁹² el-Mâide 5/25; bk. Rûzbihân Ebû Nasr el-Baklî, *Arâisü'l-beyân fî hakâiki'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2008), 1/309.

¹⁹³ el-A'râf 7/142; bk. Taberî, *Câmi*’, 10/416; Baklî, *Arâis*, 1/459-460; Kurtubî, *el-Câmi*’, 9/319-323.

¹⁹⁴ el-A'râf 7/150-151; bk. Taberî, *Câmi*’, 10/451-462; Baklî, *Arâis*, 1/476-477; Kurtubî, *el-Câmi*’, 9/336-344.

¹⁹⁵ Yûnus 10/87; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muḥîṭ*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd vd. (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1993), 5/184-185.

olmak üzere Hz. Mûsâ'nın kardeşi Hz. Hârûn'u da bir peygamber olarak onun yanına verdiği bildirilmiştir.¹⁹⁶

Kur'ân'da Hz. Âdem'in iki oğlundan birinin sonunda içindeki duygularına yenik düşerek kardeşini öldürdüğü, böylece hüsrana uğrayanlardan olduğu; ardından Yüce Allah'ın kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşleyen bir karga gönderdiği, bunun üzerine kendisinin: *"Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten âciz miyim?"* dediği ve yaptığına pişman olduğu beyan edilmiştir.¹⁹⁷

Kur'ân'da daha sonra iman edenlerin, hicret edip mü'minlerle beraber cihad edenlerin mü'minlerden oldukları bildirildikten sonra aralarında rahim bağı bulunanların Yüce Allah'ın hükmüne göre birbirlerine daha yakın olduğu; Yüce Allah'ın her şeyi hakkıyla bildiği belirtilmiştir.¹⁹⁸

Kur'ân Hz. Yûsuf'tan bahsederken onun kardeşlerini konu edinmiştir. Bu hususta şu âyetleri zikretmek mümkündür:

*"Babası, 'Yavrucuğum' dedi, rüyanı sakın kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır."*¹⁹⁹ *"Andolsun ki Yûsuf ve kardeşlerinde, almak isteyenler için ibretler vardır."*²⁰⁰ *"Hani kardeşleri demişlerdi ki: Yûsuf ile öz kardeşi babamızın gözünde bizden daha değerli. Hâlbuki bizim sayımız daha çok. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanılğı içinde!"*²⁰¹ *"Yûsuf'un kardeşleri (tahıl almak üzere) gelip huzuruna girdiler. Kardeşleri onu tanımadıkları halde Yûsuf onları tanıdı."*²⁰² *"Yüklerini hazırlayınca, sizin baba-bir kardeşinizi de bana getirin dedi, görüyorsunuz ki ben ölçeği tam dolduruyorum ve ben iyi bir ev sahibiyim."*²⁰³ *"Babalarına döndüklerinde, 'Ey babamız! Artık (kardeşimiz olmadan) bize erzak verilmeyecek (çünkü kardeşimizi istiyorlar). Kardeşimizi bizimle beraber gönder de erzak alalım. Biz onu mutlaka koruyacağız' dediler."*²⁰⁴ *"Yakûb dedi ki: Daha önce kardeşi Yûsuf hakkında size ne kadar güvendiysen, bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim! En iyi koruyucu Allah'tır. O, acıyanların en merhametlisidir."*²⁰⁵ *"Yûsuf'un huzuruna girdiklerinde öz kardeşini yanına aldı (ve ona*

¹⁹⁶ Meryem 19/53; bk. Taberî, *Câmi* ' , 15/561; Kurtubî, *el-Câmi* ' , 13/462.

¹⁹⁷ el-Mâide 5/30-31; bk. Taberî, *Câmi* ' , 8/336-347; Baklî, *Arâis* , 1/310-311; Kurtubî, *el-Câmi* ' , 7/416-427.

¹⁹⁸ Bk. el-Enfâl 8/75; bk. Taberî, *Câmi* ' , 11/301; Kurtubî, *el-Câmi* ' , 9/89-92; Ebû Hayyân, *el-Bahr* , 4/518-519.

¹⁹⁹ Yûsuf 12/5; bk. Taberî, *Câmi* ' , 13/13-14; Kurtubî, *el-Câmi* ' , 11/247-257; Ebû Hayyân, *el-Bahr* , 5/281.

²⁰⁰ Yûsuf 12/7; bk. Taberî, *Câmi* ' , 13/17; Kurtubî, *el-Câmi* ' , 11/259-260; Ebû Hayyân, *el-Bahr* , 5/281.

²⁰¹ Yûsuf 12/8; bk. Taberî, *Câmi* ' , 13/18; Kurtubî, *el-Câmi* ' , 11/260-261; Ebû Hayyân, *el-Bahr* , 5/281.

²⁰² Yûsuf 12/58; bk. Taberî, *Câmi* ' , 13/222; Kurtubî, *el-Câmi* ' , 11/391-392; Ebû Hayyân, *el-Bahr* , 5/319.

²⁰³ Yûsuf 12/59; bk. Taberî, *Câmi* ' , 13/224; Kurtubî, *el-Câmi* ' , 11/392; Ebû Hayyân, *el-Bahr* , 5/519-320.

²⁰⁴ Yûsuf 12/63; bk. Taberî, *Câmi* ' , 13/229; Kurtubî, *el-Câmi* ' , 11/395-396; Ebû Hayyân, *el-Bahr* , 5/320.

²⁰⁵ Yûsuf 12/64; bk. Taberî, *Câmi* ' , 13/231; Kurtubî, *el-Câmi* ' , 11/396; Ebû Hayyân, *el-Bahr* , 5/320.

gizlice) ‘Ben, gerçekten senin kardeşinim; onların yaptıklarına üzülme!’ dedi.”²⁰⁶ “Yûsuf onlara yüklerini hazırlattığı zaman (saraya ait bir) su kabını kardeşinin yükü içine koydurdu. Sonra bir görevli, ‘Ey kabile! Siz kesinlikle hırsızsiniz!’ diye bağırdı.”²⁰⁷ “Bunun üzerine Yûsuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı. Sonra da su kabını kardeşinin yükünden çıkardı. İşte biz Yûsuf’a böyle bir tedbiri öğrettik, yoksa Allah dileyip bunu öğretmeseydi kralın kanununa göre kardeşini alıkoyamazdı. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Her bilen üstünde daha çok bilen biri vardır.”²⁰⁸ “Dediler ki: ‘Eğer o çaldıysa, daha önce onun kardeşi de çalmıştı.’ Yûsuf onlara belli etmeksizin içinden şunları geçirdi: Asıl sizin durumunuz kötü! Allah, sizin suçladığınız hususu çok iyi bilmektedir.”²⁰⁹

Yukarıdaki bu âyetlerde anne-baba bir ve anne farklı baba-bir kardeşlerden söz edildiği müşahade edilmektedir. Yine Kur’ân’da nesebî kardeşliğin mevzubahis olduğu bir âyette şöyle buyurulmuştur:

“Ey Hârûn’un kız kardeşi! Baban kötü bir adam, annen de iffetsiz değildi.”²¹⁰ “Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları, sizi emziren anneleriniz, sütbacılarınız, eşlerinizin anneleri, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla birleşmiş değilseniz (nikâh ortadan kalktığında) kızlarını almanızda size bir sakınca yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir, Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”²¹¹

1.2. Manevî (İtikadî) Kardeşlik

İnsanlar itikadî açıdan ele alındığında onların birbirlerinden farklı inançlara sahip oldukları görülür. Kur’ân’da inkâr edenlerin birbirlerinin yakın ve yardımcıları oldukları belirtildikten sonra mü’minlerin de ilişkilerini böyle kurmaması durumunda yeryüzünde bir fitne ve büyük bir bozulma olacağı ifade edilmiştir.²¹² Bu noktada hak veya batıl olsun aynı inancı paylaşanların birbirlerine benzerlik arz ettiği müşahade edilebilir. Malum olduğu üzere

²⁰⁶ Yûsuf 12/69; bk. Taberî, *Câmi*’, 13/241; Kurtubî, *el-Câmi*’, 11/403; Ebû Hayyân, *el-Bahr*, 5/325-326.

²⁰⁷ Yûsuf 12/70; bk. Taberî, *Câmi*’, 13/244; Kurtubî, *el-Câmi*’, 11/403-407; Ebû Hayyân, *el-Bahr*, 5/325-327.

²⁰⁸ Yûsuf 12/76; bk. Taberî, *Câmi*’, 13/260; Kurtubî, *el-Câmi*’, 11/412-418; Ebû Hayyân, *el-Bahr*, 5/328-329.

²⁰⁹ Yûsuf 12/77; bk. Kurtubî, *el-Câmi*’, 11/418-420; Ebû Hayyân, *el-Bahr*, 5/329-330.

²¹⁰ Meryem 19/28; bk. Taberî, *Câmi*’, 15/522-523; Kurtubî, *el-Câmi*’, 13/442-444.

²¹¹ en-Nisâ 4/23; bk. Taberî, *Câmi*’, 6/553-554; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa’lebî en-Nisâbüri, *el-Keşf ve’l-beyân*, thk. Seyyid Kesrevî Hasan (Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-ilmîyye, 1325/2004), 2/261-263; Kurtubî, *el-Câmi*’,

²¹² Bk. el-Enfâl 8/73; el-Mâide 5/51; Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârîzmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmi’i’t-tenzîl ve uyûni’l-ekâvil fi vücûhi’t-te’vîl*, thk. Âdil Ahmed ‘Abdulmevcûd-Ali Muhammed Mu’avvağ (Riyad: Mektebetu’l-abikan, 1998), 2/603-604; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-munîr*, (Dimaşk: Dâru’l-fikir, 2009),

birbirlerine benzeyenler birbirlerinin kardeşi olarak ifade edilebilmektedir. Buradaki benzerlik durumuna manevî (itikadî) kardeşlik denilebilir. Bu çeşit kardeşliği nifak kardeşliği, şirk kardeşliği, putperest kardeşliği, inkâr kardeşliği ve mü'min kardeşliği şeklinde tasnif etmek mümkündür. Burada -yukarıda ifade edildiği gibi- ilk dört kardeşlik türü hakkında bilgi verildikten sonra bildirinin asıl konusunu oluşturması hasebiyle “iman kardeşliği (mü'minler)” müstakil bir başlık altında ele alınacaktır.

1.2.1. Nifak Kardeşliği (Münâfıklar)

Kur'ân'da insanlardan bazılarının inanmadıkları halde Yüce Allah'a ve âhiret gününe inanmış olduklarını söyledikleri görülmektedir. Kur'ân'da bu tür insanlardan bahseden birçok âyet vardır.²¹³ Bu konuda Kur'ân'da şöyle buyurulmuştur:

*“Onlara: ‘Diğer insanlar gibi siz de iman edin’ denildiğinde, onlar: ‘Akılsızların inandıkları gibi biz de inanalım mı?’ derler. Biline ki, asıl akılsızlar onlardır, fakat bilmezler.”*²¹⁴ *“İman edenlerle karşılaşınca ‘inandık’ derler, şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise ‘Biz sizinleyiz, biz yalnızca alay etmekteyiz’ derler.”*²¹⁵ *“İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatı konusundaki sözleri senin hoşuna gider; o, hasımların en yamanı olduğu halde kalbinde olana Allah'ı şahit de tutar.”*²¹⁶ *“Onlara şöyle bir baktığında dış görünüşleri sana iyi bir izlenim verir; konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. Ama onlar sanki bir yere dayanmış kütükler gibidir (böyle güvendeymiş gibi görünürler). Her gürültüyü kendilerine yönelik sanırlar. Asıl düşman onlardır, onlardan korun! Allah kahretsin onları! Nasıl da haktan yüz çeviriyorlar!”*²¹⁷

Bu âyetlere bakıldığında münâfıkların mü'minlerle karşılaştıklarında inanmış olduklarını, şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise onlarla beraber olduklarını; mü'minlerle alay ettiklerini söyledikleri görülmektedir. Münâfıkların dünya hayatı konusundaki sözlerinin hoşya giden sözler olduğu; onların hasımların en yamanı oldukları halde kalplerinde olana Yüce Allah'ı şahit tuttıkları; dış görünüşlerinin de iyi bir izlenim verdiği; sanki bir yere dayanmış kütükler gibi oldukları da anlaşılmaktadır.

²¹³ Bk. el-Bakara 2/8; et-Tevbe 9/74; el-Münâfıkûn, 63/1; Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Bahrü'l-'ulûm*, thk. Ali b. Muavvad vd. (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1993), 1/94; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 1/259, 263,

²¹⁴ el-Bakara 2/13; bk. Semerkandî, *Bahr*, 1/96; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 1/285-286.

²¹⁵ el-Bakara 2/14; bk. Semerkandî, *Bahr*, 1/97; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 1/289-290.

²¹⁶ el-Bakara 2/204; bk. Semerkandî, *Bahr*, 1/195-196; Sa'lebî, *el-Keşf*, 1/310-311.

²¹⁷ el-Münâfıkûn 63/4; bk. Semerkandî, *Bahr*, 3/364-365; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 28/238.

Kur'ân'da münafıkların cehennemın en alt katında oldukları; onlara asla bir yardımcı bulunamayacağı;²¹⁸ onlar için acı bir azap bulunduğu; müminleri bırakıp kâfirleri dost edinenlerin münafıkların yanında izzeti arıyorlarsa bütün izzetin yalnızca Yüce Allah'a ait olduğunu bilmeleri gerektiği de bildirilmiştir.²¹⁹

Bu âyetlerde bahsedilen bu kimseler nifâklıkta aynı inancı ve aynı karakteri paylaştıkları için birbirlerinin kardeşleri olarak nitelendirilebilirler.

1.2.2. Şirk Kardeşliği (Müşrikler)

Kur'ân'da müşriklerin söz konusu olduğu bir âyette Yüce Allah'tan ve resulünden bütün insanlara bir duyuru olarak Yüce Allah'ın ve Hz. Peygamber'in müşriklerle hiçbir bağı olmadığı açıkça ilan edilmiştir.²²⁰

Kur'ân'da müşriklerden biri Hz. Peygamber'den korunma istemesi halinde Yüce Allah'ın sözünü duymasına fırsat vermek için onu koruması altına alması; sonra onu kendi güvenlik bölgesine ulaştırması talep edilmiştir. Bu uygulamanın onların bilmeyen bir topluluk olması sebebiyle yapıldığı belirtilmiştir.²²¹ Yüce Allah'ın Kendisine ortak koşmayı bağışlamadığı; O'na ortak koşmayanlardan dilediğı kimseleri bağışladığı; Yüce Allah'a ortak koşanların büsbütün sapıtmış oldukları beyan edilmiştir.²²² Bununla birlikte şirk kardeşliğinin bazı niteliklerinden olmak üzere, onların verdikleri söze güvenilemeyeceğı; şayet mü'minlere galip gelselerdi yakınlık bağını da antlaşma hükümlerini de mü'minler için gözetmeyecekleri; onların dilleriyle mü'minleri memnun etmeye çalıştıkları fakat kalplerinden geçenin çok farklı olduğu, ayrıca onların çoğunun yoldan çıkmış kimseler oldukları ifade edilmiştir.²²³ Ayrıca Kur'ân'da bu konuda şöyle buyurulmuştur:

*“Herkesi hak ettiğine göre yönetip gözeten Allah (hiç başkalarıyla bir olur mu)? Bir de O'na ortaklar koşuyorlar! De ki: ‘Söyleyin bakalım onların isimlerini (onlar kimlermiş, ne yapmışlar)! Siz Allah'a yeryüzünde bilmediğı bir şeyi mi bildiriyorsunuz? Yoksa içi boş sözler mi ediyorsunuz?’ Doğrusu inkâr edenlere tuzakları güzel göründü de doğru yoldan saptırıldılar. Allah'ın saptırdığı kimseyi doğru yola iletecek yoktur.”*²²⁴ *“Müşrikler dediler ki: ‘Allah isteseydi ne biz ne de atalarımız O'ndan başkasına tapardık. Hiçbir şeyi O'na rağmen*

²¹⁸ en-Nisâ 4/145; bk. Semerkandî, *Bahr*, 1/399-400; Sa'lebî, *el-Keşf*, 1/378-379.

²¹⁹ Bk. en-Nisâ 4/138-139; Semerkandî, *Bahr*, 1/397-398; Sa'lebî, *el-Keşf*, 2/375-376.

²²⁰ et-Tevbe 9/3; Semerkandî, *Bahr*, 2/33; Kurtubî, *el-Câm'i*, 10/104-106.

²²¹ et-Tevbe 9/6; bk. Semerkandî, *Bahr*, 2/34; Kurtubî, *el-Câm'i*, 10/114-117; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 10/117-120.

²²² Bk. en-Nisâ 4/116; Semerkandî, *Bahr*, 1/389; Sa'lebî, *el-Keşf*, 2/359.

²²³ et-Tevbe 9/8; bk. Semerkandî, *Bahr*, 1/35; Kurtubî, *el-Câm'i*, 10/118-120; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 10/123-124.

²²⁴ er-Ra'd 13/33; bk. Semerkandî, *Bahr*, 2/195; Kurtubî, *el-Câm'i*, 12/76-79.

haram da saymazdık.” Onlardan öncekiler de işte böyle davranmışlardı. Peygamberlerin görevi açık seçik tebliğden başka bir şey değildir.”²²⁵

1.2.3. Putperestlik Kardeşliği (Putperestler)

Kur’ân’da Yüce Allah’ın putpeprestlere hitap ederek Kendisini bırakıp onlara ne zarar veren ne yarar sağlayan varlıklara kulluk etmemeleri gerektiği; Yüce Allah’ın her şeyi işitmekte ve bilmekte olduğu ifade edilmiştir.²²⁶ Bununla beraber Hz. Peygamber’in müşrik insanlara seslenerek kendi dini hakkında şüpheleri varsa onların Yüce Allah’ı bırakıp da taptıklarına asla tapmayacağı; Hz. Peygamber’in ancak onların hayatını sona erdirecek olan Yüce Allah’a kulluk edeceği ve ona müminlerden olması emredildiği belirtilmiştir.²²⁷ Kur’ân’da putperestleri konu edinen bazı âyetlerde şöyle buyurulmuştur:

“Göklerin ve yerin rabbi kimdir? diye sor. ‘Allah’tır’ diye de cevap ver; sonra de ki: ‘Öyle ise O’nu bırakıp da kendilerine bile fayda sağlama veya zararı önleme gücüne sahip olmayanları velîler yerine mi koyuyorsunuz?’ Sor onlara: ‘Hiç körle gören bir olur mu yahut karanlıklarla aydınlık eşit olur mu?’ Yoksa Allah’ın yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu iki yaratma arasındaki benzerlikten dolayı mı şaşırdılar? De ki: Her şeyi yaratan Allah’tır. O birdir, karşı konulamaz güce sahiptir.”²²⁸ “Hani (Hz. İbrahim) babasına şöyle demişti: Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun?”²²⁹ “Allah’ı bırakıp da -yakarmasından habersiz olduğundan- kıyamete kadar kendisine cevap veremeyecek olan şeylere ibadet ve dua eden kimseden daha şaşkın kim vardır?”²³⁰

1.2.4. İnkâr Kardeşliği (Kâfirler)

Kur’ân’da inkâr edenlerin uyarılması ve uyarılmaması arasında hiçbir fark bulunmadığı zira onların asla iman etmeyecekleri bildirilmiştir.²³¹ Yüce Allah’ın iman edip Hz. Peygamber’in hak olduğuna şahit olduktan ve kendilerine apaçık kanıtlar geldikten sonra inkârcılığa sapan bir kavme hidayet nasip etmeyeceği, ayrıca zalimler topluluğunu doğru yola iletmeyeceği beyan edilmiştir.²³² Bununla birlikte imanlarının ardından inkârcılığa sapıp sonra inkârlarını daha da arttıranların tövbelerinin asla kabul edilmeyeceği; onların sapkınların ta

²²⁵ en-Nahl 16/35; bk. Semerkandî, *Bahr*, 2/235; Kurtubî, *el-Câmi*, 12/321-322.

²²⁶ Bk. el-Mâide 5/76; Semerkandî, *Bahr*, 1/452; Kurtubî, *el-Câmi*, 8/102.

²²⁷ Bk. Yûnus 10/104; Semerkandî, *Bahr*, 2/113; Kurtubî, *el-Câmi*, 11/59.

²²⁸ er-Ra’d 13/16; bk. Semerkandî, *Bahr*, 2/189; Kurtubî, *el-Câmi*, 12/46-48.

²²⁹ Meryem 19/42; bk. Semerkandî, *Bahr*, 2/325; Kurtubî, *el-Câmi*, 13/457.

²³⁰ el-Ahkâf 46/5; bk. Semerkandî, *Bahr*, 3/230; Kurtubî, *el-Câmi*, 19/181-182.

²³¹ Bk. el-Bakara 2/6; bk. Ebû Bekr Abdülkâhîr b. Abdîrrahmân b. Muhammed el-Cürcânî, *Dürüçü’ d-dürer*, thk. Talat Salâ el-Ferhan - Muhammed Edib Şekûr (Amman: Dâru’l-fikir, 2009), 1/107.

²³² Bk. Âl-i İmrân 3/86; Cürcânî, *Dürüçü*, /412.

kendileri olduğu ifade edilmiştir.²³³ Ayrıca inkâr edip de kâfir olarak ölenlerin hiç birinden - kendini kurtarmak için dünya dolusu altın verecek olsa dahi- asla kabul edilmeyeceği; onlar için elem verici bir azap olduğu; onların yardımcılarının da olmayacağı belirtilmiştir.²³⁴ Yine yeryüzünde olan her şey, bunun yanında bir o kadarı daha kâfirlerin olsa; kıyamet gününün azabından kurtulmak için onu kurtuluş fidesi olarak verseler, kâfirlerden asla kabul edilmeyeceği; onlar için elem verici bir azap olduğu bildirilmiştir.²³⁵ Yüce Allah'ın emriyle Hz. Peygamber'in ehl-i kitaba Yüce Allah onların yaptıklarını gördüğü halde neden Yüce Allah'ın âyetlerini inkâr ettiklerini,²³⁶ bununla birlikte (gerçeği) görüp bildikleri halde niçin Allah'ın yolunu eğri göstermeye yeltenerek müminleri Yüce Allah yolundan çevirmeye kalkıştıklarını sorduğu; Yüce Allah'ın yaptıklarından habersiz olmadığı vurgulanmıştır.²³⁷ Arzularını Yüce Allah yerine koyanın Yüce Allah'ın -bilgisine rağmen sapmayı tercih ettiği için- kendini saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimsenin tasavvur edilmesi istendiği; Yüce Allah'tan sonra onu kim yola getireceği hususunun düşünülmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.²³⁸

Kur'ân'da Bedevîlerin de inkârcılık ve ikiyüzlülükte daha ileride oldukları; Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e indirdiklerinin sınırlarını tanımamaya daha yatkın bulundukları; Yüce Allah'ın her şeyi bilmekte ve hikmetle yönetmekte olduğu ifade edilmiştir.²³⁹ Bunun yanı sıra Yahudilerin inkârcı olmaları çerçevesinde de Kur'ân'da şöyle buyurulmuştur:

*“İsrailoğullarından kâfir olanlar, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lânetlenmişlerdir. Çünkü onlar isyan etmişlerdi ve sınırı aşıyorlardı. İşledikleri kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmıyorlardı. Yaptıkları ne fena idi! Onlardan birçoğunun inkârcıları dost edindiklerini görürsün. Onların önceden kendileri için hazırladığı şey, yani Allah'ın onlara gazap etmesi ne kötü bir sonuçtur! Hem de onlar azapta sürekli kalacaklardır. Eğer onlar Allah'a, peygambere ve ona indirilene iman ediyor olsalardı o inkârcıları dost edinmezlerdi; fakat onların birçoğu yoldan çıkmışlardır.”*²⁴⁰

İnkâr kardeşliği değerinin de olmadığını şu âyetlerden anlamak mümkündür:

²³³ Bk. Âl-i İmrân 3/90; Cürcânî, *Dürûc*, 1/412.

²³⁴ Bk. Âl-i İmrân 3/91; el-Me'âric 70/11-16; Cürcânî, *Dürûc*, 1/412.

²³⁵ Bk. el-Mâide 5/36; Ebû Muhammed Abdülhak İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Er-Rahhale el-Faruk vd. (Beyrut: Dâru'l-hayr, 2007), 3/160.

²³⁶ Bk. Âl-i İmrân 3/98; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/598; Cürcânî, *Dürûc*, 1/416.

²³⁷ Bk. Âl-i İmrân 3/99; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/598.

²³⁸ Bk. el-Câsiye 45/23; Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*, Sad. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Azim Dağıtım, ts.), 7/91.

²³⁹ et-Tevbe 9/97; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/83; İbn Atiyye, *el-Muharrer*, 4/388-389.

²⁴⁰ el-Mâide 5/78-81; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/278-279; İbn Atiyye, *el-Muharrer*, 3/227-230.

“O vakit şeytan onlara yaptıklarını güzel göstermiş ve ‘Bugün insanlar arasında sizi yenecek kimse yoktur, ben de sizin yanınızdayım’ demişti. Ardından iki güç birbirini görünce hemen dönüş yaptı ve ‘Şüphesiz benim sizin sorumluluğunuzla ilgim yok, kuşkusuz sizin görmediğinizi görüyorum ve elbette Allah’tan korkuyorum, Allah’ın cezası çetindir’ dedi.”²⁴¹
“Tıpkı şeytanın durumu gibi: Hani o insana ‘İnkâr et’ der; o inkâr edince de, ‘Bilesin ki benim seninle ilgim yok, ben âlemlerin rabbi olan Allah’tan korkarım’ der.”²⁴²

2. İman Kardeşliği (Mü’minler)

Kur’ân’ın önemle üzerinde durduğu kardeşlik iman kardeşliğidir. Burada iman kardeşliği ile kastedilen, İslâm’ı kabul eden ve Yüce Allah tarafından gönderilen emir ve nehiylere; ilahi vahyin icmaline ve tafsiline inanıp ona göre hayatı yaşamaya çalışan mü’minlerin kardeşliğidir. Bu kardeşlik, mü’minlerin içtenlikle Yüce Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, kaderin, hayır ve şerrin Yüce Allah tarafından yaratıldığına ve ahiret gününe inanmaları;²⁴³ bununla birlikte namaz kılmaları, zekât vermeleri, oruç tutmaları, hac etmeleri, ayrıca güzel ahlâk sahibi olmaları vs. hususlarda kendini gösterir. Dolayısıyla mü’minlerin inanç ve istikametleri aynıdır;²⁴⁴ sergiledikleri davranışlar birbirine benzer ve birbirinin tamamlayıcısıdır.²⁴⁵

Kur’ân’da Hz. Nûh’un Yüce Allah’a: “Ey rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Senin vaadin elbette haktır. Sen hâkimlerin en âdilisin” deyince Yüce Allah ona: “Ey Nûh! O senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı iyi olmayan bir iştir. Sakın hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi benden isteme! Ben cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum” buyurmuştur. Bunun üzerine Hz. Nûh’un da: “Ey rabbim! Ben, senden hakkında bilgi sahibi olmadığım bir şeyi istemekten yine sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve esirgemezsen kaybedenlerden olurum” dediği ifade edilmiştir.²⁴⁶ Görüldüğü gibi burada iman kardeşliğine vurgu yapılmış bulunmaktadır.

Kur’ân’da mü’minlerin yaptıkları dualarına karşılık olarak Yüce Allah’ın erkek olsun kadın olsun -ki mü’minler birbirlerindendir- onlardan bir şey yapanın emeğini asla boşa çıkarmayacağı, hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, Yüce Allah’ın yolunda eziyete

²⁴¹ el-Enfâl 8/48; Ebû’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve l-uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdumaksud b. Abdurrahim (Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-ilmîyye, ts.), 2/324-325.

²⁴² el-Haşr 59/16; Mâverdî, *en-Nüket*, 5/509-510.

²⁴³ Bk. el-Bakara 2/285; Yûnus 10/11; el-Kasas 28/68; ez-Zümer 39/62; el-Mü’min 40/62; Semerkandî, *Bahr*, 1/240.

²⁴⁴ Bk. el-Fâtîha 1/6-7; Hûd 11/112; Fussilet 41/30; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/120-121, 3/240-241, 5/381-382.

²⁴⁵ Bk. et-Tevbe 9/71; es-Saff 61/4; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/67.

²⁴⁶ Bk. Hûd 11/45-47; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/203-206; Baklî, *Arâis*, 2/123.

uğratılanların, savaşılanların ve öldürülenlerin günahlarını sileceği bildirilmiştir. Yüce Allah katından bir ödül olarak onların altından ırmaklar akan cennetlere yerleştirileceği; nimetin güzelinin Yüce Allah'ın katında olduğu belirtilmiştir.²⁴⁷ Hz. Peygamber'e hitaben mü'minlerin aralarında çıkan anlaşmazlıklarda kendisini hakem kılıp sonra da verdiği hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın onu kabullenmedikçe ve boyun eğip teslim olmadıkça iman etmiş olmayacakları ifade edilmiştir.²⁴⁸ Takvâ sahiplerinin içlerine şeytandan gelen bir saptırıcı fikir doğduğunda Yüce Allah'ı düşünüp hemen gerçeği görecekleri;²⁴⁹ mü'minlerin gönüllerini birleştirenin Yüce Allah olduğu, Hz. Peygamber'in dünyanın bütün servetini harcasaydı mü'minlerin gönüllerini birleştiremeyeceği, bunun yanı sıra Yüce Allah'ın onların aralarını düzelttiği beyan edilmiş; O'nun izzet ve hikmet sahibi olduğuna vurgu yapılmıştır.²⁵⁰

Kur'ân'da münafıklardan kimler tövbe ederlerse ve namazlarını kılıp zekâtlarını verirlerse, onların da din hususunda mü'minlerin kardeşleri olacakları; Yüce Allah'ın bilmek isteyenler için âyetleri ayrıntılarıyla açıkladığı ifade edilmiştir.²⁵¹

Kur'ân'da Hz. Zekeriya, Hz. Yahya, Hz. Musa, Hz. İsa gibi peygamberlerden söz edildikten sonra bunların Hz. Âdem'in soyundan gelen peygamberler olduğu ve kendilerine lütuflarda bulunulduğu belirtilmiştir.²⁵² Hz. Nûh ile birlikte gemide taşınanların; Hz. İbrahim'in ve Hz. Yakûb'un soyundan gelenlerin ve doğruya ulaştırılanların seçkin kılınan kimselerden olduğu; kendilerine Rahmân'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak ve secde ederek yere kapananlar olduğu da beyan edilmiştir.²⁵³

Yine Kur'ân'da mü'minlere hitaben evlâtlıklarının babalarının soy isimleriyle anmaları, bunun Yüce Allah katında adalete daha uygun bir davranış olduğu, eğer onların babaları bilinmiyorsa o zaman onların mü'minlerin din kardeşleri ve dostları olduğu bildirilmiştir. Mü'minlerin yanıldığı hususta ise onlara günah bulunmadığı ancak bilerek ve kasıtlı olarak yaptıklarından sorumlu tutulacakları; Yüce Allah'ın çok bağışlayıcı ve çok esirgeyici olduğu da belirtilmiştir.²⁵⁴ Yüce Allah'ın Müslüman, mümin, ibadet ve itaat eden, özü sözü doğru, sabreden, Yüce Allah için yardım yapan, oruç tutan, iffetlerini koruyan ve Yüce Allah'ı çokça

²⁴⁷ Bk. Âl-i İmrân 3/195; Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 32. basım (Kahire: Dâru's-şurûk, 2003), 1/548-549.

²⁴⁸ Bk. en-Nisâ 4/65; Kurtubî, *el-Câmi'*, 6/440-445; Kutub, *Fî Zilâl*, 2/696.

²⁴⁹ Bk. el-A'râf 7/201; Kutub, *Fî Zilâl*, 3/1419-1420.

²⁵⁰ Bk. el-Enfâl 8/63; Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/67.

²⁵¹ Bk. et-Tevbe 9/11; Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/121-122.

²⁵² Bk. Meryem 19/2-56.

²⁵³ Bk. Meryem 19/58; Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/470-472.

²⁵⁴ Bk. el-Ahzâb 33/5; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/46-50; Kurtubî, *el-Câmi'*, 17/57-60; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm* (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1998), 6/336-339.

anan erkekler ve kadınlar için büyük bir ödöl hazırlamış olduğu da ifade edilmiştir.²⁵⁵ Yüce Allah'ın elçisinin mü'minlerin arasında olduğu, birçok durumda o mü'minlerin dediklerini yapsaydı onların işinin kötüye gideceği bildirilmiştir. Ayrıca Yüce Allah'ın mü'minlere imanı sevdirdiği ve onu gönüllerine sindirdiği; inkârcılığı, yoldan çıkmayı ve emre aykırı davranmayı da onlara çirkin gösterdiği beyan edilmiştir. Yüce Allah tarafından bahşedilmiş bir lütuf, bir nimet olarak doğru yolu bulmuş olanların bu vasıflara sahip olan mü'minler olduğu; Yüce Allah'ın her şeyi bilmekte ve yerli yerince yapmakta olduğu ifade edilmiştir.²⁵⁶

Bütün bunlardan maade Yüce Allah Kur'ân'da şöyle buyurmuştur: *“Müminler ancak kardeşirler, öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin, Allah'a itaatsizlikten sakının ki rahmetine mazhar olasınız.”*²⁵⁷

3. İman Kardeşliğinin (Mü'minlerin) Mükâfatı

Kur'ân'da şöyle buyurulmuştur: *“Kuşkusuz bu Kur'an en doğru olana iletir; dünya ve âhiret için yararlı işler yapan müminlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler.”*²⁵⁸

Kur'ân'da Yüce Allah'ın mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara içinde ebedî kalacakları altından ırmaklar akan cennetler ve adn cennetlerinde güzel meskenler vadettiği; Yüce Allah'ın rızasının ise hepsinden büyü olduğu, asıl büyük bahtiyarlığın bu olduğu ifade edilmiştir.²⁵⁹ İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapan ve rablerine gönül huzuruyla teslim onların cennetlikler olduğu ve orada ebedî kalacakları belirtilmiştir.²⁶⁰ Yüce Allah'ın buyruklarına uyanlara en güzel mükâfatın verileceği; Yüce Allah'a uymayanların da eğer yeryüzünde olanların tamamı ve ek olarak bir misli daha onların olsa kurtuluş için onu mutlaka feda edecekleri; hesabın en kötüsünün onları beklediği; varacakları yerin ise kalınacak çok kötü yer olan cehennem olacağı bildirilmiştir.²⁶¹ Yüce Allah'ın mü'minlerin gönüllerini düşmanlık duygularından temizlediği; artık bir kardeşler topluluğu olarak sedirler üzerinde karşı karşıya oturacakları ifade edilmiştir.²⁶² Yüce Allah'ın samimi kullarının ceza

²⁵⁵ Bk. el-Ahzâb 33/35; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/68-70; Kurtubî, *el-Câmi*, 17/149-151.

²⁵⁶ Bk. el-Hucurât 49/7-8; Mâverdî, *en-Nüket*, 5/329; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâiu't-tefsîr*, thk. Yüsrî es-Seyyid Muhammed-Salih Ahmed eş-Şâmî (Riyad: Dâr İbn el-Cevzî, 1427/2006), 3/7-8; Yazır, *Hak Dini*, 7/196-199.

²⁵⁷ Bk. el-Hucurât 49/10; Mâverdî, *en-Nüket*, 5/331; Yazır, *Hak Dini*, 7/200.

²⁵⁸ Bk. el-İsrâ 17/9; Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr* (Beyrut: el-Mektebu'l-İsâmî, 1983), 5/12-13; Kurtubî, *el-Câmi*, 13/34; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5/45.

²⁵⁹ et-Tevbe 9/72; Kurtubî, *el-Câmi*, 10/299-300; Cevziyye, *Bedâiu't-tefsîr*, 2/19-20; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/154.

²⁶⁰ Bk. Hûd 11/23; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/191; Cevziyye, *Bedâiu't-tefsîr*, 3/53.

²⁶¹ Bk. er-Ra'd 13/18; ez-Zümer 39/47; Kurtubî, *el-Câmi*, 12/52-53; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/94.

²⁶² Bk. el-Hicr 15/47; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/407-408; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/461.

görmeyeceği, karşılıklı oturdukları tahtlar üzerinde onlara türlü meyveler olarak belirli bir rızık, nimetlerle dolu cennetlerde daha nice ikramlarda bulunulacağı belirtilmiştir. Aralarında kaynaktan doldurulmuş; bembeyaz; içenlere lezzet veren, onlara dokunmayan, ondan sarhoş da olunmayan kadehler dolaştırılacağı; yanlarında eşinden başkasına bakmayan ceylan gözlü, gün görmemiş güzel tenli kadınlar olacağı da bildirilmiştir.²⁶³ Ayrıca bu konuda Kur’ân’da şöyle buyurulmuştur:

*“Rabbimiz Allah’tır deyip de dosdoğru çizgide yaşayanlar, işte onların üzerine melekler şu müjdeyle inerler: Korkmayın, kederlenmeyin, size vaad olunan cennetle sevinin! Biz, dünya hayatında da âhirette de sizin dostunuzuz. Orada, çok bağışlayıcı, çok merhametli olan Allah’tan bir ikram olarak sizin için canınızın çektiği her şey bulunacak, yine orada umduğunuz her şeyi elde edeceksiniz.”*²⁶⁴

*“Allah’a ve âhiret gününe iman eden bir topluluğun, Allah’a ve peygamberine düşmanlık eden kimselere -babaları, oğulları, kardeşleri yahut diğer akrabaları da olsa- sevgiyle bağlandıklarını göremezsin. İşte Allah bu müminlerin kalplerine imanı nakşetmiş ve onları katından bir ruh ile desteklemiştir. Onları -orada ebedî kalmak üzere- altından ırmaklar akan cennetlere yerleştirecektir. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O’ndan razı olmuşlardır. İşte onlar Allah’tan yanadırlar; iyi bilinmeli ki kurtuluşa erecek olanlar da Allah’tan yana olanlardır!”*²⁶⁵

4. İman Kardeşliğine (Mü’minlere) Dair Bazı İlkeler.

Bilindiği gibi Kur’ân’da ilahi hükümler; emir ve nehiyler uygulansınlar diye yer almıştır yoksa (hâşâ) fantezi olsun diye kesinlikle yer almış değildir.²⁶⁶ Kur’ân Yüce Allah tarafından bütün insanlara gönderilmiş evrensel ilahi bir kitaptır.²⁶⁷ Şimdi Kur’ân’daki iman kardeşliğine dair birtakım ilkelerden bahsetmek mümkündür:

²⁶³ Bk. es-Sâffât 37/40-49; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/207-210; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/9-12.

²⁶⁴ Fussilet 41/30-32; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/381-382; Kurtubî, *el-Câmi*, 18/415-418; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/160-163.

²⁶⁵ el-Mücâdele 58/22; İbn Atiyye, *el-Muharrer*, 8/257-258; Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Merkez hicr li’l-buhus ve’d-dirâsâti’l-Arabiyye ve’l-İslamiyye, 2003), 14/328-331.

²⁶⁶ Bk. el-Bakara 2/187, 229-230; en-Nisâ 4/14; et-Tevbe 9/112; el-Mücâdele 58/4.

²⁶⁷ Bk. İbrahim 14/1; Yûsuf 12/37; el-Enbiyâ 21/107; eş-Şuarâ 26/192; es-Secde 32/2; el-Hâkka 69/43.

1. Mü'minler Hz. Peygamber ile birlikte Yüce Allah tarafından Hz. Peygamber'e indirilene iman ederler. Yüce Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine vd. inanırlar. Yüce Allah'ın elçileri arasında ayırım yapamazlar; ilahi vahyi dinlerler ve ona itaat ederler.²⁶⁸

2. Mü'minler müminleri bırakıp kâfirleri dost edinemezler. Aksi takdirde Yüce Allah ile olan bağlarını koparmış olurlar. Ancak kâfirlerden gelebilecek bir tehlikeden korunmaları başkadır.²⁶⁹

3. Mü'minler toptan Yüce Allah'ın ipine sımsıkı tutunurlar, bölünüp parçalanmazlar. Yüce Allah'ın onlara vermiş olduğu nimeti hatırlarlar.²⁷⁰

4. Mü'minler iyiliği emrederler, kötülükten alıkoyarlar ve Yüce Allah'a iman ederler. Onlar insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmettir.²⁷¹

5. Mü'minler Yüce Allah'ın yardımıyla başarıya ulaşabilmek için sabrederler; kararlılıkta yarışır; düşmana karşı hazırlıklı olurlar (birbirlerine dayanıp bağlanırlar); Yüce Allah'a karşı gelmekten sakınırlar.²⁷²

6. Mü'minler şayet inkârı imana tercih ederlerse, babalarını ve kardeşlerini güvenilecek dostlar edinemezler. Mü'minlerden kim onları dost edinirse, o kendine kötülük etmiş olur.²⁷³

7. Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin velileridirler. İyiliği teşvik ederler, kötülükten alıkoyarlar, namazı kılarlar, zekâtı verirler, Yüce Allah'a ve Hz. Peygamber'e itaat ederler.²⁷⁴

8. Mü'minler Yüce Allah'a çağırırlar; dine ve dünyaya yararlı iş yaparlar; Onlardan her biri "Ben Müslümanlardanım" demekten hiç çekinmez zira bu sözü söyleyenden daha güzel sözlü kimse olamaz.²⁷⁵

9- Yüce Allah'ın ve Hz. Peygamber'in herhangi bir konuda hüküm verdiklerinde mü'min erkek veya mü'min kadın için işlerinde tercih hakları olamaz. Yüce Allah'ın ve Hz. Peygamber'in emrine itaat etmeyenler doğru yoldan sapmış olurlar.²⁷⁶

²⁶⁸ Bk. el-Bakara 2/285; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr* (Kuveyt: Dâru'n-nevadir, 2010), 1/306-307.

²⁶⁹ Bk. Âl-i İmrân 3/28; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/25-26; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1/331.

²⁷⁰ Bk. Âl-i İmrân 3/103; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/76-78; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1/368-369.

²⁷¹ Bk. Âl-i İmrân 3/110; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/80-81; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1/371-372.

²⁷² Bk. Âl-i İmrân 3/200; Cevziyye, *Bedâiu't-tefsîr*, 1/262-263; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/172-173.

²⁷³ Bk. et-Tevbe 9/23; Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/140; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/108-109.

²⁷⁴ Bk. et-Tevbe 9/71; Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/298-299; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/153-154.

²⁷⁵ Bk. Fussilet 41/33; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/382-383; Kurtubî, *el-Câmi'*, 18/318-319.

10. Mü'minler kâfirlere karşı sert ve şiddetli, kendi aralarında ise merhametli olurlar.²⁷⁷

11. Bilmeden birbirlerine zarar verip pişman olmamaları için fâsıkın onlara getireceği haberi araştırırlar.²⁷⁸

12. Mü'minler mü'minlerden iki grubun birbirleriyle kavgaya tutuştuklarını gördüklerinde, hemen onların aralarını düzeltirler. İkisinden biri diğerrinin hakkına tecavüz etmeye devam ederse -Allah'ın emrine geri dönünceye kadar- haksızlığa sapanlara karşı savaşırlar. Dönerlerse aralarındaki anlaşmazlığı adaletle çözüme bağlarlar ve herkese hakkını verirler.²⁷⁹

13. Müminler ancak kardeşirler; iki kardeşin arasını düzeltirler; Yüce Allah'a itaatsizlikten sakınırlar.²⁸⁰

14. Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirleriyle alay edemezler. Alay edilenler alay edenlerden daha iyi olabilirler; birbirlerini aşağılamazlar; yekdiğerrine kötü lakap takamazlar.²⁸¹

15. Mü'minler birbirleri hakkında zanda bulunamazlar, birbirlerinin kusurlarını araştırıp casusluk yapamazlar, gıybet de edemezler.²⁸²

16. İnsanların bir erkek ile bir diğerriden yaratıldığına, birbirlerini tanımaları için onların kavim ve kabilelere ayrıldığına, Yüce Allah katında en değerli olanın Yüce Allah'a itaatsizlikten en fazla sakınan olduğuna inanırlar.²⁸³

17. Mü'minler Yüce Allah'a ve resulüne iman ederler. Bu konuda şüpheye düşmezler. Yüce Allah'ın yolunda malları ve canlarıyla cihad ederler. Onların içleri dışları birdir.²⁸⁴

18. Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, Yüce Allah'a ve Hz. Peygamber'e düşmanlık eden kimselere -babaları, oğulları, kardeşleri yahut diğerr akrabaları da olsa- sevgiyle bağlanamazlar.²⁸⁵

---

²⁷⁶ Bk. el-Ahzâb 33/36; Cevziyye, *Bedâiu't-tefsîr*, 2/329-330.

²⁷⁷ Bk. el-Feth 48/29; Cevziyye, *Bedâiu't-tefsîr*, 3/460; Yazır, *Hak Dini*, 7/180.

²⁷⁸ Bk. el-Hucurât 49/6; Mâverdî, *en-Nüket*, 5/328-329; Cürcânî, *Dürüc*, 2/582; Süyûtî, *ed-Dürr*, 13/545-552.

²⁷⁹ Bk. el-Hucurât 49/9; Mâverdî, *en-Nüket*, 5/330-331; Cürcânî, *Dürüc*, 2/583; Yazır, *Hak Dini*, 7/198-200.

²⁸⁰ Bk. el-Hucurât 49/10; İbn Atiyye, *el-Muharrer*, 8/14-15; Süyûtî, *ed-Dürr*, 13/559-560.

²⁸¹ Bk. el-Hucurât 49/11; Mâverdî, *en-Nüket*, 5/331-332; Cürcânî, *Dürüc*, 2/583-584; İbn Atiyye, *el-Muharrer*, 8/15-18.

²⁸² Bk. el-Hucurât 49/12; Mâverdî, *en-Nüket*, 5/334-335; İbn Atiyye, *el-Muharrer*, 8/18-22.

²⁸³ Bk. el-Hucurât 49/13; Mâverdî, *en-Nüket*, 5/335-336; İbn Atiyye, *el-Muharrer*, 8/23-25.

²⁸⁴ Bk. el-Hucurât 49/15; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 7/477; İbn Atiyye, *el-Muharrer*, 8/27; Yazır, *Hak Dini*, 7/217.

19. Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar Yüce Allah yolunda göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler.²⁸⁶

20. Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirleri hakkında Yüce Allah'ın hem kendilerini hem kendilerinden önce iman etmiş kardeşlerini bağışlaması için dua ederler. Kalplerinde iman edenlere karşı kötü bir düşünceye ve duyguya yer bırakmazlar.²⁸⁷

Sonuç

Kur'an'a göre Hz. Âdem insanların atasıdır. İnsanlar asıl, kök itibarıyla Hz. Âdem'e dayanırlar. Buna insanî kardeşlik demek mümkündür. Aynı anne ve babanın ya da bu ikisinden herhangi birinin çocuğu olanlar da nesebî kardeşler olarak ifade edilmiştir. Bu iki tür kardeşliğe maddî (biyolojik) kardeşlik denilebilir. Bu maddî kardeşlik türünden başka bir de farklı inançlara sahip insanların, hak olsun batıl olsun, aynı inancı paylaşarak kendi aralarında meydana getirdikleri manevî (itikadî) kardeşlik de söz konusudur.

Kur'an önce maddî yani insanî kardeşliği ve nesebî kardeşliği dile getirmiştir. Bunlardan nesebî kardeşliği çok önemsemiştir. Maddî kardeşliğin insanî kardeşlik türünü Hz. Âdem'in biyolojik yapısıyla genel çerçevede, nesebî kardeşlik türünü ise nikâh, miras vs. özel çerçevede mütalaa etmiştir. Kur'an sonra şirk, nifak, putperestlik, inkâr ve iman kardeşlikleri biçiminde söylenebilecek olan manevî kardeşlikten bahsetmiş, bunların arasından iman kardeşliğini dünya ve ahiret hayatında esas ve gerçek kardeşlik olarak vurgulamıştır. Bu farklı kardeşliklerin biyolojik yapıları ve şekilleri, kültür ve inançları çeşitli insanların hayatı birlikte yaşamaya engel teşkil etmediği tespit edilmiştir. Kur'an birbirlerinden ayrı bu kardeşliklerin birbirleriyle olan bağlantıları üzerinde durmuş, hangi inançtan olursa olsun her insanın diğerine karşı hak ve ödevlerini, sorumluluklarını dile getirmiştir. Bu durum doğal olarak mü'minlerin hem kendilerine hem başkalarına karşı yükümlülüklerini gündeme gelmiştir. Kur'an, mü'minlerin bir özelliği olarak onların emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker (iyiliği emretme kötülüklerden sakındırma) faaliyetinde bulunmaları ve Yüce Allah'a iman etmiş olmaları vesilesiyle insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet olduklarını ifade etmiştir.

²⁸⁵ Bk. el-Mücâdele 58/22; İbn Atiyye, *el-Muharrer*, 8/257-258; Süyûtî, *ed-Dürr*, 14/328-331.

²⁸⁶ Bk. el-Haşr 59/9; Âl-i İmrân 3/195; el-Enfâl 8/72; et-Tevbe 9/100, 117.

²⁸⁷ Bk. el-Haşr 59/10; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 7/462-464; İbn Atiyye, *el-Muharrer*, 8/14-15; Yazır, *Hak Dini*, 7/505-511.

Kur'ân'ın, mü'minlerin iman kardeşlerinden iki grubun birbirleriyle savaştıklarını görmeleri halinde özellikle iman kardeşlerinin aralarını düzeltmelerini emrettiği tespit edilmiştir. Bu iki gruptan biri diğerine karşı haddi aşmaya devam etmesi halinde Yüce Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan grupla savaşmaları gerektiği, haddi aşan grup Yüce Allah'ın emrine dönmesi durumunda artık her iki grubun aralarını adil bir şekilde düzeltmekle ve onlara adaletli davranmakla yükümlü tutuldukları görülmüştür. Yüce Allah'ın adaletli davranan kimseleri sevdiği de bildirilmiştir. Ayrıca mü'minlerin kaynağı belli belirsiz bilgileri hemen kabul etmemeleri, onları araştırmakla son derece pişmanlık duyacakları işi tutmaktan kurtulabilecekleri; erkek olsun kadın olsun mü'minlerin birbirlerinin velisi ve kardeşi oldukları, birbirleriyle alay edemeyecekleri, birbirlerinin gıybetini yapamayacakları, birbirlerinin gizliliklerini araştıramayacakları Kur'ân'a sınıksız tutunmaları gerektiği de tespit edilmiştir. Dolayısıyla Kur'ân perspektifinden iman kardeşliği algısı ve bu hususta Kur'ân'ın koymuş olduğu ilkelerin bir kısmı tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Abbâd, İsmail b. Abbâd. *el-Muhîtu fî'l-lüğa*. Thk. Muhammed Hasan Âl Yasin. Beyrut: Âlemu'l- kutub, 1994.
- Baklî, Rûzbihân Ebû Nasr, *Arâisü'l-beyân fî hakâiki'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2008.
- Cevziyye, İbn Kayyim. *Bedâiu't-tefsîr*. Thk. Yüsri es-Seyyid Muhammed - Salih Ahmed eş-Şâmî. 3 Cilt. Riyad: Dâr İbn el-Cevzî, 1427/2006.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Dürücü'd-dürrer*. Thk. Talat Salâ el-Ferhan - Muhammed Edîb Şekûr. 2 Cilt. Amman: Dâru'l-fikir, 2009.
- Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhît*. Thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd vd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1993.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Thk. Muhammed Naim el-Arkasüsî. Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 2005.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhak. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. Thk. Er-Rahhale el-Faruk vd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-hayr, 2007.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tunisiyye, 1984.

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-azîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1998.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. Beyrut: el-Mektebu'l-İsâmî, 1983.
- Kur'an Yolu. Erişim 20 Kasım 2022. <https://kuran.diyanet.gov.tr>
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. 24 Cilt. Beyrut: Muessesetu'r-risale, 2006.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zilâli'l-Kur'an*. 6 Cilt. Kahire: Dâru's-şurûk, 32. Basım. 1972.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-uyûn*. Thk. es-Seyyid b. Abdulkasım b. Abdurrahim. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, ts.
- Parlatır, İsmail vd. (Hazırlayanlar). *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulkadir. *Muhtârû's-sihâh*. Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1986.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es en-Nîsâbü'rî. *el-Keşf ve'l-beyân*. Thk. Seyyid Kesrevî Hasan. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1325/2004.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Bahrü'l-ulûm*. Thk. Ali b. Muavvad vd. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1993.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî. *ed-Dürrü'l-mensûr*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. 17 Cilt. Kahire: Merkez hicr li'l-buhus ve'd-dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, 2003.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*. 5 Cilt. Kuveyt: Dâru'n-nevadir, 2010.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-beyân*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. 26 Cilt. Kahire: Dâru hicr, 2001.
- Tantâvî, Muhammed es-Seyyid. *et-Tefsîru'l-Vasît*. 15 Cilt. Kahire: Dâru'l-maârif, 1992.

Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. Sad. İsmail Karaçam vd. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, ts.

Zemahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. Thk. Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd-Ali Muhammed Mu'avvaḍ. 6 Cilt. Riyad: Mektebetu'l-abikan, 1998.

Zemahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *Esâsu'l-belâğa*. Thk. Muhammed Basil Uyûu's-sûd. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1998.

Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-munîr*, 9. Baskı. 17 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-fikir, 2009.

PEYGAMBERİMİZİN HADİSLERİNDE KARDEŞLİK

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Sait MECİDOĞLU

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi,

Temel İslam Bilimleri Bölümü Hadis Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi

ÖZET

İnsanın yalnız başına ve diğer insanlardan yardım almadan, onlarla ilişki kurmadan yaşaması neredeyse imkânsızdır. Dolayısıyla insanlar arasında ırk, renk, dil, din vb. özellikler farklı olsa bile hayatın devam etmesi için birçok hususta birlikte hareket etmeleri gerektiği görülmektedir. Bu ortaklık insani kardeşliği teşkil etmektedir. Ayrıca işaret etmiş olduğumuz insani kardeşliğin dâhilinde İslam kardeşliğin bağı Müslümanların inançlarında çok önemli bir yere sahiptir. Kur'an-ı Kerim müminlerin kardeş olduğunu (Hucurat, 49/10) ve kardeşliğin bir nimet olduğunu (Al-i İmran, 2/103) beyan etmiştir. Hz. Peygamber de (s.a.v.) hadis-i şeriflerinde bu hakikati tekit edip kardeşlik kavramını, önemini ve hükümlerini izah etmiştir. Peygamber Efendimizin Medine-i Münevvere'ye hicret ettikten sonra orada devletini kurarken tesis etmiş olduğu en önemli temellerden biri kardeşlik müessesesidir. Bildirimizde yukarıdaki işaret etmiş olduğumuz ayetlere ve Muhacirler ile Ensar'ın arasında kurulmuş olan İslam kardeşliğine dayanarak Peygamber Efendimizin sünnetinde İslam kardeşliği anlayışı, önemi, ahlâkı ve Müslümanlar arasındaki hak ve sorumluluklar ele alınacaktır. Öncelikle hadis kaynaklarına müracaat edilmekle birlikte siyer kaynaklarına da bakılacaktır. Bu konu hakkında sübut bakımından hadisler incelenecek ve sabit olan örneklerle dayalı kardeşliğine dair tespitler ortaya konulacaktır.

Bildirimiz giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

1. Giriş
2. Hadislerde kardeşlik kavramı ve önemi
3. Hadislerde kardeşlik Hukuku
4. Sonuç

Anahtar Kelimeler: Hadis. Kardeşlik. Hukuk. Muhacir. Ensar.

الأخوة في الحديث النبوي

د. محمد سعيد مجيد أوغلو

ملخص

إن حياة الإنسان وحيداً دون مساعدة الآخرين و دون الارتباط بهم بشكل من الأشكال هو أمر غير ممكن بل لعله يكون مستحيلاً، لذلك فإن حياة الناس مع بعضهم البعض مهما اختلفت أديانهم وأعراقهم وألوانهم ولغاتهم هو أمر لابد منه لاستقامة سير هذه الحياة في أكثر من جانب، هذه الأخوة الإنسانية التي أشرنا إليها لها أهميتها وضرورتها إلا أنه ضمن دائرة هذه الأخوة العامة هناك رابطة أسمى وأهم هي رابطة الأخوة الإسلامية التي لها موقع مهم في عقيدة المسلمين وسلوكهم.

لقد نص القرآن الكريم على أن المؤمنين إخوة فيما بينهم فقال تعالى: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوِيكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ [الحجرات: 10]، كما عدّ في سورة آل عمران هذه الأخوة هي نعمة من الله تعالى فقال: ﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾ [آل عمران: 103]، وأكد رسول الله صلى الله عليه وسلم على هذه الحقيقة الثابتة كما جاء في الأحاديث الشريفة الكثيرة، وكذلك فإن الأحاديث النبوية تحدثت عن مفهوم الأخوة وبينت أهميتها و مسؤولياتها من حقوق وواجبات، وعندما هاجر الرسول صلى الله عليه وسلم من مكة إلى المدينة جعل من أهم الأسس التي بنى عليها دولته تأسيسه لرابطة الأخوة وإعلانه المؤاخاة بين المؤمنين المهاجرين والأنصار.

سأقوم في هذا البحث بتناول مفهوم الأخوة والتحدث عن أهميتها معتمداً على ما ورد في الأحاديث النبوية و ما ورد في كتب السيرة النبوية فيما يتعلق بالمؤاخاة بين المهاجرين والأنصار، ومن ثم سأسرد الأحاديث المتعلقة بحقوق الأخوة ومسؤوليتها، ثم أخلصها بصورة تجمع الخلق والتعامل الذي رغبت به الأحاديث ودعت إليه وفي الطرف المقابل أذكر الخلق والتعامل المقابل له المنهي عنه في حق الإخوة فيما بينهم. يتكون البحث من:

1- مقدمة

1- المبحث الأول: تناولت فيه مفهوم الأخوة وأهميتها في الإسلام، ولحظة موجزة عن المؤاخاة بين الصحابة

2- المبحث الثاني: تناولت فيه الأحاديث المتعلقة بحقوق الأخوة وواجباتها (مسؤولياتها)

4- خاتمة

الكلمات المفتاحية: الحديث، الأخوة، المهاجرون، الأنصار، الحقوق

مقدمة

إن من أشرف صفحات الفخر والشرف التي سطرها تاريخنا الإسلامي هي صفحات الأخوة بين المسلمين، والتي لم يعرف التاريخ الإنساني لها نظيراً، ذلك أن تلك الأخوة كان تعتمد على أساس متين هو أساس الإيمان والعقيدة الواحدة، فلئن كان البشر جميعاً يشتركون في الأصل الواحد المشترك بينهم وهو أن أباهم آدم عليه السلام، فإن المسلمين يشتركون في أساس أهم وأعظم هو إيمانهم بالله تعالى الواحد الأحد الفرد الصمد رب آدم ونوح وإبراهيم وموسى وعيسى ومحمد خاتم الأنبياء والمرسلين، وكذلك يشتركون في إيمانهم بنبيهم محمد المصطفى صلى الله عليه وسلم وبكتابه الخالد المنزل عليه من رب العزة الباقي إلى قيام الساعة، لا يختلفون في ذلك إطلاقاً، فربهم واحد

ونبيهم واحد وكتائبهم واحد وقبلتهم واحدة ومعادهم واحد، ولذا نالت الأخوة الإسلامية جانباً مهماً في حياة المسلمين عقيدة وسلوكاً وأخلاقاً، وكانت سبباً أساسياً من أسباب بقاء المسلمين وحملهم لراية الإيمان والعلم والدعوة والحضارة، وكيف لا تكون الأخوة الإيمانية بهذه الأهمية وقد وصفها الله تعالى بأنها نعمة من جليل نعمه على المؤمنين ذكرها ممتناً عليهم بها سبحانه وتعالى فقال: ﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾ [آل عمران: 103].

ولئن كانت هذه الآية الكريمة وغيرها²⁸⁸ أصلاً وأساساً في بيان أهمية الأخوة وفضلها، فإن الأحاديث النبوية التي هي المصدر الثاني في للشرعية الإسلامية - والتي جاءت إما مؤيدة لما في القرآن الكريم أو مبينة له²⁸⁹ أو مشرعة لأحكام شرعية مستقلة لم ترد في كتاب الله تعالى - قد احتوت على الجانب التفصيلي والعملي لحقائق الأخوة الإيمانية من خلال الأحاديث القولية التي أوصى بها رسول الله صلى الله عليه وسلم أمته، أو من خلال المؤاخاة التي عقدها رسول الله صلى الله عليه وسلم بين أصحابه الكرام في المدينة المنورة كخطوة أساسية في بناء الدولة والمجتمع المسلم الجديد.

تناولت في هذا البحث الأخوة الإسلامية في الحديث النبوي، وذلك من خلال البحث في مصادر الحديث النبوي الأساسية مثل الصحيحين والسنن الأربعة بشكل أساسي، وسيكون البحث منحصراً ضمن بيان معنى الأخوة الإسلامية بشكل عام، وشكلها العملي الخاص المتمثل بالمؤاخاة التي أنشأها رسول الله صلى الله عليه وسلم بين الصحابة، ومن ثم يتناول ما ورد في الأحاديث النبوية مما يتعلق بحقوق الأخوة وواجباتها ومسؤولياتها.

مثل قوله تعالى: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ [الحجرات: 10] 288

مفصلة لمجمله شارحة لمبهمه أو مقيدة لمطلقة مخصصة لعامة. 289

يتكون بحثي من مقدمة ومبحثين وخاتمة. المبحث الأول: تناولت فيه مفهوم الأخوة وأهميتها في الإسلام، ولحمة موجزة عن المؤاخاة بين الصحابة. المبحث الثاني: تناولت فيه الأحاديث المتعلقة بحقوق الأخوة وواجباتها (مسؤولياتها)

المبحث الأول: مفهوم الأخوة وأهميتها في الإسلام، ولحمة موجزة عن المؤاخاة بين الصحابة.

أولاً: مفهوم الأخوة وأهميتها في الإسلام

مفهوم الأخوة

تطلق الأخوة لغةً ويراد بها النسب القريب، ويسمى الواحد: أخ، والجمع إخوان و إخوة، وكذلك تطلق على معان أخرى منها: النسب البعيد الذي يراد به الأخوة في الأصل الأول إلى أبي البشر عليه السلام ، أو النسب إلى قوم كقوله تعالى: ﴿وإلى عاد أخاهم هوداً﴾ [الأعراف: 65] قال بعض اللغويين: أخاهم لأنه من قومهم، ومنها: الصديق والصاحب، ومنها آصرة الدين كقوله تعالى: ﴿فإن تابوا وأقاموا الصلوة وءاتوا الزكاة فإخوانكم في الدين﴾ [التوبة: 11]، ومنها آصرة العمل، أو الاتفاق في صفة خير أو شر، فيقال: إخوان العمل وإخوان العزاء، وأخو كربة، أي: صاحب كربة. كما تطلق ويراد بها وحدة القصد، قال بعض النحويين: سمي الأخ أخاً؛ لأن قصده قصد أخيه".²⁹⁰ قال الراغب الأصفهاني: "أخ: الأصل أخو، وهو المشارك آخر في الولادة من طرفين، أو أحدهما أو من الرضاع، ويستعار في كل مشارك لغيره في القبيلة، أو في الدين، أو في صنعة، أو في معاملة، أو في مودة، وفي غير ذلك من المناسبات".²⁹¹ أما المؤاخاة من آخى الرجل مؤاخاةً وإخاءً، أي اتخذ أخاً له.

وبناء على ما تقدم نفهم أن المراد بالأخوة الإيمانية هي الأخوة التي تربط فيما بين أصحاب العقيدة الإسلامية، بما تقتضيه من التناصر والتراحم والتكافل، والتعاون والمناصرة، وهي رابطة لا تقاربها رابطة مهما كانت روابط القرابة

²⁹⁰ ابن منظور، محمد بن مكرم بن علي، لسان العرب، بيروت: دار صادر، ط3، 1993م، مادة (أخ) 19/14.

²⁹¹ الراغب الأصفهاني، الحسين بن محمد، المفردات في غريب القرآن، تح: صفوان الداودي، دمشق: دار القلم، ط1، 1993م، 68.

قوية، يقول الكاتب إسحاق بن عبد الله السعدي: "ولقد اختير وصف الأخوة دون الأبوة أو النبوة؛ لأنها جامعة تماثل، في الاعتقاد والتفكير والعمل، فشابهت تماثل الأخوين؛ لأن الأخوة يلزمها التماثل، كذلك لما تتسم به الأخوة من الشعور بالارتياح وعدم التكلف بخلاف الأبوة والنبوة، فإن لكل منهما مشاعر تتسم بنوع من المهابة والإجلال والتوقير والطاعة من الابن لأبيه، واستمداد الأب بالطاعة والبر والإحسان".²⁹²

أهمية الإخوة في الإسلام

ذكرت آنفاً أن آيات القرآن الكريم نصت على أن المؤمنين إخوة في أسلوب الحصر الواضح الجلي، وأن الله تعالى عندما ذكر نعمه التي يمتن بها على عباده المسلمين بين سبحانه وتعالى أنه جعلهم إخواناً ألف بين قلوبهم بعدما كانوا أعداءً متناحرين متقاتلين، يقول العلامة الطاهر بن عاشور: "الخطاب للمؤمنين وهم يومئذ المهاجرون والأنصار وأفراد قليلون من بعض القبائل القريبة، وكان جميعهم قبل الإسلام في عداوة وحروب، فالأوس والخزرج كانت بينهم حروب دامت مائة وعشرين سنة قبل الهجرة، .... بل وسائر الأمم التي دعاها الإسلام كانوا في تفرق وتخاذل فصار الذين دخلوا في الإسلام إخواناً وأولياء بعضهم لبعض، لا يصددهم عن ذلك اختلاف أنساب، ولا تباعد مواطن، ولقد حاولت حكماؤهم وأولوا الرأي منهم التأليف بينهم، وإصلاح ذات بينهم، بأفانين الدعاية من خطابة وجاه وشعر فلم يصلوا إلى ما ابتغوا حتى ألف الله بين قلوبهم بالإسلام فصاروا بذلك التأليف بمنزلة الإخوان" ثم قال: "وقد امتن الله عليهم بتغيير أحوالهم من أشنع حالة إلى أحسنها: فحالة كانوا عليها هي حالة العداوة والتفاني والتقاتل، وحالة أصبحوا عليها وهي حالة الأخوة ولا يدرك الفرق بين الحالتين إلا من كانوا في السوأى فأصبحوا في الحسنى، والناس إذا كانوا في حالة بؤس وضنك اعتادوها صار الشقاء دأبهم، وذلت له نفوسهم فلم يشعروا بما هم فيه، ولا يتفطنوا لوخيم عواقبه، حتى إذا هيا لهم الصلاح، وأخذ يتطرق إليهم استفاقوا

السعدي، إسحاق، دراسات في تميز الأمة الإسلامية وموقف المستشرقين منه، قطر: وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية، ط1، 2013م، 404.²⁹²

من شقوتهم، وعلموا سوء حالتهم، ولأجل هذا المعنى جمعت لهم هذه الآية في الامتنان بين ذكر الحالتين وما بينهما فقالت: إذ كنتم أعداء فألف بين قلوبكم فأصبحتم بنعمته إخواناً²⁹³.

أما أهمية الأخوة في بناء المجتمع وتأسيسه فقد أشار إليها الدكتور محمد سعيد رمضان البوطي قائلاً: " إن أي دولة لا يمكن أن تنهض وتقوم إلا على أساس من وحدة الأمة وتساندها، ولا يمكن لكل من الوحدة والتساند أن يتم بغير عامل التآخي والمحبة المتبادلة. فكل جماعة لا تؤلف بينها آصرة المودة والتآخي الحقيقية، لا يمكن أن تتحد حول مبدأ ما، وما لم يكن الاتحاد حقيقة قائمة في الأمة أو الجماعة فلا يمكن أن تتألف منها دولة على أن التآخي أيضاً لا بد أن يكون مسبقاً بعقيدة يتم اللقاء عليها والإيمان بها، فالتآخي بين شخصين يؤمن كل منهما بفكرة أو عقيدة مخالفة للآخرى، خرافة ووهم، خصوصاً إذا كانت تلك الفكرة أو العقيدة مما يحمل صاحبها على سلوك معين في الحياة العملية، ومن أجل ذلك، فقد جعل رسول الله صلى الله عليه وسلم أساس الأخوة التي جمع عليها أفئدة أصحابه، العقيدة الإسلامية التي جاءهم بها من عند الله تعالى والتي تضع الناس كلهم في مصاف العبودية الخالصة لله تعالى دون الاعتبار لأي فارق إلا فارق التقوى والعمل الصالح، إذ ليس من المتوقع أن يسود الإخاء والتعاون والإيثار بين أناس شتتتهم العقائد والأفكار المختلفة فأصبح كل منهم ملكاً لأنانيته وأثرته وأهوائه"²⁹⁴، وسنرى من خلال الكلام عن حقوق الإخوة الإيمانية ومسؤولياتها الواردة في الأحاديث النبوية المختلفة كيف كان صدق الأخوة والحب في الله والبغض في الله وإرادة الخير للأخ المؤمن ومساعدته ومناصرته أسباباً للفوز بالسعادة في الدنيا والثواب العظيم في الآخرة، وعلى الطرف المقابل فإن من يتلبس بفعل أو يخلق يسيء إلى هذه الأخوة ويتعرض لحقوق أخيه المسلم فيمنعه من حقه أو يؤذيه أو يظلمه فقد توعده الله تعالى بالعقاب الشديد والعذاب الأليم، وجعل حقوق العباد من أخطر الحقوق التي يسأل عنها الإنسان في الآخرة.

ثانياً: لمحة موجزة عن المؤاخاة بين الصحابة

²⁹³ ابن عاشور، محمد الطاهر، التحرير والتنوير، تونس: الدار التونسية، ط1، 1984م، 34/4.

²⁹⁴ البوطي، محمد سعيد رمضان، فقه السيرة النبوية مع موجز لتاريخ الخلافة الراشدة، دار الفكر: دمشق، ط25، 2007م، 147-148.

أسس النبي عليه الصلاة والسلام دولته الجديدة في المدينة المنورة، وكان المجتمع المسلم فيها يضم فئات مختلفة من المهاجرين من مكة ومن الانصار في المدينة من قبائل متعددة وطبقات شتى، فكان تأسيس هذه الدولة معتمداً على ثلاث دعائم، يقول البوطي: " لقد كانت هجرة رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى المدينة، تعني نشأة أول دار إسلام إذ ذاك على وجه الأرض، وقد كان ذلك إيذاناً بظهور الدولة الإسلامية بإشراف منشئها الأول محمد عليه الصلاة والسلام، ولذا فقد كان أول عمل قام به الرسول صلى الله عليه وسلم أن أقام الأسس الهامة لهذه الدولة، ولقد كانت هذه الأسس ممثلة في هذه الأعمال الثلاثة التالية: أولاً: بناء المسجد، ثانياً: المؤاخاة بين المسلمين عامة والمهاجرين والأنصار خاصة، ثالثاً: كتابة وثيقة (دستور)...²⁹⁵، وكان النبي صلى الله عليه وسلم كان حكيماً في تعامله مع تلك القبائل والفئات المختلفة في هذا المجتمع الجديد، فسعى بدايةً في تقوية العلاقات بين قبيلتي الأوس والخزرج وهما الأنصار العنصر الأساسي الذي يتكون منه أهل المدينة الذين استقبلوا الرسول والمهاجرين من مكة، وكاننا أيضاً من أكبر القبائل العربية في ذلك الوقت، ثم انتقل رسول الله إلى تقوية العلاقات بين الأنصار والمهاجرين الذين تركوا أموالهم وديارهم وأهلهم وعشيرتهم في سبيل الإسلام، وانتقلوا إلى بلدٍ جديدٍ، وتمثلت تقوية العلاقات بين الفريقين فيما يُعرف بالمؤاخاة.

لا شك أن في الهجرة من بلد إلى بلد ولا سيما في تلك الظروف الصعبة التي عاشها المهاجرون في مكة - والتي دفعهم إلى ترك الوطن والدار والأرض والمال والحبيب والقريب في سبيل الإيمان والعقيدة والدعوة إلى الله - لا شك أن فيها مشاعر صعبة ليس من السهل التغلب عليها، إضافةً لما واجهه المهاجرون من واقع مادي ومعيشي جديد، إضافةً إلى ظهور الأمراض بينهم كالحُمى وغيرها التي أحدثها السفر المفاجئ إلى بيئةٍ أخرى، فكانت هذه المؤاخاة التي عقد أواصرها قائد الدولة الرسول المبلغ عن الله الصادق الأمين الذي كان أولى بالمؤمنين من أنفسهم تعويضاً للمهاجرين عما افتقدوه في أوطانهم، وإشعاراً لهم بمكانتهم وتضحياتهم في سبيل الدعوة، وبأنهم لن يكونوا

²⁹⁵ البوطي، فقه السيرة النبوية، 144.

عبئاً على إخوانهم الأنصار، فكان أول عمل قام به النبي صلى الله عليه وسلم بعد بناء المسجد تشريع نظام المؤاخاة التي تم إعلانها في دار أنس بن مالك، لتكون رابطة تجمع بين المهاجر والأنصاري، تقوم على أساس العقيدة، وتوثق مشاعر الحب والمودة، والنصرة والحماية، والمواساة بالمال والمتاع.²⁹⁶

آخى النبي بين تسعين رجلاً، نصفهم من المهاجرين، والنصف الآخر من الأنصار، من الذين تأخوا: أبو بكر الصديق مع خارجة بن زيد الأنصاري، وأبو عبيدة عامر بن الجراح مع سعد بن معاذ الأنصاري، وعمر بن الخطاب مع عتبان بن مالك الأنصاري، وعبد الرحمن بن عوف مع سعد بن الربيع الأنصاري، وعثمان بن عفان مع أوس بن ثابت الأنصاري، وطلحة بن عبيد الله مع كعب بن مالك الأنصاري، وسعيد بن زيد مع أبي بن كعب الأنصاري، وأبو ذر الغفاري مع المنذر بن عمر، وسلمان الفارسي مع أبي الدرداء، وبلال بن رباح مع أبي رويحة الخثعمي، آخى بينهم على الحق والمواساة، وعلى أن يتوارثوا بينهم بعد الممات، بحيث يكون أثر الأخوة الإسلامية في ذلك أقوى من أثر قرابة الرحم، وكان حكم التوارث فيما بينهم من بعض هذه الظواهر المادية، وظلت حقوق هذا الإخاء مقدمة على حقوق القرابة إلى موقعة بدر الكبرى، حيث نزل في أعقابها آية الأرحام في سورة الأنفال، فنسخت هذه الآية ما كان قبلها وانقطع أثر المؤاخاة الإسلامية في الميراث، ورجع كل إنسان في ذلك إلى نسبه وذوي رحمه، وأصبح المؤمنون كلهم إخوة²⁹⁷، وعند النظر في أسماء هؤلاء الصحابة، نجد أن تلك المؤاخاة لم تُقم وزناً للاعتبارات القبلية أو الفوارق الطبقية، بل جمعت بين القوي والضعيف، والغني والفقير، والأبيض والأسود، والحر والعبد، وبذلك استطاعت هذه الأخوة أن تنتصر على العصبية للقبيلة أو الجنس أو الأرض، لتحل محلها الرابطة الإيمانية، والأخوة الدينية.

انظر في تفاصيل المؤاخاة وما ورد فيها: ابن هشام، عبد الملك، السيرة النبوية، تح: مصطفى السقا وآخرون، القاهرة: شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده، ط1، 1955م، 504/1 وما بعدها؛ السهيلي، عبد الرحمن بن عبد الله، الروض الأنف، تح: عمر عبد السلام السلامي، بيروت: دار إحياء التراث العربي، ط1، 2000م، 177/4 وما بعدها؛ ابن كثير، اسماعيل بن عمر، السيرة النبوية، تح: مصطفى عبد الواحد، بيروت، دار المعرفة، ط1، 1976م، 324/2 وما بعدها.
²⁹⁷ البوطي، فقه السيرة النبوية، 147.

وعلى سبيل المثال فإننا نجد البخاري قد خصص في صحيحه ضمن كتاب مناقب الأنصار بابين للمؤاخاة، الأول: جعل عنوانه باب إخاء النبي بين المهاجرين والأنصار. والثاني: باب كيف آخى النبي بين أصحابه²⁹⁸، ومن صور الأخوة الرائعة التي نقلتها المصادر ما نقله البخاري عما جرى بين الصحابي المهاجر عبد الرحمن بن عوف وأخيه الصحابي الأنصاري سعد بن الربيع، فقد أخرج الإمام البخاري في صحيحه: قال عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه: لما قدمنا المدينة آخى رسول الله صلى الله عليه وسلم بيني وبين سعد بن الربيع، فقال سعد بن الربيع: إني أكثر الأنصار مالاً، فأقسم لك نصف مالي، وانظر أي زوجتي هويت نزلت لك عنها، فإذا حلت، تزوجتها، قال: فقال له عبد الرحمن: لا حاجة لي في ذلك هل من سوق فيه تجارة؟ قال: سوق قينقاع، قال: فغدا إليه عبد الرحمن، فأتى بأقط وسمن، قال: ثم تابع الغدو، فما لبث أن جاء عبد الرحمن عليه أثر صفرة، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «تزوجت؟»، قال: نعم، قال: «ومن؟»، قال: امرأة من الأنصار، قال: «كم سقت؟»، قال: زنة نواة من ذهب - أو نواة من ذهب -، فقال له النبي صلى الله عليه وسلم: «أولم ولو بشاة»²⁹⁹.

المبحث الثاني: الأحاديث المتعلقة بحقوق الأخوة وواجباتها.

سبقت الإشارة إلى أن الأحاديث النبوية المختلفة تناولت الأخلاق التي ينبغي أن يتحلى بها المؤمنون فيما بينهم ويتعاملوا بها، كما بينت ونهت وحذرت من بعض الأخلاق والتصرفات التي تفسد علاقة الإخوة وتضعف هذا الرباط الشريف التي أنعم الله به على الأمة الإسلامية، حتى صارت بمثابة الحقوق والمسؤوليات فيما بين أفراد المجتمع المسلم، وسأسرد هنا باختصار ثلاثين حديثاً شريفاً من الأحاديث القولية التي تتناول هذا الموضوع، وهي أحاديث ثابتة من الكتب الستة التي اعتمدها العلماء وبشكل خاص من الصحيحين الذين اتفق العلماء على أنهما أصح كتابين بعد القرآن الكريم.

²⁹⁸ البخاري، محمد بن إسماعيل، الجامع المسند الصحيح، نج: محمد زهير بن ناصر الناصر، بيروت: دار طوق النجاة، ط1، 2003م، 69/5-31/5.

²⁹⁹ البخاري، الجامع المسند الصحيح، [2048] وانظر [3780-3781-3782].

أولاً- نصوص الأحاديث

- 1- عن أبي رقية تميم بن أوس الداري أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «الدين النصيحة» قلنا: لمن؟ قال: «الله ولكتابه ولرسوله ولأئمة المسلمين وعامتهم»³⁰⁰.
- 2- عن أنس عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه»³⁰¹.
- 3- عن النعمان بن بشير عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «مثل القائم في حدود الله والواقع فيها، كمثل قوم استهموا على سفينة فصار بعضهم أعلاها وبعضهم أسفلها، وكان الذين في أسفلها إذا استقوا من الماء مروا على من فوقهم، فقالوا: لو أنا خرقنا في نصيبنا خرقاً ولم نؤذ من فوقنا، فإن تركوهم وما أرادوا هلكوا جميعاً، وإن أخذوا على أيديهم نجوا ونجوا جميعاً»³⁰².
- 4- عن حذيفة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «والذي نفسي بيده، لتأمرن بالمعروف، ولتنهون عن المنكر أو ليوشكن الله أن يبعث عليكم عقاباً منه ثم تدعونه فلا يستجاب لكم»³⁰³.
- 5- وعن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «آية المنافق ثلاث: إذا حدث كذب، وإذا وعد أخلف، وإذا أؤتمن خان»³⁰⁴.
- 6- عن عبد الله بن عمرو بن العاص عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده، والمهاجر من هجر ما نهى الله عنه»³⁰⁵.

³⁰⁰ مسلم، مسلم بن الحجاج النيسابوري،، تح: محمد فؤاد عبد الباقي، بيروت: دار إحياء التراث العربي، ط1، 1991م. 1/ 53 (55) (95).

³⁰¹ البخاري، الجامع المسند الصحيح، 1/ 10 (13)؛ مسلم، المسند الصحيح، 1/ 49 (45) (71).

³⁰² البخاري، الجامع المسند الصحيح، 3/ 182 (2493).

³⁰³ الترمذي، محمد بن عيسى، سنن الترمذي، تح: أحمد محمد شاكر وآخرون، القاهرة: مطبعة مصطفى البابي الحلبي، ط2، 1975م. (2169).

³⁰⁴ البخاري، الجامع المسند الصحيح، 1/ 15 (33)؛ مسلم، المسند الصحيح، 1/ 56 (59) (107) و (109).

³⁰⁵ البخاري، الجامع المسند الصحيح، 1/ 9 (10)؛ مسلم، المسند الصحيح، 1/ 47 (64) (40) بالشرط الأول فقط.

7- عن أبي موسى الأشعري قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضاً» وشبك بين أصابعه.³⁰⁶

8- عن النعمان بن بشير قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «مثل المؤمنين في توادهم وتراحيمهم وتعاطفهم، مثل الجسد إذا اشتكى منه عضو تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى».³⁰⁷

9- عن أبي أمامة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «من أحب الله، وأبغض الله، وأعطى الله، ومنع الله، فقد استكمل الإيمان».³⁰⁸

10- عن عبد الله بن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «المسلم أخو المسلم، لا يظلمه، ولا يسلمه. من كان في حاجة أخيه، كان الله في حاجته، ومن فرج عن مسلم كربة، فرج الله عنه بها كربة من كرب يوم القيامة، ومن ستر مسلماً ستره الله يوم القيامة».³⁰⁹

11- عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «المسلم أخو المسلم، لا يخنونه، ولا يكذبه، ولا يخذله، كل المسلم على المسلم حرام عرضه وماله ودمه، التقوى هاهنا، بحسب امرئ من الشر أن يحقر أخاه المسلم».³¹⁰

12- عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «لا تحاسدوا، ولا تناجشوا، ولا تباغضوا، ولا تدابروا، ولا يبيع بعضكم على بيع بعض، وكونوا عباد الله إخواناً، المسلم أخو المسلم: لا يظلمه، ولا يحقره، ولا

³⁰⁶ البخاري، الجامع المسند الصحيح، 3/ 169 (2446)؛ مسلم، المسند الصحيح، 8/ 20 (2585) (65).

³⁰⁷ البخاري، الجامع المسند الصحيح، 8/ 11 (6011)؛ مسلم، المسند الصحيح، 8/ 20 (2586) (66).

³⁰⁸ أبو داود، سليمان بن الأشعث السجستاني، سنن أبي داود، تح: شعيب أرنؤوط - محمد كامل قره بللي، بيروت: دار الرسالة العالمية، ط1، 2009م، 7/ 69 (4681).

³⁰⁹ البخاري، الجامع المسند الصحيح، 3/ 168 (2442)؛ مسلم، المسند الصحيح، 8/ 18 (2580) (58).

³¹⁰ أبو داود، سنن أبي داود، (4882)؛ ابن ماجه، محمد بن يزيد بن ماجه القزويني، سنن ابن ماجه، تح: شعيب أرنؤوط وآخرون، بيروت: دار الرسالة العالمية، ط1، 2009م.

(3933)؛ الترمذي، سنن الترمذي (1927) وقال: «حديث حسن غريب».

يخذه، التقوى هاهنا - ويشير إلى صدره ثلاث مرات -- بحسب امرئ من الشر أن يحقر أخاه المسلم، كل المسلم على المسلم حرام، دمه وماله وعرضه».³¹¹

13- عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «انصر أخاك ظالماً أو مظلوماً» فقال رجل: يا رسول الله، أنصره إذا كان مظلوماً، أريت إن كان ظالماً كيف أنصره؟ قال: «تجزه - أو تمنعه - من الظلم فإن ذلك نصره».³¹²

14- عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «حق المسلم على المسلم خمس: رد السلام، وعيادة المريض، واتباع الجنائز، وإجابة الدعوة، وتشميت العاطس».³¹³

15- عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «لا يستر عبد عبداً في الدنيا إلا ستره الله يوم القيامة».³¹⁴

16- عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «من نفس عن مؤمن كربة من كرب الدنيا، نفس الله عنه كربة من كرب يوم القيامة، ومن يسر على معسر يسر الله عليه في الدنيا والآخرة، ومن ستر مسلماً ستره الله في الدنيا والآخرة، والله في عون العبد ما كان العبد في عون أخيه....».³¹⁵

17- عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم: «أن رجلاً زار أخاً له في قرية أخرى، فأرصد الله له، على مدرجته، ملكاً فلما أتى عليه، قال: أين تريد؟ قال: أريد أخاً لي في هذه القرية، قال: هل لك عليه من نعمة

³¹¹ مسلم، المسند الصحيح، 8/ 10 (2564) (32).

³¹² البخاري، الجامع المسند الصحيح، 9/ 28 (6952).

³¹³ البخاري، الجامع المسند الصحيح، 2/ 90 (1240)؛ مسلم، المسند الصحيح، 7/ 3 (2162) (4) و (5).

³¹⁴ مسلم، المسند الصحيح، 8/ 21 (2590) (72).

³¹⁵ مسلم، المسند الصحيح، 8/ 71 (2699) (38).

ترها؟ قال: لا، غير أي أحبته في الله عز وجل، قال: فإني رسول الله إليك، بأن الله قد أحبك كما أحبته فيه». ³¹⁶

18- عن أنس عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «ثلاث من كن فيه وجد بهن حلاوة الإيمان: أن يكون الله ورسوله أحب إليه مما سواهما، وأن يحب المرء لا يحبه إلا الله، وأن يكره أن يعود في الكفر بعد أن أنقذه الله منه، كما يكره أن يقذف في النار». ³¹⁷

19- عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «والذي نفسي بيده، لا تدخلوا الجنة حتى تؤمنوا، ولا تؤمنوا حتى تحابوا، أولا أدلكم على شيء إذا فعلتموه تحاببتم؟ أفشوا السلام بينكم». ³¹⁸

20- عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «تهادوا فإن الهدية تذهب وحر الصدر، ولا تحقرن جارة لجارتها ولو شق فرس شاة». ³¹⁹

21- وعن أبي الدرداء عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «من رد عن عرض أخيه، رد الله عن وجهه النار يوم القيامة». ³²⁰

22- عن أبي خراش حدرد بن أبي حدرد الأسلمي أنه سمع النبي - صلى الله عليه وسلم - يقول: «من هجر أخاه سنة فهو كسفك دمه». ³²¹

23- عن عثمان بن عفان قال: كان النبي صلى الله عليه وسلم إذا فرغ من دفن الميت وقف عليه، وقال: «استغفروا لأخيكم وسلوا له التثبيت، فإنه الآن يسأل». ³²²

³¹⁶ مسلم، المسند الصحيح، 8/ 12 (2567) (38).

³¹⁷ البخاري، الجامع المسند الصحيح، 1/ 10 (16)؛ مسلم، المسند الصحيح، 1/ 48 (43) (67).

³¹⁸ مسلم، المسند الصحيح، 1/ 53 (54) (94).

³¹⁹ الترمذي، سنن الترمذي، 4/ 9 (2130).

³²⁰ الترمذي، سنن الترمذي، (1931).

³²¹ أبو داود، سنن أبي داود، (4915).

24- عن أبي ذر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «تبسمك في وجه أخيك لك صدقة، وأمرك بالمعروف ونهيك عن المنكر صدقة، وإرشادك الرجل في أرض الضلال لك صدقة، وبصرك للرجل الرديء البصر لك صدقة، وإمطتك الحجر والشوكة والعظم عن الطريق لك صدقة، وإفراغك من دلوك في دلو أخيك لك صدقة».³²³

25- عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «إياكم والظن، فإن الظن أكذب الحديث، ولا تحسسوا ولا تحسسوا، ولا تنافسوا، ولا تحاسدوا، ولا تباغضوا، ولا تدابروا، وكونوا عباد الله إخوانا كما أمركم...»³²⁴

26- عن أنس قال: قال رجل: يا رسول الله، الرجل منا يلقي أخاه، أو صديقه، أينحي له؟ قال: «لا». قال: أفيلتزمه ويقبله؟ قال: «لا» قال: فيأخذ بيده ويصافحه؟ قال: «نعم».³²⁵

27- عن أبي موسى قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إن الأشعريين إذا أرملوا في الغزو، أو قل طعام عيالهم بالمدينة، جمعوا ما كان عندهم في ثوب واحد، ثم اقتسموه بينهم في إناء واحد بالسوية، فهم مني وأنا منهم».³²⁶

28- وعن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «ما نقصت صدقة من مال، وما زاد الله عبدا بعفو إلا عزاً، وما تواضع أحد لله إلا رفعه الله - عز وجل».³²⁷

29- وعن جابر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «اتقوا الظلم؛ فإن الظلم ظلمات يوم القيامة. واتقوا الشح؛ فإن الشح أهلك من كان قبلكم، حملهم على أن سفكوا دماءهم واستحلوا محارمهم».³²⁸

³²² أبو داود، سنن أبي داود، (3221).

³²³ الترمذي، سنن الترمذي، 2/ 404 (1956).

³²⁴ المرجع السابق، 235. (12)

³²⁵ ابن ماجه، سنن ابن ماجه (3702)؛ الترمذي، سنن الترمذي (2728).

³²⁶ البخاري، الجامع المسند الصحيح، 3/ 181 (2486)؛ مسلم، المسند الصحيح، 7/ 171 (2500) (167).

³²⁷ مسلم، المسند الصحيح، 8/ 21 (2588) (69).

30- وعن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «أتدرون ما الغيبة؟» قالوا: الله ورسوله أعلم، قال: «ذكرك أخاك بما يكره» قيل: أفرأيت إن كان في أخي ما أقول؟ قال: «إن كان فيه ما تقول، فقد اغتبتته، وإن لم يكن فيه ما تقول فقد بهته».³²⁹

ثانياً - حقوق الأخوة ومسؤولياتها

لا شك ان الحقوق والمسؤوليات بين الإخوة في الإسلام كثيرة ومهمة ومتنوعة تشمل كثيراً من جوانب الحياة، إلا أننا بالنظر إلى متون الاحاديث التي ذكرتها آنفاً - على سبيل المثال والاختصار لا الحصر- فإننا نجد فيها متنوعة جاء بعضها بالخلق الحميد الحسن والمعاملة الطيبة المندوب إليها وتشمل الأصل وضده تصريحاً أو إشارة، كما أن بعضها تعرض للآداب والأخلاق الفاضلة والآداب العامة التي دعا إليها الإسلام مثل (السلام 19 - المصافحة 26 - التبسم 24 - الزيارة 17 - عدم الهجر 22 - إجابة الدعوة 14 - عيادة المريض 14 - تسميت العاطس 14 - اتباع الجنازة 14 - الاستغفار له 23 - الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر 4-24 - الرحمة والمودة والعطف 8)³³⁰ وسأذكر هنا في الجدول أدناه -اعتماداً على الاحاديث التي تم سردها- الاخلاق الحميدة الحسنة التي ندبنا رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى التخلق بها والتمسك بها فيما بيننا بعضنا البعض نحن المسلمون المرتبطون بأخوة الإسلام، وكذا أصدادها من الأخلاق السيئة التي نهانا عنها وهذا كله ضمن دائرة الأحاديث آنفة الذكر كما أشرت، وسأعرض لتعدادها فقط دون التعليق عليه والدخول في معانيها وتفصيلها وإلا فكل خلق وجانب من الجوانب المذكورة يحتاج الكلام عنه بالتفصيل إلى مقالة وبحث منفصل.

³²⁸ مسلم، المسند الصحيح، 8 / 18 (2578).

³²⁹ مسلم، المسند الصحيح، 8 / 21 (2589) (70).

³³⁰ وضعت بجانب كل خلق وأدب من هذه الأخلاق والآداب رقم الحديث الذي أشار إليه ضمن الاحاديث التي أوردتها في الفقرة السابقة سواء في الامثلة التي أوردتها بين قوسين أو التي ذكرتها في الجدول.

الأخلاق الحميدة المندوب إليها بين الإخوة في الأحاديث	الأخلاق السيئة المنهي عنها بين الإخوة في الأحاديث
النصرة والحماية والرد عن العرض 21-13	الخدلان وتسليم الأخ للظالم 11-10
الصدق 11	الكذب والخيانة 12-11-5
العدل والإنصاف والمنع من الظلم 13-5-3	الظلم والأذى 29-12-10-6
العون (تفريج الكرب - انظار المعسر) 16-10-7	الأثنية وحب النفس 25
النصيحة 1 الستر 16-15-10	التجسس والغش 25
التواضع وخفض الجناح 18-8	التكبر 12
الحب 18-17-9-8	الكره (البغض) والحقد الغيبة والنميمة 30-25-12
الإكرام والإهداء 20	الحسد البخل 12
الإيثار 27	الأثرة 27
العفو 28	الانتقام 28
أداء الأمانة 5	الخيانة 12

الخاتمة

- إن رابط الأخوة الإيمانية بين أفراد المجتمع المسلم هو من أهم الأسس التي بني عليها هذا المجتمع، نص عليها القرآن الكريم وبين أهميتها وعددها نعمة إلهية، وجاءت الأحاديث النبوية مؤكدة لذلك شارحة مفصلة.
- تعد المؤاخاة التي أقامها رسول الله صلى الله عليه وسلم بين المؤمنين في المدينة المنورة أبرز صورة عملية صادقة للأخوة الإيمانية، والتي صارت فيما بعد قدوة ومناراً للمسلمين من بعدهم ودليلاً واضحاً على عظمة هذه الرسالة الإلهية الخالدة.
- تناولت الأحاديث النبوية الصحيحة والثابتة في دواوين السنة المعتمدة الحقوق والمسؤوليات بين الإخوة المؤمنين بعضهم تجاه بعض من خلال بيان الأخلاق والتعاملات الحميدة المندوب إليها بين الإخوة، وكذلك الأخلاق والتعاملات السيئة المنهي عنها والتي بدورها تفسد عقد الأخوة ومن ثم تكون سبباً في إضعاف روابط قوة ودوام المجتمع المسلم وترزع أركانه.

المصادر

- ابن كثير، إسماعيل بن عمر، السيرة النبوية، تح: مصطفى عبد الواحد، بيروت، دار المعرفة، ط1، 1976م.
- ابن عاشور، محمد الطاهر، التحرير والتنوير، تونس: الدار التونسية، ط1، 1984م.
- ابن ماجه، محمد بن يزيد بن ماجه القزويني، سنن ابن ماجه، تح: شعيب أرنؤوط وآخرون، بيروت: دار الرسالة العالمية، ط1، 2009م.
- ابن منظور، محمد بن مكرم بن علي، لسان العرب، بيروت: دار صادر، ط3، 1993م.

- ابن هشام، عبد الملك، السيرة النبوية، تح: مصطفى السقا وآخرون، القاهرة: شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده، ط1، 1955م.
- أبو داود، سليمان بن الأشعث السجستاني، سنن أبي داود، تح: شعيب أرناؤوط - محمد كامل قره بللي، بيروت: دار الرسالة العالمية، ط1، 2009م.
- البخاري، محمد بن إسماعيل، الجامع المسند الصحيح، تح: محمد زهير بن ناصر الناصر، بيروت: دار طوق النجاة، ط1، 2003م.
- البوطي، محمد سعيد رمضان، فقه السيرة النبوية مع موجز لتاريخ الخلافة الراشدة، دار الفكر: دمشق، ط25، 2007م.
- الترمذي، محمد بن عيسى، سنن الترمذي، تح: أحمد محمد شاكر وآخرون، القاهرة: مطبعة مصطفى البابي الحلبي، ط2، 1975م.
- الراغب الأصفهاني، الحسين بن محمد، المفردات في غريب القرآن، تح: صفوان الداودي، دمشق: دار القلم، ط1، 1993م.
- السعدي، إسحاق، دراسات في تميز الأمة الإسلامية وموقف المستشرقين منه، قطر: وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية، ط1، 2013م.
- السهيلي، عبد الرحمن بن عبد الله، الروض الأنف، تح: عمر عبد السلام السلامي، بيروت: دار إحياء التراث العربي، ط1، 2000م.

- مسلم، مسلم بن الحجاج النيسابوري، المسند الصحيح، تح: محمد فؤاد عبد الباقي، بيروت: دار إحياء التراث العربي، ط1، 1991م.

Ekler:

SEMPOZYUMUN ARAPÇA METİNLERİ

أ.د. محمد راتب النابلسي

جامعة الأردن الدولية

الأخوة في القرآن وانعكاساتها في الواقع المعاصر.

بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد الصادق الوعد الأمين، سبحانه
اللهم لا علم لنا إلا ما علمتنا، إنك أنت العليم الحكيم، اللهم علمنا ما ينفعنا، وانفعنا بما علمتنا، وزدنا علمًا،
وأرنا الحق حقًا وارزقنا اتباعه، وأرنا الباطل باطلًا وارزقنا اجتنابه، واجعلنا ممن يستمعون القول فيتبعون أحسنه،
وأدخلنا برحمتك في عبادك الصالحين.

أشكر لكم دعوتكم الكريمة التي إن دلت على شيء فعلى حسن ظنكم بي، وأرجو أن أكون عند حسن ظنكم.

لكن إن وجدتم ما كنتم تتوقعون فالفضل لله وحده، وإلا فحسبكم الله ونعم الوكيل

أيها الإخوة الكرام:

أحكام الشريعة بين أيدي الناس جميعًا ما في عصر فيه إعلام كهذا الإعلام، ولكن سؤال محرج: ما دامت هذه

الحقائق بين أيدي الناس جميعًا لم كان هناك تقصير في طاعة الله عز وجل؟

القرآن الكريم دققوا سرب _ مصطلح معاصر _ ما يقوله الكفار في النار "وقالوا لو كنا نسمع أو نعقل ما كنا في

أصحاب السعير" معنى ذلك، أزمة علم أي إنسان بالأرض يحب السلامة والسعادة والاستقرار. أزمة علم إذا

أردت الدنيا فعليك بالعلم، وإذا أردت الآخرة فعليك بالعلم، وإذا أردتهما معًا فعليك بالعلم، والعلم لا يعطيك

بعضه إلا إذا أعطيته كلك، فإذا أعطيته بعضك لن يعطيك شيئًا، ويظل المرء عالمًا ما طلب العلم، فإذا ظن أنه قد

علم فقد جهل طلب العلم يؤثر الدنيا والآخرة معًا

لمن خاف مقام ربه جنتان: جنة في الدنيا هي جنة القرب، وجنة الآخرة هي جنة،

لذلك الإنسان يعني السؤال الدقيق العلم بين أيدي الناس التفاسير، القنوات الإسلامية، الجوامع، المساجد، المكتبات، إلى تعليق أرجو أن يكون واضحًا لديكم آية في القرآن تقتضي أن نأتمر بأمر وآية تقتضي أن ننهي، وإذا قصة عن النبي تقتضي أن نتعظ وماذا نفعل بألف وثلاثمائة آية في القرآن نتحدث عن الكون والإنسان؟ آية الأمر نأتمر آية النهي ننهي، القصة نتعظ، 1300 آية بالتمام والكمال في القرآن عن حقائق الكون والإنسان.

الله عز وجل قال أي النقطة الدقيقة جداً "الله الذي خلق سبع سماوات ومن الأرض مثلهن ينزل الأمر بينهن لتعلموا أن الله على كل شيء قدير وأن الله قد أحاط بكل شيء علماً" القدرة المطلقة والعلم المطلق فلذلك الإنسان حين يعصي الله هو بقبضته الحياة بيده الموت بيده الصحة بيده المرض بيده العمر المديد بيده هذا الإنسان لم يقصر؟ النقطة الدقيقة... ينبغي أن نعلم أن علة وجودنا في الدنيا العمل الصالح الدليل "رب ارجعون لعلني أعمل صالحًا فيما تركت"، علة وجودنا الوحيدة العمل الصالح، العمل الصالح سمي صالحًا لأنه يصلح للعرض على الله، ومتى يصلح للعرض على الله إذا كان خالصًا وصوابًا، خالصًا ما ابتغي به وجه الله وصوابًا ما وافق السنة. لذلك ينبغي بحسب ما طلب مني أن أتحدث عن الإخوة الإيمانية، كيف نتعامل مع بعضنا البعض؟ كيف يفهم بعضنا البعض؟ كيف يعذر بعضنا البعض؟ كيف يحب بعضنا البعض؟ طبعًا أن أعلى مستوياتها هذا ما ينبغي أن يكون موافقا لما في القرآن والسنة، شيء طبيعي أن ينتهي بالخصومات والضغائن هذا شيء مرفوض كليًا لكن العمل الإنساني وبعبارة أخرى العمل الإسلامي لا يتسع للخلاف بين أفراد الصف الواحد لئلا تضيع الجهود سدى.

الإخوة الإيمانية... دققوا ليست كلامًا نردده، لكنها ممارسات نفعلها، ليست كلامًا نردده ولكنها ممارسات نفعلها. النبي عليه الصلاة والسلام حينما هاجر إلى المدينة أول شيء فعله أنه آخى بين المهاجرين والأنصار. الإخوة الإيمانية بمفهومها الدقيق والعميق تحل محل العداوة والبغضاء والتنافس غير الشريف، وهي التي يمكن أن تجعل المجتمع صفًا واحدًا متماسكًا يصعب خرقه من الطرف الآخر.

إخواننا الكرام!

إن كلمات المسلمين وهي أن خمس أهل الأرض بالضبط بالتمام والكمال يجلسون بملتقى القارات الثلاث عندهم ممرات مائية أصل التجارة الدولية وتحدث طويلاً عن إيجابيات المسلمين الواقع مؤلم، ليس كذلك إذاً ابحث عن السبب إذاً بحثت عن السبب بطل العجب، إذا الأخوة الإيمانية نعمة من أعظم النعم التي يمن الله بها على عباده هي رابطة بين أفراد المجتمع الإسلامي يصعب أن نجد مثلها في المجتمعات الأخرى لا لمصلحة محققة، ولا لنفع مادي يرتجى، إنما هي إخوة في الله إخوة بين القلوب والأرواح تربط المؤمنين برباط وثيق لا يمكن قصمه الأدلة "إنما المؤمنون إخوة"

إنما أداة قصر وحصر أقوى أخوة أخوة الإيمان، لذلك ما لم تكن هذه العلاقة بين المؤمنين ما لم تتمثل الأخوة بينك وبين أخيك المؤمن _ في كلمة قاسية _ فلست مؤمن. أخوك في الله منهج واحد، تعبد إلهًا واحدًا تشريعاً واحدًا كتاباً واحدًا نبياً واحدًا فلا بدذلك. الأساس التواصل بين الإخوة. يقول عليه الصلاة والسلام، دققوا! "ومن أحب لله وأبغض لله وأعطي الله ومنع الله فقد استكمل الإيمان" هذا شرح نبوي للأخوة الإيمانية. تحب الله تبغض الله تعطي الله تمنع الله فقال عليه الصلاة والسلام "ثلاث من كن فيه وجد حلاوة الإيمان" مصطلح دقيق حلاوة الإيمان.

هناك حقائق الإيمان. حقائق معلومات نصوص قرآنية نبوية. أما حلاوة الإيمان شيء آخر أقربها لكم. قد تمتلك كتباً عن سيارة غالية جداً هذا كتيب بين أن تملك هذا الكتيب وبين أن تملك السيارة الغالية... حقائق الإيمان معلومات أفكار أدلة شواهد، أما حلاوة الإيمان أن تذوق طعمة. يقول الشاعر:

فلو شاهدت عيناك من حسننا الذي *** رأوه لما وليت عنا لغيرنا،

ولو سمعت أذناك حسن خطابنا *** خلعت عنك ثياب العجب وجئتنا،

ولو ذقت من طعم المحبة ذرة *** عذرت الذي أضحى قتيلاً بحبنا،

ولو نسمت من قربنا لك نسمة *** لمت غريباً واشتياقاً لقربنا،

ولو لاح من أنوارنا لك لائح *** تركت جميع الكائنات لأجلنا.

"المتحابون في جلاي على منابر من نور، يغطهم عليها النبيون والشهداء يوم القيامة". الأخوة الإيمانية سبيل لعرش الله جلّ جلاله يوم لا ظلّ إلا ظلّه، ففي الحديث المشهور: "سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ: وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللَّهِ، اجْتَمَعَا عَلَيْهِ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ" أي أمتن علاقة وأقوى علاقة وأدوم علاقة الإيمان. قال الله تعالى: "إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا" الحبّ شيء والودّ شيء آخر، حيث الحب ميل للقلب، بينما الود حركة أو زيارة أو اتصال أو متابعة، تفقد، الله هو الغفور الودود هو محب وهو ودود، الودّ حركة، الود عمل، الود زيارة، الود تفقد، لذلك البطولة في الود، وهو الغفور الودود، والمؤمن ودود.

"إن الذين آمنوا وعملوا الصالحات سيجعل لهم الرحمن وداً" فيما بينهم وفيما بينهم وبين الله أو المعنيين معاً، تقول الآية: "لَوْ أَنْفَقْتُ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَّا أَلَفْتُ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلَفَ بَيْنَهُمْ" هذا من فعل الله رب السماوات والأرض، من فعل الإله الواحد القهار. "إنّ الذين آمنوا وعملوا الصالحات سيجعل لهم الرحمن وداً"، فيما بينهم، وبين الله.

المؤمن بأخلاقه، بصدقه، بأمانيه، بعفته، برضاه عن الله عز وجل، أحد مظاهر إعجاز القرآن الكريم أن القرآن يقول: " وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۚ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا " وللمرة الثانية أمتن علاقة وأقوى علاقة وأدوم علاقة هي علاقة المؤمنين، فالإله واحد والطريق واحد، مثلاً: لو تصورنا هدفاً في مكان معين، وله طريق وحيد، واثنان يمشيان في هذا الطريق فاللقاء حتمي، إن لم يكن هناك لقاء، أحدهما ليس في هذا الطريق، المودة طاعة الله، فالطريق طاعة الله وخدمة خلقه.

"واعتصموا بحبل الله جميعاً ولا تفرقوا واذكروا نعمة الله عليكم إذ كنتم أعداء فألف بين قلوبكم فأصبحتم بنعمته إخواناً". لذلك قيل الصحابة الكرام، قال بعضهم رأيت العجب العجاب في محبتهم، في تضحيتهم، في تعاوهم، في بذلهم، الأنصار عرضوا نصف بيوتهم، ولم يسجل التاريخ أن مهاجراً واحداً طلب من أنصاري شيئاً، كان يقول أحدهم: بارك الله لك في مالك، دلي على السوق، الإيمان الحقيقي وحده وخذ جميع القلوب.

الأخوة في الإسلام ليست من نوافل القول، وليست كلاماً مستهلكاً، وليست جانباً معتملاً. الأخوة في الإسلام أحد أركان هذا الدين، فعن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: "المسلم أخو المسلم، لا يظلمه، ولا يسلمه، من كان في حاجة أخيه، كان الله في حاجته، ومن فرج عن مسلم كربة، فرج الله عنه بها كربة من كرب يوم القيامة، ومن ستر مسلماً ستره الله يوم القيامة". لذلك للمؤمن على المؤمن، قال النبي الكريم ست خصال: يعود إذا مرض، يشهده إذا مات، يجيبه إذا دعاه، يسلم عليه إذا لقيه، ويشمته إذا عطس، وينصح له إذا غاب أو شهد. قال النبي صلى الله عليه وسلم: "حق المسلم على المسلم رد السلام، وعيادة المريض، واتباع الجنابة، وإجابة الدعوة وتشميت العاطس، وتحفظه بظهر الغيب إذا غاب عنك، وأن تحب له ما تحب لنفسك، وأن تكره له ما تكره لنفسك." هذه الأحاديث الشريفة إخواننا الكرام تبين حقيقة الأخوة الإيمانية، وقد ورد أيضاً: "أربع من حق المسلمين عليك: أن تعين محسنهم، وأن تستغفر لمذنبهم، وأن تدعو لغائبهم، وأن تحب دعوتهم". وقال العلماء: إن الأخوة الإسلامية مستوى وجوبها كفرض مثل الصلاة والصيام. فهل تصلي وتحارب

أخيك وتصلّي وتحقّد على أخيك وتصلّي وتمكّر بأخيك وتصلّي وتأكل مال أخيك ظلماً؟ فهذا من المستحيل، وألف ألف مستحيل، فهكذا يجب أن نكون.

قال بعض العلماء الدستوريين: والله لترك داني من حرام، خير من ثمانين حجة بعد الإسلام. الاستقامة أصل في هذا الدين، وهي أقصر طريق، سُئِلَ النبي الكريم صلى الله عليه وسلم يا رسول الله إن فلانة تُكثّر من صلاتها وصيامها غير أنها تؤذي جيرانها بلسانها قال: "هي في النار."

والآن، دخلنا إلى لب موضوعنا، كيف ننمي الأخوة الإيمانية بيننا؟

البند الأول: الحب في الله:

الحبُّ في الله عين التوحيد، والحب مع الله عين الشرك، فأعظم أنواع الحب وأقدس أنواع الحب أن يكون الحب في الله والله، فلا نزعة ولا غرر، وقيل في الأثر القدسي: "المتحابون في جلالي على منابر من نور، يغطهم عليها النبيون يوم القيامة"، وإن أول نقطة دقيقة هي أن تجعل محبتك لأخيك مبرأة من كل هدف دنيوي، تحبه إن كان غنياً، تحبه إن كان فقيراً، تحبه إن كان قوياً، تحبه إن كان ضعيفاً، تحبه إن كان لطيفاً، وتحبه أيضاً إن قسا عليك أحياناً يجب أن تحبه.

البند الثاني: سلامة صدرك تجاه أخيك في الله

فلا تحقد عليه، ولا تحمل عليه ضغينة ولا سوء نية، احمل أفعاله وأقواله على محمل حسن، أحسن الظن به كما تحسن الظن بنفسك، إذ لا تقاطعوا، ولا تدابروا، ولا تباغضوا، ولا تحاسدوا، وكونوا عباد الله إخواناً، ولا يحل لمسلم أن يهجر أخاه فوق ثلاث.

قيل يا رسول الله أيُّ الناس أفضل؟ قال: "كل مخموم القلب، صدوق اللسان"، فقالوا: صدوق اللسان نعرفه، فما مخموم القلب؟ قال: "هو التقي النقي لا إثم فيه ولا بغي ولا غل ولا حسد."

وورد في الأثر أنه قيل: "يا رب أي عبادك أحب إليك حتى نجبه بحبك؟ فقال: أحب عبادي إليّ تقي القلب، نقي اليدين، لا يمشى إلى أحدٍ بسوء، أحبني، وأحب من أحبني، وحبيني إلى خلقي، فقالوا: كيف نجيبك إلى خلقك؟ قال: ذكرهم بآلائي، ونعمائي، وبلائي. " ذكرهم بآلائي كي يعظموني، وبنعمائي كي يحبوني، وببلائي كي يخافوني.

أيها الإخوة الكرام!

البند الثالث: النصيحة، إنّ التناصح من علامات المحبة بين المؤمنين، ما الدين؟ الجواب كلمة واحدة ألا فهي النصيحة. والنصيحة أن تنصح من حولك والنصيحة هي أكبر عبادة تعاملية بين المؤمنين.

قال تعالى: "والعصر" والواو هنا حرف قسم، أقسم الله عز وجل بالعصر، والعصر هو مطلق الزمن، لأنه ما من تعريف جامع مانع قاطع رائع للإنسان كتعريف الإمام الجليل الحسن البصري، حيث قال: "الإنسان بضعة أيام كلما انقضى يوم انقضى بضع عمره"، فأنت زمن، ولأنك زمن، ولأن رأس مالك هو الزمن، ولأنك تملك الزمن، أقسم الله لك بمطلق الزمن فقال: "والعصر، إنّ الإنسان لفي خسر" لم يا رب؟ إله يقسم، واو القسم والعصر إنّ الإنسان لفي خسر إلا.... رحمة الله فينا قال الإمام الشافعي ما بعد إلا أركان النجاة، "إلا الذين آمنوا...." الإيمان الذي يحملهم على طاعة الله، "وعملوا الصالحات" سُمِّيَ العمل صالحاً لأنه يصلح بالعرض على الله، ومتى يصلح إذا كان خالصاً، وصواباً خالصاً، أي ما ابتغي فيه وجه الله ورضاه، وصواباً أي ما وافق السنة، والعصر إنّ الإنسان لفي خسر، لأنه مضي الزمن بالزمن يستهلكه، مضي الزمن يستهلكه، أنت بضعة أيام كلما انقضى يوم انقضى بضع منك.

رحمة الله في "إلا"، "إلا الذين آمنوا وعملوا الصالحات وتواصوا بالحق وتواصوا بالصبر" أركان النجاة قال عنها الشافعي رحمه الله آيات النجاة "إلا الذين آمنوا" .... الإيمان الذي يحملهم على طاعة الله، وعملوا الصالحات

سمي العمل صالحاً لأنه يصلح للعرض على الله، "وتواصوا بالحق" هذا الأمر بالمعروف كفرض عين على المسلم. والأمر بالمعروف نوعان: فرض عين، وفرض كفاية، فرض عين في حدود ما يعلم، ومع من ... "وتواصوا بالحق وتواصوا بالصبر".

البند الرابع: لا تنسوا الفضل بينكم!

أُهديت هدية ردّ مثلها، زارك أخّ كريم قم بزيارة أخرى، لا تنسوا الفضل بينكم، الآن سيدنا عمر عملاق الإسلام، قال أحدهم له: ما رأينا خيراً منك بعد رسول الله، عمر الفاروق العملاق، ما رأينا خيراً منك بعد رسول الله، فنظر فيهم جميعاً فخاف، قال أحدهم: والله لقد رأينا من هو خير منك، قال من؟ قال أبو بكر، فقال كذبتهم جميعاً حينما سكتم على أنني "ما رأينا خيراً منك"، وصدق قائلنا: كنت أضل من بعيري، وكان أبو بكر أطيّب من ريح المسك، هكذا كان صحابة النبي صلى الله عليه وسلم.

إخواننا الكرام!

الموضوع طويل، لكن إن شاء الله لنا لقاءات أخرى، أشكر لكم حضوركم، وأشكر لكم تلييتكم لهذه الدعوة، والحمد لله رب العالمين.

الدكتور جلال الدين خانجي

كلُّ الشكر للشيخ الدكتور محمد راتب نابلسي، وأيضاً نشكركم أنتم الإخوة الذين حضروا وهم واقفون، وهم كثر لأنهم مأجورون أكثر من القاعدين، النبي صلى الله عليه وسلم قال للسيدة عائشة أجرك على قدر مشقتك، فأنتم على عبادة تتحملون العلم واقفين فبارك الله فيكم.

استمعتم إلى الشيخ السوري، والآن نستمع للشيخ المصري، بارك الله فيه، الشيخ عبد الخالق الشريف هو مؤسس لأكاديمية الشريعة العلمية، وهو مدير مركز منارات،

للشيخين الشيخ راتب والشيخ عبد الخالق مواقع على الشابكة. من الممكن أن تتابعوا كتاباتهم ونشراهم، وما شابه ذلك، وهي غزيرة، حتى تستفيدوا منها إن شاء الله، عموماً محاضرة الشيخ عبد الخالق موضوع يتعلق بالأخوة، طبعاً فيه من المعاصرة الشيء الكثير، موضوعه عن الأخوة وأهمية الأخوة بين العرب والترك والکرد.

إخواني تعرفون الأخوة إما أن تكون نسبية أو أن تكون عقدية أو أن تكون قومية أو عنصرية، كما يقول في المصطلح هذا الانتباه لشمول معنى الأخوة فيما بين الأخوة النسبية والعقدية، أمر مطلوب فبارك الله فيه، وهذا موضوع حساس في ظروفنا.

أ.د. عبد الخالق الشريف

رئيس مركز الشريف الأكاديمي للدراسات

الحمد لله الذي امتن علينا بالإيمان وجعل المؤمنين إخواناً، والصلاة والسلام على رسوله الذي أَرانا الأخوة بامتثالها في حياته. أما بعد:

الإيمان إيمان بالله وبالدار الآخرة، وكما ورد في حديث حذيفة في صحيح البخاري: "أول ما نزل نزلت الأمانة أي الإيمان في أعماق القلوب ثم نزل القرآن فعملوا عنه"، معنى هذا أن الإيمان الراسخ ييسر العمل، ويهون صعب العمل، ويعالج أمراض القلوب أثناء العمل، الإيمان الذي فيه استسلام حقيقي وتام لله، هذا الاستسلام هو غاية وجود الإنسان على أرض الله، أن يسلم وجهه لله، ولذلك، حين قال سبحانه وتعالى " فلا وربك لا يؤمنون حتى يحكموك فيما شجر بينهم " كان يكفي شجار وحدث حكم قبله انتهى ليس هذا فقط "ثم لا يجدوا في أنفسهم حرجاً مما قضيت"، لا يكن في الصدر أي شيء من قضائك يا محمد صلى الله عليه وسلم، انتهينا الحمد لله، وليس في الصدور شيء لا يكفي "ويسلموا تسليماً" أي في جميع الأمور، ليس في حادثة النزاع، ليس في حادثة الخلاف، وإنما تسليماً تاماً كاملاً إذا تم هذا فقد تحققت الحقائق، وأدرك العبد لماذا خلق، وعلى أي شيء يعمل، وماذا يستهلك، لأن العبد إذا ابتعد عن هذا التسليم المطلق عاش في عنت، عاش في تعب، عاش في شقاء، لأن كل ما دخل حظ الدنيا، وحظ النفس أضعفت أنوار الإيمان، لا أقول نور الإيمان فإن للإيمان أنواراً لا تنتهي، ونِعماً لا تعد ولا تحصى

تجعل كل ما في الدنيا وكل ما على الدنيا أهون من بصيص نور إيماني يدخل قلب العبد، ولذلك كانت التنبئة الإيمانية الروحانية هي أداة صلاح هذا الإنسان، ولهذا لم نجد أبداً في القمم الشوامخ من القرون الأولى ما نعرف في مثل هذه الأيام النبي صلى الله عليه وسلم يصدع، ويقول إنما عربية اللسان لأنه عربي حتى لا يفتخر العرب على غيرهم العربية مجرد لسان أنت تتكلم بالعربية، هذا يتكلم بالفارسية، هذا يتكلم بالإنجليزية، هذه لغة، لكن الإيمان

في القلب، فوق كل اللغات، وفوق كل القوميات، وفوق كل الأحداث إنما العربية لسان، ليس النبي فقط بل ربه وهذا عمر الفاروق القرشي الذي كان في الجاهلية فخوراً بقوميته عالياً على أقوام كثيرة، يقول عن بلال بن رباح العبد الحبشي الذي كان يباع ويشترى يقول عنه سيدنا صار بلال سيداً لعمر في منطق عمر، لماذا لأن هذا الإيمان العميق بوحداية الله، وبالدار الآخرة التي فيها سنحاسب على كل صغيرة وكبيرة، هذا العمق الإيمان الراسخ أذاب كل المشاكل، وأنهى كل القضايا، وجعل الإيمان هو البوتقة الذي ينصهر فيه كل هذه الأمور

تعالوا إلى جزء من آية نقف أمامها "لو انفقت ما في الأرض جميعاً ما ألقت بين قلوبهم ولكن الله ألف بينهم" إذا تأليف القلوب نعمة ربانية عظيمة لا يملكها إلا الله لا يملكها إلا رافع السماوات بلا عمد، لا يملكها إلا من ملك القلوب فإن القلوب بين أصبعين من أصابع الرحمن، يقلبها كيف يشاء، ولكن الله ألف بينهم ألف بالإيمان ألف بالعقيدة السمحة ألف بهذا الرباط العظيم الذي جعل النبي يقول سلمان منا آل البيت.

سلمان وصهيب وبلال رضي الله عنهم قمع شوامخ أنشأت الأمة الإسلامية، من ذوي أعراق مختلفة، وإن حضروا من سلالات مختلفة، ولكن الإسلام نشأ عليه وعلى أمثاله فصار هذا الإسلام العظيم الذي عاش إلى فترة قليلة بعد وفاة النبي عام 751 م وإذا بالصين تحتاج البلاد، بلاد الترك لتصل إلى بلاد العرب والعرب يومئذ كان الأكراد من ضمن صفوف جيشهم وأمتهم فديار بكر وغيرها كانت قد دخلت في دين الله أفواجاً، فماذا حدث خرج العرب والكرد لأنهم كانوا جبهة واحدة في ذلك الوقت، ومعهم أتراك، ولم يكن آمن منهم إلا قلة، لكنهم استشعروا خطر الصين خطر اللا دينيين نهائياً القادمين ليأخذوا ويحرقوا الزرع والنسل، فاجتمعوا على مقصد بالخير فهزمهم بإذن الله وردوهم على أعقابهم خاسئين، وحرروا البلاد، ونتيجة لهذا بدأ كثير من الترك في هذا الوقت يدخلون في دين الله أفواجاً يعرف أهل التاريخ، ربما الكثير حتى من العرب، ومن الأتراك لا يعرفونها أن جيش المظفر محمد الفاتح كان يحوي كثيراً جداً من العرب لأن العرب كانوا في هذا الوقت يسكنون الأناضول كانت التجارات تسد، وسكنوا وآمنوا وآمن معهم بعض القبائل، وسكنوا في هذه البلاد بلاد الأناضول، وخرجوا وفتحوا إسطنبول، ولماذا

لم يقل هؤلاء أن أسوار إسطنبول أبو أيوب الانصاري مات على أبوابها، ودفن في رحابها بعد ذلك . إن التاريخ يحوي مئات الأمثلة من دماء العرب والأتراك والكرد معاً.

هذا سليم الأول حينما حارب من حارب كان لا يضم إلا تركاً؟ لا يمكن هكذا. ما كان أبداً إلا جيشاً يحوي كل أبناء الأمة، كل أبناء الدولة، لأنهم كانوا جميعاً لا ينتسبون إلا للإسلام، كانوا جميعاً ينتسبون لحقيقة الإيمان بالله، كانوا جميعاً يرقبون الدار الآخرة، كأنهم يرونها رأي العين، فهانت كل الدنيا وما فيها تحت أقدامهم، ولهذا نجد حضرة النبي صلى الله عليه وسلم في حجة الوداع، يقف عالي الرأس كشأنه دائماً، ويقول: "إنّ ربكم واحد، وإنّ أباكم، واحد كلكم لآدم، وآدم من تراب"

أيها الإخوة الكرام!

وأنا أسأل سؤالاً، وأريد كل واحد أن يجيب على هذا السؤال بين جنبات قلبه، هل هذه الحبة من التراب أعظم من هذه الحبة من التراب؟ طبعاً كلنا خلقنا من تراب، عجن التراب، وكون منه آدم، وبدأ يأتي كل هذا النسل؟ ما فرق حبة التراب هذه عن هذه، حتى إن كانت هذه حمراء، وتلك سوداء، وتلك بيضاء؟ في النهاية هي تراب، ولولا الروح ما كان لنا قيمة، جسد من تراب، ولذلك سنعود تراباً، ولذلك قال تعالى: "قد علمنا ما تنقص الأرض منهم وعندنا كتاب حفيظ". كل ما أكلت في الدنيا باق في دنياك، كل شي نما منه جسمك سيعود تراباً أيضاً مرة أخرى في الأرض، إما بهذه الدرجات الحرارية في الهواء أو مخلفات الإنسان أو هذا الذي يدفن في النهاية، والروح هي من أمر ربي تصعد إلى البرزخ، وهذه هي العلياء الروح، "كلكم لآدم، وآدم من تراب لا فرق لعربي على عجمي ولا لعجمي على عربي، ولا لأبيض على أحمر، ولا لأحمر على أبيض، إلا بالتقوى"، ولذلك يعجبني كثيراً الردود التي تعلمناها منذ صغرنا وفي طفولتنا.

ماذا تعلمنا؟ أننا علينا أن نوقن بهذه الأسئلة الثلاث من ربك؟ ما دينك؟ ماذا تقول في الرجل الذي بعث فيكم؟ لن نسأل عن جاه، ولا منصب، ولا قبيلة، ولا عائلة ولا شهادات ولا أي شيء، إنما هو التقوى ههنا عندما أشار إلى قلبه صلى الله عليه وسلم ثلاث مرات.

إيمان عميق، ولذلك في الحديث الأزهر: "إن الله أذهب عنكم عيبة الجاهلية"، وإن التفاخر بالأنساب جاهلية وعيب، ولذلك حينما قال الله تعالى أنه جعلنا شعوباً وقبائل قال لتعارفوا ليس لتختلفوا ليس لتتخاصموا، إنما للتعارف، ولذلك الأمة الإسلامية لها مميزات من ضمن مميزاتها معرفة الأنساب،

لتعرف الأصل لا ليعلو بعضكم على بعض، لتعرف هذا من قبيلة كذا، ومن نصرة كذا فقط هذا التعارف. التعارف رحمة، التعارف تآلف، التعارف إخوة، التعارف محبة. القائد المظفر صلاح الدين الأيوبي هذا الكردي الهمام، يا صلاح الدين أجنبي، هل تغلبت على الصليبيين بالأكراد فقط أم كان معك عرب وترك؟ كان معه عرب وترك، لأن الأمة الإسلامية في هذا الوقت قد دخلت في بلاد الأتراك طبعاً، أقصد ببلاد الأتراك، وسط آسيا وكل هذا، يعني دخل فيها في أفواج الله كثيراً، ونودي في كل البلاد هكذا عاشت الأمة الإسلامية في علياء حقيقتها، ولكن الله ألف بينهم الله الذي ألف لتعارفوا. "إنما المؤمنون إخوة" لو أننا جعلنا هذه النصوص القرآنية أمام أعيننا لفزنا فوزاً عظيماً.

نأتي إلى أخطر سؤال، لماذا يريد البعض أن يشق الصف؟ الإجابة البحث عن المستفيد، أنا أحب أن أقول لكم شيئاً من تاريخ مصر، حينما كنت طفلاً صغيراً جداً كنا نقف في طابور الصباح، ولم نميز هناك فروقاً في الأول بين مصر والسودان فجاء ما جاء من عام ١٩٥٢ وفي عام ١٩٥٧، قرر فصل السودان عن مصر من نفسه هكذا طوعية تبرعاً من وحي الشيطان ثم بعد ذلك تبرعت السودان بجنوب السودان ما هو الحال؟ مصر ضعيفة والسودان أضعف وجنوب السودان أشد ضعفاً.

الفرقة أضاعت الثلاثة، لو كانت هذه الأمة واحدة لكانت مصر بأعدادها الكثيرة لها في أرض السودان الواسعة
مراع ومزارع، وكانت في جنوب السودان حفاظاً على الماء، لكن الفرقة أضعفت الكبيرة لصالح من الشيطان الذي
يكره هذه الأمة، ابحت دائما عن المستفيد، نحن نعيش التفرق، وأوروبا تعيش التجمع الولايات المتحدة ٥١ ولاية
هي قرار واحد، وأمر واحد، تجمعوا على الدنيا بأسرها فجعلوهم سادة الدنيا.

في مجلس الأمن هم الذين لهم حق في الفيتو، هم وأمثالهم، أما باقي العالم فهم على الهامش طبعاً ليس على هامش
التلاوة، هامش التلاوة شيء جميل، إنه هامش لا شيء يذكر، وهكذا إذا وجدت تناحراً أو دعوة إلى الخلاف بين
العرب والترك والكرد فاعلم أن هذه دعوة لا يستفيد منها إلا أعداء هذه الأمة، يريدون أن نتفرق لكي نضعف،
كلما تمزقنا ازددنا ضعفاً وازددنا عجزاً وازددنا بعداً عن حقيقة نور التوحيد، إن هذه أمتكم أمة واحدة، لم تكن
أمم، اقرؤوا في كتب الفقه، اقرؤوا إلى الآن حينما تقرؤون أي مسجد تصلى فيه صلاة الجمعة، سواء كنتم مذهبكم
حنفي أو شافعي أو كنتم أشاعرة أو كنتم ماتوردية، كل هذا واحد هذا كله التعارف، اقرؤوا الأصل أن الجمعة التي
يصلّي فيها الإمام، ولذلك تجدون ما زال الكثير إلى الآن يصلون ظهراً بعد صلاة الجمعة على أساس الاحتياط،
وهذا كله تعرفونه في أبواب الفقه، وليس مجاله هنا، هذا دليل ماذا، دليل على أن الأمة قلب واحد ورجل واحد
ويد واحدة وقبضة واحدة ورزق واحد ونعمة واحدة، وما تألفت الأمم وتوحد قومها إلا جاءت عليهم من نعم الله
الكثير، وما تفرقت الأمم إلا وذهب خيرها وضعف حالها، وذهب هباؤها وقل رزقها، هذه حقيقة يحكيها التاريخ
بعمق عميق، ودلالات قاطعة، ولو كنت أعلم أن الوقت يسمح بأكثر من هذا لاستعرضت لكم أربعة عشر قرناً
كاملاً بخيره وشره بفلاحه. نسأل الله العفو والعافية، وأن يحفظ مجتمعاتنا كلها، وأن يعيدنا إخواناً على سرر
متقابلين، نحن لا نبحت عن عرب وترك وأكراد نحن نبحت عن قلب واحد، حينما نسجد ونقول سبحان ربي
الأعلى، تصعد إلى السماء من الجميع،

سمعنا خيرات كثيرة من حقوق الأخوة، هل سمعتم في دين من أديان الأرض جميعاً مثل "من ستر على مسلم ستر الله عليه في الدنيا والآخرة"، والله إنّ لفحشاء تقسيم الأمة أشد خطراً من فحشاء هتك الأعراض، وأشدّ بذاءً وأشدّ حرماً للأمة كلها، ولذلك الأمة الواعية أمة تعرف تاريخها الحقيقي.

سلو التاريخ كله، ربما لو أنّ الله أنطق القبور لخرجت آلاف القبور من تحت الأرض تقول: أنا أضم تركي وعربي وكردى، آلاف القرون، أبعد ذلك نطمس تاريخ أجدادنا ونرد التراب على عظمة بلادنا نستحل دماء شهدائنا فلا نبقيها بيننا شامخة؟

هذا الأمر يحتاج منا إلى إعادة نظر وعمق تفكير، ودعوة ونشر بين ربوع الأرض، وفي هذه الأرض الطيبة، وهذه الأمة الطيبة، حتى نعود متحابين في الله متناصرين في الله متوحدين على كلمة الله.

أشكر لكم سماعتكم، وأشكر للهيئة التي قامت ما قامت به من الخير.

والسلام عليكم ورحمة الله وبركاته..

أ.د. جلال الدين خانجي

كل الشكر للدكتور عبد الخالق الشريف على تطوافه في ميادين التاريخ الواسعة، بارك الله فيه، ومحدثنا الثالث والذي عرض له عارض هو الدكتور نواف هایل، وهو من مواليد نابلس سنة 1965، أي يمكن يكون في قرابة بينه وبين الدكتور راتب النابلسي، هو دكتوراة في الشريعة في أصول الفقه، وعضو مؤسس في هيئة علماء فلسطين في الخارج، ورئيس الهيئة حالياً، وهو محاضر في أكاديمية باشاك شهير، له كتب معروضة أيضاً في مدخل هذه الصالة، انتبهوا إليها "أحكام التعامل السياسي مع العهود في فلسطين المحتلة" و"أحكام الجهاد بالمال في سبيل الله"، وهو مترجم لخمس لغات، كان موضوعه "الأخوة بين مؤسسات المجتمع المدني إسلامياً" أنا سأحدث بكلمات سريعة، باعتبار الدكتور هایل تأخرت طائرته، ولن يصل إلى هنا لبعد انتهاء الجلسة وسوف أعطي بعض الكلام للدكتور راتب ليكمل حديثه، وسنتكلم بقضية مهمة بعنوان لأخينا الدكتور هایل.

ومن الأخوة ما تكون بين الأفراد والأشخاص، ومنها بين المؤسسات وعلماء الاجتماع، عادة يقسمون المجتمع إلى مجتمع مدني ومجتمع سياسي أي حكومة ومؤسسات رسمية تقوم بها الدولة. أما المجتمع المدني مؤسسة تقوم في المجتمع تقدم الخدمات لطوائفه وشرائحه المختلفة، ويسمى هذا المجتمع المدني، وهو المجتمع الذي يعنى به حالياً منظمات المجتمع المدني فالموضوع كان مؤسسات إسلامية عاملة في الخدمات المسلمين ما هو فن التعامل، وما هو موضوع الأخوة بينها موضوع في غاية الأهمية نرجو طبعاً أن يتاح لكم أن تستمعوا إلى موضوعه، ليس الآن باعتبار الجلسة سوف تنتهي في موعدها المحدد، لكن هو إن شاء الله باقي في غازي عنتاب ليوم الغد، ويمكن أن يكون له محاضرة اليوم مساء، لا أدري على كل حال،

تابعوا هذا الموضوع إخواني، الأخوة بين الأفراد شيء، وبين المؤسسات أشد خطورة لأننا ننظم بعض الأحيان علاقاتنا الاجتماعية، وعلاقاتنا على المستوى العالمي، الله يبارك فيه ويهيئ له وصولاً سالماً وإن شاء الله تلتقوا به إذا أتيح لكم وأتيح له من الإخوة الذين قدموا دعوات واسعة. إذا تبقى عنا شيء من الوقت لو سمحتم، نعطي نصف الكلام للدكتور راتب، وحتى نكون عادلين باقي نصف ساعة، ربع ساعة للدكتور راتب، وربع ساعة للدكتور عبد الخالق، كل منهما يتابع استطراداً لموضوعه ولأفكاره التي طرحها. تفضل دكتور راتب ربع ساعة.

أ.د. محمد راتب النابلسي

بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيدنا محمد الصادق الوعد الأمين، اللهم لا علم لنا إلا ما علمتنا، إنك أنت العليم الحكيم، اللهم علمنا ما ينفعنا وانفعنا بما علمتنا، وزدنا علماً، وأرنا الحق حقاً، وارزقنا اتباعه، وأرنا الباطل باطلاً، وارزقنا اجتنابه، واجعلنا ممن يستمعون القول فيتبعون أحسنه، وأدخلنا برحمتك في عبادك الصالحين.

موضوع الكلمات السريعة التي كلفت بها مرة ثانية، هناك مصطلحان:

1. حلاوة الإيمان

2- حقائق الإيمان

الحقائق: الكتاب وتفسيره السنة، وتفسيرها أقوال العلماء

كم كبير لا ينتهي حلاوة الإيمان معلومات تحتاج الى تحصيل، وإلى فهم، وإلى تطبيق حدث، ولا حرج لكن ما هي حلاوة الإيمان؟

"ثلاثة من كن فيه وجد بهن حلاوة الإيمان"، يعني للتقريب عندك كتالوك لأكبر سيارة، وأرقى سيارة، وأعلى سيارة، لكن "كتالوك" بصورة أنيقة جداً الأجهزة، الألوان.... الخ

هي اسمها حقائق الإيمان معلومات، نصوص، شرح، تفصيل، تعليق... الخ. أما حلاوة الإيمان اندمجت هذه السيارة في مسافة كبيرة جداً بين أن تملك دفترًا يتحدث عن هذه السيارة وبين أن تملك هذه السيارة، أو قصر مشرف ساحات، مسابح، وكم كبير من الأشجار حديث عن القصر، فرق كبير بين أن تملك هذا القصر، وبين أن تملك معلومات عنه. الآن نلقى نظرة للنص "ثلاثة من كن فيه وجد بهن حلاوة الإيمان" كلام النبي العدنان: الأول منها أن يكون الله (يعني في قرآنه) والنبي (يعني في سنته) أحب إليه مما سواه.

أسأل الآن، مليارين مسلم، أليس الله ورسوله أحب إليك مما سواهما أي طبعاً؟ لكن ليس هذا الجواب؟ عندما تتعارض مصلحتك المادية اليومية العابرة مع نص قرآني، وتؤثر مصلحتك فلا تعباً بالنص القرآني خسرت حلاوة الإيمان ... ثلاثة من كن فيه وجد بهن حلاوة الإيمان أن يكون الله (يعني في قرآنه)، والنبي في سنته أحب إليك مما سواهما.

الامتحان صعب لما كنت وكيل شركة عملاقة، ودخلت فلكي والزموت ببضاعة محرمة أن تكون مع مستوى ثانٍ وتخضع لهذا الشرط فهكذا خسرت حلاوة الإيمان.

إخواننا الكرام:

والله الذي لا إله إلا هو لكل خليه في كل إنسان مستحيل، ومليار مستحيل أن تدع شيئاً لله خوفاً منه ورغبة في رضاه، ولا تعوض خيراً منه في الدنيا قبل الآخرة، ما ترك عبد شيئاً لله إلا عوضه الله خيراً منه في دينه ودنياه. الصحابة الكرام ذاقوا حلاوة الإيمان الذين تألقوا في الدعوة إلى الله ذاقوا حلاوة الإيمان. مرة ثانية "ثلاثة من كن فيه وجد بهن حلاوة الإيمان:

- 1_ أن يكون الله (في قرآنه) والنبي الكريم (في سنته) أحب إليه مما سواهما
- 2_ أن تحب المرء لا تحبه إلا لله (هذا هو الولاء والبراء)، وقد قيل عن الولاء والبراء الفريضة السادسة أن تحب المؤمنين، ولو كانوا ضعافاً وفقراء، وأن تتبرأ من الكفار والمشركين، ولو كانوا أغنياء وأقوياء.
- 3_ وأن تكره أن تعود في الكفر بعد إذ أنقذك الله منه، كما يكره أن يلقى في النار.

لذلك إخواننا الكرام

في نقطة ثانية يعني كم عالم من بعثة النبي كم مؤسسة شرعية كم كتاب واضح بالملايين يمكن هذا الكم اللامتناهي أن يضغط بأربعة أشياء.

مرة كنت بأميركا، ودعيت إلى معهد وقال لي المرافق (المترجم) هذه فيها 300 ألف قطعة أنا كراكب سيارة لها غلاف، محرك، عجلات، مقاعد، بنزين، مكبح وغير ذلك إلى آخره... سأقول كلمة، هذا الدين العظيم بعلمائه ومؤلفاته والمدارس والجامعات التي تدرسه ممكن أن تضغط بكليات. أول شي الجانب العقدي، الايديولوجيا، المنطلق النظري سته مسميات أسماء لمسمى واحد يعني العقيدة التصور المنطلق النظري والفكرى. هذا لا بدّ من طلب العلم، إذا أردت الدنيا فعليك بالعلم، وإذا أردت الآخرة فعليك بالعلم، وإذا أردتهما معاً فعليك بالعلم والعلم لا يعطيك بعضه إلا إذا اعطيته كله.

أنا أمامي طاولة لها طول، عرض، ارتفاع، وزن، حجم. بماذا يزيد النبات عن الجماد؟ طول، عرض، ارتفاع، حجم، وزن، نمو... ينمو زاد عليه بالنمو، الكائنات الحية المتحركة بماذا تزيد عليهم؟ بالحركة. صار في طول، عرض، ارتفاع، وزن، حجم، يضاف له في النبات النمو، ويضاف له في الكائنات المتحركة الحركة.

والإنسان؟ الإنسان هو المخلوق الأول عند الله المكرم، والمفضل والمحاسب والمكلف و... لأنه في عالم الأزل قبل عالم الصور "إنا عرضنا الأمانة على السماوات والأرض والجبال فأبين أن يحملنها وأشفقن منها، وحملها الإنسان" لأن هذا الإنسان في عالم الأزل قبل عالم الصور قَبْلَ حمل الأمانة، كان عند الله المخلوق الأول المكرم، والمفضل والمحاسب والمكلف. رُكِبَ الملك من عقل بلا شهوة وركب الحيوان من شهوة بلا عقل وركب الإنسان من كليهما فإن سما عقله على شهوته أصبح فوق الملائكة وإن سمّت شهوته على عقله أصبح دون الحيوان،

فلذلك إخواننا الكرام، الكليات، أول كلية في العقيدة. حتى الواحد كم سنة دراسة؟

23، وحتى تستحق الجنة إلى أبد الآبدين ما في عندك وقت تحضر درس علم تقتدي تفسير، تحضر خطبة جمعة من أولها؟ أقول لك الحقها بآخرها، هذا أمر الله عز وجل خالق الأكوان الله عز وجل خلقنا ليرحمنا، والدليل "إلا من رحم ربك، ولذلك خلقهم"، أي كلام آخر مرفوض، أعددت لعبادي الصالحين ما لا عين رأت، ولا أذن سمعت، ولا خطر على قلب بشر، خلقنا ليرحمنا لذلك الإنسان قَبِلَ حملُ الأمانة في عالم الأزل، وكان المخلوق الأول والمكرم والمفضل والمحاسب والمكلف ...

إذا الكليات دقيقة جداً أول شيء الأيديولوجيا، العقيدة، التصور، الحركة. لماذا الانسان يتحرك؟ قال: كانوا يأكلون الطعام ويمشون في الأسواق ما سبب بشرتهم؟ إنهم مفتقرون في وجودهم إلى الطعام ومفتقرون أيضاً إلى ثمن الطعام فأنت ضعيف... لو أن الله خلقك قوياً لاستغنيت بقوتك عن الله، وشقيت إلى أبد الآبدين خلق الإنسان ضعيفاً ليفتقر في ضعفه فيسعد في الدنيا. أما إذا خلقه قوياً فاستغنى بقوته فيشقى فلذلك إخواننا الكرام هذا الدين منهج الله عز وجل أول شيء العقيدة. الحركة خلقك بحاجة للطعام والشراب في نقطة دقيقة جداً ممكن إذا كان نصف دائرة يبيح لنا ١٢٠... درجة مباح لك، والباقي محرمة

أي شيء الله حرمه له بديل بالإسلام ما في حرمان. إذا أول شيء الكليات العقيدة لأن الحركة سلبية أنا ما أكلت مال حرام سلبية أنا ما غشيت أنا أنا أنا ما....) بعدين أنا عملت عمل صالح. هل تصدقون أن علة وجودنا الوحيدة في الحياة علة وجودنا عمل صالح الدليل لا تقبل بالدين إلا بالدليل، ولاترضوا إلا بالدليل،

وقال "رب ارجعون لعلي أعمل صالحاً"، وليس لأجل كمل الطابق الخامس سمي العمل صالحاً لأنه يصلح للعرض على الله، ومتى يصلح؟ إذا كان خالصاً وصواباً. خالصاً ما ابتغي فيه وجه الله، صواباً وافق السنة. إذا صار في جانب عقدي أيديولوجيا تصوري أسماء متعددة، والأصل واحد العقيدة جانب حركي الحاجة للطعام والشراب الحاجة لزوجة صالحة الحاجة إلى رزق.

الحالة الثانية: السبب: "أقم الصلاة لذكرى" إنك إن صليت ذكرت الله .

آية ثانية قال تعالى: "فاذكروني أذكركم" إنكم إذا صليتم ذكرتموني الإله العظيم على عظم شأنه قال فاذكروني أذكركم، ما معنى يذكرك الله؟ يمنحك السكينة تسعد بها ولو فقدت كل شيء. ذاقها النبي في الغار وذاقها إبراهيم في النار وذاقها يونس في بطن الحوت، السكينة تسعد بها. ولو ملكت كل شيء، وتسعد بها، ولو فقدت كل شيء، وتشقى بفقدها، ولو ملكت كل شيء. لذلك الكليات عقيدة، حركة، سبب، ... أقم الصلاة! إن ذكرت الله ذكرك إذا ذكرك أعطاك السكينة، وأعطاك التوفيق وأعطاك... والحمد لله رب العالمين.

أ.د. جلال الدين خانجي

نعود وننتقل من سورية إلى مصر مع فضيلة الشيخ عبد الخالق الشريف، والعود أحمد كما يقولون، تفضل دكتور!

أ.د. عبد الخالق الشريف

بسم الله والحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله،

كلامى في نقطتين على عجلة. الفرقة أريدت في عهد النبي صلى الله عليه وسلم بنازع بشري محض حين حدث شجار بين الأوس والخزرج، ولما علم النبي خرج من بيته يجر إزاره ما انتظر حتى يتم الإزار حتى بدا بعض فخذه، وقال الكلمة في منتهى الدقة، وطبعاً كل كلامه في منتهى الدقة، "دعوها فإنها منتنة" أي أن الجاهلية التعصب للأرض أو العائلة أو لهذا على غير حق جاهلية والجاهلية منكرة في الإسلام دعوها. فإنها ليست جاهلية فقط فإنها منتنة، هل منا أحد يأكل طعام منتن؟ إذا تركت طعاماً وجاءت عليه كل ما يأتي على الأطعمة فسد شهراً أو شهرين، هل ترضى أن تأكله، لكن منا من يعمل به، ويعلم أنه منتن، وإن لم يكن يعلم فعله أن يعلم... من وراء هذا كله.... هو الذي قال "إذا رجعنا الى المدينة ليخرجن الأعز منها الأذل" في قرارة قلبه، أن الرسول ذليل، وأنه هو العزيز، نعم أنكر كذاب منافق ماذا سيفعل... لكن طفح ما في القلب، وخرج فوق السطح ما كان مخفياً، وظهرت حقائق الخفاء، ولذلك أقول دائماً ابحث من وراء الفرقة،

نتكلم عن أنواع من الفرقة تتم الآن، وعلى أرض بلادنا هذه، والبطل فيها الإعلام.

شاب في غازي عنتاب، سوري... لغاية ما ضرب رجلاً تركياً، تقرأ الإعلام يهيب لك أن كل السوريين ما هم إلا قنابل ومدافع جاءت تؤذي الأتراك، أو أن أربعة أتراك في حي بإسطنبول ضربوا مثلاً تركياً أو سورياً، كأن كل الأتراك بلا أخلاق وبلا دين وبلا.... أصبحوا يقتلون ويضربون....

هذا الإعلام خبيث، يملك الخبث كله يضخم يجعل النملة فيلاً، ويجعل الفيل سبع سماوات، فإذا ما كرهك حول فيلك إلى أقل من نملة، وتكلم على السماوات السبع على أنها سبع أوراق بعضها فوق بعض هذا الإعلام فعلاً، إلا ما كان من رحمة ربي على العباد أن يتقي الله، ويجعل كل شيء في ميزانه الصادق.

لو نظرتم إلى الإعلام في أي مكان ليس في بلد معين أو دولة معينة، يعيش على موائد الفساد ضبط شبكة دعارة كأنه يذيع لك بعد فترة شبكة دعارة، وكأن الدنيا كلها أصبحت دار دعارة وما في غير ذلك، كل الأفلام كل المسلسلات عبارة عن عرض أشياء شاذة، المرأة لها عشيق والرجل قتل زورا، كل هذا الفساد ينشرونه كأن بلادنا ليس فيها تقوى، كأن ليس فيها مصلين، يعني هم يقولون هكذا أنا... أشياء فيها أكشن أي إثارة فيأتون بشواذ الأمور ويعالجونها حتى يكتسبون أرزاقهم على أكتاف المشاهدين، دونما فائدة ترجى دائماً وأبداً تجد الإعلام هذا الرجل انفصل عن زوجته، لا بد أولاده يكونوا وكذا وكذا، لا بد هكذا، وهي تخضع يعني كنت وأنا صغير أهوى قراءة القصص الشيقة، طبعاً قصة تكون مهذبة. أنا قرأت قصة وأنا طفل صغير للمنفلوطي، هذه القصة كانت أثناء الحرب العالمية الأولى، كان اسمها "مجدولين" أو "تحت أشجار الزيزفون"

ما زلت أحفظ من هذه القصة أسطرا بل اسمحو لي أي تعلمت من هذه الأسطر أخلاقاً عالية أثناء الحرب العالمية الأولى عن فرنسا كان يترجم إلى الإنجليزية كان بطل القصة شاب اسمه "ستيفن" والفتاة التي يحبها اسمها "مجدولين"، وقد أتم عليها ما يسمى عندهم بعالم الكنيسة نصف أكليل نوع الخطوبة عندنا، وليس زواج. "ستيفن" نزل من الجيش بإجازة أراد أن يقبل مجدولين فامتنعت عنه فغضب، وذهب إلى الجيش، ولم يرسلها فترة، فكتبت له رسالة، استمعوا إلى الرسالة بدقة، قالت مجدولين لستيفن "ما منعتك منك اليوم أي تقبلي إنما لا قدمه لك غداً طاهراً" قمة الأخلاق، إنما لأقدمه لك غداً طاهراً هذه فرنسة في الحرب العالمية الأولى، كيف هي الآن انحدرت، ويريدون منا أن ننحدر مثلهم ويريدون في أفلامهم وتمثيلياتهم أن كل الشباب ليس إلا هذه الفاحشة التي تفعل، وكأن لا خلق في بناتنا ولا أخلاق في رجالنا ولا حياة، هذا الذي يفعلونه كله مثله بل وأشد يريدون أن يفعلوا التفريق بيننا عرباً وأكراداً وأتراكاً، لأن هذا هو الضعف والهوان لنا، هذا وضياح قوتنا، لأننا إذا لم نكن، ولذلك حتى قيل في العوام الاتحاد قوة، وذلك قيل في الأثر الفرقة عذاب، لماذا انظروا ماذا سيحصل في الفرقة هذا يلعن وهذا يسب هذا يغتاب، وهذا يأتي بنميمة فيتحول إلى بعضنا على بعض هذا ما يحدث. أمتنا عزها ومجدها وقوتها لا

إله إلا الله، الحق المبين محمد رسول الله الهادي إلى الصراط المستقيم، ونحن والحمد لله أمة حتى إذا وجد من لم يؤمنوا بهذا الدين، وجدوا معاملات لهم لا تعرف البشرية أبداً مثل معاملة المجتمع المسلم بعضهم على بعض والطوائف المتواجدة على هذه الأرض المسلمة، لأننا نخشى الله والدار الآخرة، ولذلك أنتم تعرفون هنا ليس بعيد أحد الخلفاء العثمانيين كان قد حدث هجوم من الصرب وكذا وكذا على بعض البلاد من ألبانيا، واعتقلوا منهم مئة ألف قاموا بقتلهم جميعاً، وقام الجيش وأعاد الحق وأسر منهم 400 ألف فأرسل القائد للخليفة قتلوا منهم 100 ألف دعنا نقتل منهم فأرسل إلى شيخ الإسلام وشيخ الإسلام قال سأجيبك يوم الجمعة فذهب شيخ الإسلام وخطب الجمعة ومعه كفته ظن أن الخليفة سيؤذيه فلما انتهى من الصلاة، قال إن الله بعث محمداً رحمة للعالمين، ولم يبعثه قاتلاً وانصاع الخليفة الذي كان يحكم بالحق، ويعمل به، ولذلك كانت هذه الفترة من أعز فترات حياتنا، ومن أمكن أيام عزنا واسأل الله أن يعيدها على خير، والسلام عليكم ورحمة الله وبركاته.

أ.د. جلال الدين خانجي

نشكر الدكتور عبد الخاق. إخواني من أدبيات وأخلاقيات الجلسات العلمية، أن يتاح بعض الوقت للحاضرين للأسئلة والتعليقات، لكن نظراً لكثافة العدد، وكثافة الحضور نستميحكم عذراً بالألا نفسح المجال للأسئلة أو التعليقات، وخاصة أن الوقت أدركنا جامعة غازي عنتاب وكلية الإلهيات بشكل خاص تريد أن تكرم الضيفين الكريمين الدكتور عبد الخالق والدكتور راتب لا لشخصهما، وإنما لموقعهما العلمي. انتبهوا الكلمة للشباب نحن نقدم العلماء، لأنهم ورثة الأنبياء لا لأشخاصهم، لا لراتب النابلسي كشخص ولا لعبد الخالق كشخص، وإنما لموقعهما العلمي، احفظوا هذا إخواني إجلال شيوخنا وعلمائنا هذا من واجبنا جميعاً، شباباً، وشيباً، أرجو أن تحفظوا هذه هذا إكرام لموقعهما، الله يبارك بجامعة غازي عنتاب، نطلب من الأخوين البقاء في مكانهما، ويأتي الإخوة الذين يرغبون بتقديم التكرام للأخوين الكريمين...

أما الدكتور نواف رئيس هيئة علماء فلسطين سيشترك في جلسة المساء إن شاء الله تعالى

İslam ve Kardeşlik Sempozyumundan Kareler

